

Ա. ԳՅՈՒՄԼԻՔՈՒԳԱՂՅԱՆ, Կ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Տ. ԹՈՎՄԱՅԱՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

9-րդ ԴԱՍԱՐԱՆ

ԴԱՍԱԳԻՐՔ ՀԱՆՐԱԿՐԹԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՄԱՐ

ԶԱՆԳԱԿ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ 2014

Հաստատված է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից

ՀՏԴ 373.167.1: 316(075.3)

ԳՄԴ 60.5 ց72

Գ 674

Գյուլբուդադյան Ա.

Գ 674 Հասարակագիտություն: Դասագիրք հանրակրթական հիմնական դպրոցի 9-րդ դասարանի համար/ Ա. Գյուլբուդադյան, Կ. Հարությունյան, Տ. Թովմասյան.— Եր.: «Զանգակ» հրատ., 2014.— էջ:

ՀՏԴ 373.167.1: 316(075.3)

ԳՄԴ 60.5 ց72

ISBN 978-9939-68-183-2

© «Զանգակ-97» ՍՊԸ, 2014

Դաս 1–2**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ****Սահմանադրությունը՝ որպես մարդու իրավունքների և ազատությունների երաշխավոր**

Նախորդ ուսումնական տարվա դասընթացից արդեն ծանոթ ենք ժողովրդավարություն հասկացությանը:

Քննարկում ► Թվարկե՛ք ժողովրդավարությանը բնորոշ հատկանիշներ:

Վերընթերցելով թվարկված հատկանիշներն ու խորհելով դրանց շուրջ՝ կարող ենք հանգել հետևյալ կարևոր եզրակացության.

Ժողովրդավարության գլխավոր հատկանիշը իշխանության պարկանելն է ժողովրդին:

Իսկ ինչպե՞ս է իրականացվում ժողովրդաիշխանությունը:

Հին Աթենքում, օրինակ, նրա քաղաքացիները՝ չափա-հաս ազատ տղամարդիկ, հավաքվում էին շուկայի հրապարակում և քննարկում քաղաքի համար կարևոր նշանակություն ունեցող հարցեր (կանայք, անչափահասները, ստրուկները, ոչ քաղաքացի բնակիչները ձայնի իրավունք չունեին):

Այսօր, բնականաբար, այդպիսի կառավարումը չի կարող արդյունավետ լինել: Սակայն, ինչպես և Հին Աթենքում, ժողովրդի իշխանությունն իրականացնելու համար անհրաժեշտ են պաշտոնյաներ և նրանց լիազորությունը սահմանող օրենքներ: Առանց հստակ ձևակերպված օրենքների՝ ժողովրդի իշխանությունը կվերածվի կամա-

յականության, անիշխանության, խառնաշփոթի: Իսկ դա ի վերջո կհանգեցնի բռնակալության: Այդ անցանկալի հեռանկարից խուսափելու լավագույն ճանապարհը իրավունքի և օրենքի հաստատումն է, պետական մարմինների լիազորությունների, քաղաքացիների իրավունքների ու պարտականությունների սահմանումը: Այդ ամենը ձևակերպող, սահմանող, հաստատող կարևորագույն փաստաթուղթը սահմանադրությունն է: Աշխարհի գրեթե բոլոր պետություններն ունեն սահմանադրություն: Այն այնքան կարևոր է, որ շատ հաճախ անվանում են երկրի **մայր օրենք, հիմնական օրենք, գլխավոր օրենք** կամ **օրենքների օրենք**:

Վերհիշենք.

Հայաստանի ժողովուրդն իր համընդհանուր կամքն արտահայտող քվեարկությամբ՝ հանրաքվեով, 1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունեց հանրապետության Սահմանադրությունը, իսկ դրանից տասը տարի հետո՝ 2005 թ. նոյեմբերի 27-ին, դարձյալ հանրաքվեով փոփոխություններ կատարեց Սահմանադրության մեջ:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունն ամրագրում է սահմանադրական կարգի հիմնական դրույթները, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, պետական իշխանության հիմնական մարմինների՝ Հանրապետության Նախագահի, Ազգային ժողովի, կառավարության, ինչպես նաև դատական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները:

Քննարկում ► *Ընթերցե՛ք Սահմանադրության առաջին գլխից ստորև տրվող տեքստը և առանձնացրե՛ք ձեր կարծիքով առավել կարևոր հասկացությունները:*

Գլուխ 1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հոդված 1. Հայաստանի Հանրապետությունն ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է:

Հոդված 2. Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին:

Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով:

Իշխանության յուրացումը որևէ կազմակերպության կամ անհատի կողմից հանցագործություն է:

Հոդված 3. Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

Հոդված 5. Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

Հոդված 6. Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն:

Օրենքները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը: Այլ իրավական ակտերը պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը և օրենքներին:

Նորմատիվ իրավական ակտերն ընդունվում են Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով:

Հոդված 7. Հայաստանի Հանրապետությունում ծանաչվում են գաղափարախոսական բազմակարծությունը և բազմակուսակցությունը:

Կուսակցությունները կազմավորվում են ազատորեն, նպաստում ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորմանն ու արտահայտմանը: Նրանց գործունեությունը չի կարող հակասել Սահմանադրությանը և օրենքներին, իսկ գործելակերպը՝ ժողովրդավարության սկզբունքներին:

Հոդված 8. Հայաստանի Հանրապետությունում ձանաչվում և պաշտպանվում է սեփականության իրավունքը:

Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում են տնտեսական գործունեության ազատությունն ու ազատ տնտեսական մրցակցությունը:

Հոդված 8.1. Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցին անջատ է պետությունից:

Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում է օրենքով սահմանված կարգով գործող բոլոր կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը:

Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունները կարող են կարգավորվել օրենքով:

Հոդված 8.2. Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերն ապահովում են Հայաստանի Հանրապետության անվտանգությունը, պաշտպանությունը և տարածքային ամբողջականությունը, նրա սահմանների անձեռնմխելիությունը: Զինված ուժերը քաղաքական հարցերում պահպանում են չեզոքություն և գտնվում են քաղաքացիական վերահսկողության ներքո:

Հոդված 9. Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունն իրականացվում է միջազգային իրավունքի սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան:

Հոդված 10. Պետությունն ապահովում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը:

Հոդված 11. Պատմության և մշակույթի հուշարձանները, մշակութային այլ արժեքները գտնվում են պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո:

Հայաստանի Հանրապետությունը ... նպաստում է հայկական սփյուռքի հետ կապերի ամրապնդմանը, այլ պետություններում գտնվող հայկական պատմական և մշակութային արժեքների պահպանմանը, հայ կրթական և մշակութային կյանքի զարգացմանը:

Հոդված 11.1. Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային միավորներն են մարզերը և համայնքները:

Հոդված 11.2. Հայաստանի Հանրապետությունը երաշխավորում է տեղական ինքնակառավարումը:

Հոդված 11.3. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները Հայաստանի Հանրապետության տարածքում և նրա սահմաններից դուրս գտնվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ներքո:

Հոդված 12. Հայաստանի Հանրապետության պետական լեզուն հայերենն է:

Հոդված 13. Հայաստանի Հանրապետության դրոշը եռագույն է՝ կարմիր, կապույտ, նարնջագույն հորիզոնական հավասար շերտերով:

Հայաստանի Հանրապետության օրհներգը սահմանվում է օրենքով:

Հայաստանի Հանրապետության մայրաքաղաքը Երևանն է:

Գործնական աշխատանք 1

Կարդացե՛ք ատորև ներկայացված տարբեր երկրների սահմանադրությունների նախաբանները: Տեսրոմ նշե՛ք ընդհանրությունները և առանձնահատկությունները:

ԱՄՆ Սահմանադրության նախաբան, 1787

Մենք՝ Միացյալ Նահանգների ժողովուրդս, հայտարարում ենք, որ հաստատում ենք Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Սահմանադրությունը հանուն ավելի կատարյալ միության, հանուն արդարության և ներքին խաղաղության՝ ապահովելու պաշտպանություն, ընդհանուր բարօրություն և ազատություն մեր և մեր սերունդների համար:

Գերմանիայի Հիմնարար օրենքի նախաբանը, 1949

(փոփոխվել է Գերմանիայի վերամիավորումից հետո՝ 1990 թ.)

Գերմանիայի ժողովուրդը, Աստծո և Մարդկության առջև իր պատասխանատվության գիտակցմամբ տոգորված, աշխարհում խաղաղության համար ծառայելու վճռականությամբ, որպես միացյալ եվրոպայի իրավահավասար մաս, իրեն տված իշխանությամբ ընդունում է այս Հիմնարար օրենքը: Գերմանացիները Բադեն-Վյուրտեմբուրգում, Բավարիայում, Բեռլինում, Բրանդենբուրգում, Բրեմենում, Համբուրգում, Ներքին Սաքսոնիայում, Սաարլանդում, Մակլենբուրգ-Արևմտյան Պոմերանիայում, Հյուսիսային Հռենոս Վեստֆալիայում և Թյուրինգիայում հասել են Գերմանիայի միասնությանն ու ազատությանը՝ ազատ ինքնորոշման ձանապարհով:

Ֆրանսիայի Սահմանադրության նախաբանը, 1958

Ֆրանսիայի ժողովուրդը հանդիսավորապես հռչակում է իր հավատարմությունը մարդու իրավունքներին և ազգային ինքնիշխանության սկզբունքներին, որոնք ամրագրված են 1789 թ. հռչակագրով և վերահաստատված ու լրամշակված 1946 թ. Սահմանադրության նախաբանով: Այս սկզբունքներից և ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքից ելնելով՝ Հանրապետությունն իր անդրծովյան տարածքներին առաջարկում է իրենց ցանկությամբ հիմնել նոր հաստատություններ հանուն ժողովրդավարության զարգացման՝ հիմնված համընդհանուր իդեալների՝ ազատության, հավասարության և եղբայրության վրա:

Ընթերցանության նյութ

Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրության նախա- բանը, 1993

Մենք՝ Ռուսաստանի Դաշնության բազմազգ ժողովուրդս, հավաքված այս հողի վրա ընդհանուր ձևակառուցումով, երաշխավորում ենք մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, քաղաքացիական խաղաղությունն ու համերաշխությունը՝ պահպանելով մեր երկրի պատմական միասնությունը, ելնելով հավասարության և ազգերի ինքնորոշման համընդհանուր սկզբունքներից և հարգելով մեր նախնիների հիշատակը, ովքեր մեզ են փոխանցել սեր և հարգանք մեր երկրի հանդեպ, հավատք բարու և արդարության, Ռուսական պետականության վերածննդի, որն ամրագրում է ժողովրդավարության անուրանալի արժեքներ և ապահովում է Ռուսաստանի բարօրությունը: Որպես համաշխարհային հանրության մասնիկ, գիտակցելով մեր պատասխանատվությունը ներկա և գալիք սերունդների հանդեպ, հաստատում ենք Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրությունը:

Ուզբեկստանի Սահմանադրության նախաբանը, 1992

Ուզբեկստանի ժողովուրդը հռչակում է իր հավատարմությունը մարդու իրավունքներին և պետական ինքնիշխանության սկզբունքներին, գիտակցում է իր մեծագույն պատասխանատվությունը ներկա և ապագա սերունդների հանդեպ, հենվելով Ուզբեկական պետականության զարգացման փորձին՝ հաստատում է իր նվիրվածությունը ժողովրդավարական իդեալներին և հասարակական արդարությանը՝ ձանաչելով միջազգային իրավունքի համընդհանուր նորմերի գերակայությունը: Զգտելով իր քաղաքացիների համար ապահովելու բարեկեցիկ կյանք, ստեղծելու մարդասիրական և օրենքի երկիր, երաշխավորելու քաղաքացիական խաղաղությունն ու համերաշխությունը՝ Ուզբեկստանի լիազոր պատգամավորներն ընդունում են Ուզբեկստանի ներկայիս Սահմանադրությունը:

Իրանի Իսլամական Հանրապետության Սահմանադրության նախաբանը, 1979

Իրանի Իսլամական Հանրապետության Սահմանադրությունը երաշխավորում է իրանական հասարակության մշակութային, հասարակական, քաղաքական և տնտեսական հաստատությունների զարգացումը՝ հենվելով իսլամական սկզբունքների և նորմերի վրա, որն իսլամական Յումմայի (Իսլամական հասարակության կազմակերպման ավանդական ձև) ազնիվ ձգտումն է: Այս

ձգտումն արտահայտվում է Իսլամական Մեծ հեղափոխության էությանը և մահմեդական ժողովրդի պայքարով՝ սկզբից մինչև հաղթական ավարտ, որի մեջ արտացոլված են բնակչության բոլոր հատվածների վճռականությունն ու հզոր կամքը: Հիմա՝ այս մեծ հաղթանակի նախաշեմին, մեր ողջ ազգը մեկ մարդու պես սպասում է դրա իրականացմանը...

Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Սահմանադրության նախաբանը, 1949

Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետությունը բազմազգ միասնական պետություն է՝ կազմված իր ժողովրդի բոլոր ազգություններից: Հաստատված են սոցիալիստական հարաբերություններ՝ հավասարություն, միասնություն և փոխօգնություն, որոնք պետք է շարունակական լինեն և գնալով ավելի ամրանան: Ազգությունների միասնությունը պաշտպանելու համար պետք է պայքարել ինչպես մեծ ազգի, այնպես էլ տեղական շովինիզմի (ազգայնամոլության) դեմ: Պետությունն անում է հնարավորինը՝ ապահովելու բոլոր ազգությունների բարօրությունը...: Պետությունը հաստատում է չին ժողովրդի ու բոլոր ազգությունների նվաճումները և օրենքի ուժով սահմանում պետության անելիքներն ու նպատակները: Դա պետության հիմնարար օրենքն է և գերագույն իշխանությունը: Չին ժողովուրդը և մյուս ազգությունները, երկրում գործող բոլոր պետական, հասարակական, քաղաքական, տնտեսական հաստատություններն ու կազմակերպությունները պետք է հետևեն Սահմանադրությանը, պատասխանատու լինեն նրա արժանապատիվ պահպանման և կիրառման համար...

Ճապոնիայի Սահմանադրության նախաբանը, 1946

Մենք՝ Ճապոնիայի ժողովուրդս, գործելով Ազգային Դիետում (ժողովում), մեր կողմից ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով որոշեցինք, որ պետք է ապահովենք մեր և մեր սերունդների համար մյուս ազգերի հետ խաղաղ գոյակցության բարիքները և մեր երկրի վրա ազատության օրհնությունը, և վճռեցինք, որ երբևէ այլևս իշխանության գործողությունների պատճառով չենք ենթարկվի պատերազմի արհավիրքներին: Այս Սահմանադրությունը հռչակում է, որ ժողովրդից է ստանում իր լիազորությունները, որոնք կիրառվում են հանուն ժողովրդի իր իսկ ընտրյալների միջոցով: Սա մարդկության կողմից ձանաչված համընդհանուր սկզբունք է, որի վրա հենվում է այս Սահմանադրությունը: Մենք մերժում ենք այլ օրենքներ և սահմանադրություններ, որոնք հակասում են այս Սահմանադրությանը:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախարանը, 1995

Հայ ժողովուրդը, հիմք ընդունելով Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրում հաստատագրված հայոց պետականության հիմնարար սկզբունքները և համազգային նպատակները, իրականացրած ինքնիշխան պետության վերականգնման՝ իր ազատասեր նախնիների սուրբ պատգամը՝ նվիրված հայրենիքի հզորացմանը և բարգավաճմանը, ապահովելու համար սերունդների ազատությունը, ընդհանուր բարեկեցությունը, քաղաքացիական համերաշխությունը, հավաստելով հավատարմությունը համամարդկային արժեքներին, ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը:

Գործնական աշխատանք 2

Ուսուցչի օգնությամբ ուսումնասիրե՛ք ՀՀ Սահմանադրության առանձին գլուխների բովանդակությունը: Խմբերին հանձնարարվող թեմաներն են.

- Հանրապետության Նախագահը
- ՀՀ Ազգային ժողովը
- Կառավարությունը
- Դատական իշխանությունը
- Տեղական ինքնակառավարում:

ՀՀ Սահմանադրությանը տեքստը տե՛ս <http://www.arlis.am/> իրավական տեղեկատվական կայքում:

ՕՐԵՆՔԻ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

*Օրենքը մարդկային իմաստության բարձրագույն դրսևորումն է,
որն օգտագործում է մարդկանց փորձը հասարակության բարօրության համար:*
Ս. Ջոնսոն

*Օրենքը սարդոստայն չէ, որի միջից խոշոր ճանձերը ձեղքում դուրս են գալիս,
իսկ մանրերը լուվում մնում են:*
Օ. Քալզակ

Վերընթերցենք ՀՀ Սահմանադրության առաջին հոդվածը: Մեր հանրապետությունը այն, ի թիվս այլ հատկանիշների, բնութագրում է որպես իրավական պետություն:

Իսկ ի՞նչն է բնորոշ իրավական պետությանը:

Իրավական է այն պետությունը, որտեղ օրենքներն ընդունվում և փոփոխվում են միայն օրինական ճանապարհով: Իրավական պետությունը քաղաքացուն տալիս է պաշտպանվածություն և բացառում կամայականությունները:

Իրավական պետությունում մարդն ազատ է անել այն ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով, մասնավորապես, կարող է օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանել իր իրավունքները և ազատությունները: Նման պետությունում երաշխավորվում է մարդու բոլոր իրավունքների և ազատությունների լիակատար դատական պաշտպանությունը:

Օրենքի և իրավունքի գերակայությունն ապահովում է վստահություն: Այն դառնում է ամուր հենարան, հիմք, և հասարակության յուրաքանչյուր անդամ պաշտպանված է լինում իր երկրում:

Օրենքի և իրավունքի գերակայության դեպքում բոլոր պետական մարմինները, կազմակերպությունները, պաշտոնատար անձինք և քաղաքացիները՝ անկախ քաղաքական հայացքներից և հասարակության մեջ զբաղեցրած դիրքից, հարգում են երկրի Սահմանադրությունն ու օրենքները և հավասար պատասխանատվություն կրում օրենքի առաջ: Օրենքն է սահմանում մարդկանց իրավունքները և նախատեսում նրանց պարտականությունները: Օրենքները կոչված են հաստատելու կարգուկանոն, պաշտպանելու քաղաքացիների ազատությունը, անվտանգությունը, իրավունքները և պայմաններ ստեղծելու բարեկեցիկ կյանքի համար:

Օրենքի գերակայության բնութագրիչը այն է, որ անկախ այն բանից՝ օրենքը «լավն է», թե «վատը», կամ՝ նպաստում է հանրային այս կամ այն խնդրի լուծմանը, թե ոչ, միանշանակ ընդունելի պետք է լինի բոլորի համար, քանի դեռ այն չի փոխվել:

Կազմակերպե՛ք ոչ մեծ քննարկում հետևյալ հարցի շուրջ.

Համապատասխանո՞ւմ է արդյոք իրականությանը իրավական պետության վերը նշված սահմանադրական դրույթը: Ի՞նչ խոչընդոտներ կան մեր երկրում իրավական պետության կայացման ճանապարհին, և ինչպե՞ս կարելի է հաղթահարել դրանք:

Քննարկման ընթացքում կարող եք օգտագործել ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխից ստորև բերվող քաղվածքը:

Հոդված 42. Յուրաքանչյուր ոք ազատ է կատարելու այն, ինչն արգելված չէ օրենքով և չի խախտում այլոց իրավունքները և ազատությունները: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով:

Անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտեր հետադարձ ուժ չունեն:

Անձի իրավական վիճակը բարելավող, նրա պատասխանատվությունը վերացնող կամ մեղմացնող իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով:

Հոդված 42.1. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածվում են նաև իրավաբանական անձանց վրա այնքանով, որքանով այդ իրավունքներն ու ազատություններն իրենց էությամբ կիրառելի են դրանց նկատմամբ:

Հոդված 43. Մարդու և քաղաքացու ...հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության ու բարոյականության, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար:

Հոդված 44. Մարդու և քաղաքացու առանձին հիմնական իրավունքներ ու ազատություններ, բացառությամբ Սահմանադրության 15-րդ, 17-22-րդ և 42-րդ հոդվածներում նշվածների, կարող են օրենքով սահմանված կարգով ժամանակավորապես սահմանափակվել ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ՝ արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում:

Հոդված 47. Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է պահպանել Սահմանադրությունը և օրենքները, հարգել այլոց իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը:

Արգելվում է իրավունքների և ազատությունների օգտագործումը սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ձեր կարծիքով ինչպե՞ս են մեր երկրի քաղաքացիները վերաբերվում օրենքին: Օրինապահ ենք արդյոք: Եթե ոչ, ապա ի՞նչ պատճառներ կարող եք նշել: Ինչո՞ւ ենք անվստահությամբ վերաբերվում օրենքին:

2. Այդ առումով համեմատե՛ք մեր երկիրը որևէ զարգացած, ժողովրդավարական հարուստ ավանդույթներ ունեցող երկրի հետ:

Գործնական աշխատանք 3

Իրավիճակ 1. Տղան պատրաստվում էր դպրոց գնալու, երբ հայրը մտավ խոհանոց՝ ասելով. «Այսօր ինձ անհրաժեշտ է քո օգնությունը. դու պետք է մնաս տանը և օգնես հավաքելու բերքը, այլապես չենք հասցնի»: Տղան փորձեց բացատրել, որ իր մասնակցությունն այդ դասին չափազանց կարևոր է, քանի որ կիսամյակային ամփոփիչ գրավոր են գրելու: Հայրը պնդեց իր պահանջը, նաև մեղադրեց որդուն՝ ասելով, որ ընտանիքի հոգսերը նրան բոլորովին չեն հետաքրքրում:

Իրավիճակ 2. Արգամն ու Արեգը 15 տարեկան էին: Սովորում էին նույն դպրոցում: Ճանաչում էին իրար երկար տարիներ, սակայն երբեք մտերիմ չէին եղել: Մի անգամ Արգամի բջջային հեռախոսը դպրոցում կորավ: Արգամը մեղադրում էր Արեգին, սակայն ապացույցներ չունեւ: Բանը հասավ նրան, որ դասերի ավարտից հետո դպրոցի բակում կռիվ սկսվեց: Արգամը կանչել էր ընկերներին, որ միասին պատժեն Արեգին: Տղան արդարանում էր, որ ինքը կապ չունի այդ ամենի հետ, սակայն անիմաստ էր: Ծեծկռտուքից հետո խումբը փախավ՝ Արեգին թողնելով շատ վատ վիճակում:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ներկայացված իրավիճակները վերլուծե՛ք և գնահատե՛ք իրավական տեսանկյունից:

2. Իրավացի՞ էին արդյոք, համապատասխանաբար՝ առաջին դեպքում հայրն ու մայրը, երկրորդում՝ Արգամն ու ընկերները:

Դաս 3

ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ ԵՎ ՍԵՌԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բոլոր մարդիկ հավասար են օրենքի առջև:

Խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծննդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 14.1

Տունը պետք է լինի կնոջ աշխարհի կենտրոնը, բայց ոչ սահմանը:

Մարգարետ Թեյտեր,
բրիտանացի քաղաքական գործիչ

Աշխարհի գրեթե բոլոր երկրների բնակչությունը բազմազան է: Այսինքն՝ կազմված է տարբեր ազգություններից, կրոնական ուղղությունների հետևորդներից և այլն: Մարդիկ իրարից տարբերվում են լեզվով, ավանդույթներով, մշակութային և ռասայական հատկանիշներով:

Ցանկացած երկրի բնականոն զարգացման համար շատ կարևոր է, որ այդ տարբերությունները մարդկանց նկատմամբ իրավական, հասարակական և այլ կարգի խտրականության հիմք չդառնան:

Խտրականությունը հակասում է մարդու իրավունքների հիմնարար սկզբունքներին:

- Խտրականություն դնել նշանակում է անձին զրկել իր քաղաքական, քաղաքացիական, հասարակական և մշակութային իրավունքներից ու ազատություններից օգտվելու հնարավորությունից:
- Բոլոր մարդիկ հավասար են արժանապարտությանը և ունեն միևնույն հիմնական իրավունքները:

Խտրականության հիմքում հաճախ ընկած են տգիտությունը, կանխակալությունը և բացասական կարծրատիպե-

որը Քանի որ մարդկանց մեծ մասը վախենում, խուսափում է այն ամենից, ինչ անծանոթ կամ օտար է, նրանց արձագանքը, որպես կանոն, լինում է կասկածամիտ վերաբերմունքը կամ բռնությունը այն մարդկանց նկատմամբ, որոնց արտաքինը, մշակույթը կամ վարքագիծն անսովոր են:

Այն վերաբերմունքը, գործողությունը կամ գործելակերպը, որ ընկճում, մեկուսացնում է մարդուն, կարող է համարվել խտրականություն: Մասնավորապես, պատմական արմատներ ունի ռասիստական այն համոզմունքը, թե մարդկանց ինչ-որ խումբ առավել կամ գերակա է մեկ այլ խմբի նկատմամբ: Այս համոզմունքը մի ժամանակ օգտագործվել է «ստորակարգ» մարդկանց նկատմամբ խտրականությունն արդարացնելու համար:

Խտրականությունը կարող է կիրառվել բացահայտորեն, երբ խմբի կամ անհատի հանդեպ միտումնավոր խտրական վերաբերմունք է դրսևորվում: Օրինակ՝ երբ որևէ ազգային խմբի ներկայացուցիչ երեխայի դպրոց չեն ընդունում: Այսօրինակ խտրականությունն անվանում են նաև *ուղղակի խտրականություն*: *Անուղղակի խտրականությունը* որոշակի քաղաքականության կամ միջոցառումների արդյունք է: Դրանք առաջին հայացքից չեզոք են, բայց իրականում հետևողականորեն սահմանափակում են որոշակի փոքրամասնության ներկայացուցիչների իրավունքները: Օրինակ, երբ որոշ խանութներում աշխատանքի չեն ընդունում գլխաշորով կամ երկարափեշ տարազով կանանց:

Քննարկում ► Համաձայն եք արդյոք ստորև բերված նամակի բովանդակությանը. մեր երկրում իրականում հարգվո՞ւմ են փոքրամասնությունների իրավունքները:

«Դպրոցում սովորելիս երբ հարցրի իմ հասարակագիտության ուսուցչին, թե ինչպես կնկարագրի ժողովրդավարական արդյունավետ համակարգը, նա առանց երկար մտածելու ասաց. «Մեծամասնության կանոններ, փոքրամասնության իրավունքներ»: Նա ընդամենը չորս

Եթե կհնն իրավունք ունի բարձրանալու կ առ փ ն ա ր ա ն , ապա իրավունք ունի նաև բարձրանալու ամբիոն:

Օլիմպիա դը Գուժ
«Կնոջ և քաղաքացու-
հու իրավունքների հո-
չակագիր» (1792 թ.)

բառով արտահայտեց այդ միտքը: Ասեմ, որ սկզբում շատ տպավորված էի այս ձևակերպմամբ, բայց աստիճանաբար սկսեցի նկատել որոշ անհամապատասխանություններ իրական վիճակի հետ:

Անդրադառնանք մեր երկրին ու տեսնենք, թե որքանով է կիրառելի այս բանաձևը մեզ համար հիմա, և որքանով կիրառելի կլինի, ասենք, մի տասը տարի հետո: Փորձենք խորանալ այս ձևակերպման իրական իմաստի մեջ: Չգիտեմ՝ ով ինչպես, բայց ես դա ընկալում եմ հետևյալ կերպ. հասարակության՝ մեծամասնությունը կազմող մասը սահմանում է որոշակի կանոնների համակարգ՝ ելնելով տվյալ հասարակությանը բնորոշ հոգեկերտվածքից, պատմամշակութային, բարոյական և այլ առանձնահատկություններից: Այսպիսով ձևավորվում է որոշակի բարոյահոգեբանական մթնոլորտ, հասարակական կանոնների ամբողջություն, որին քիչ թե շատ պետք է հարմարվեն հասարակության անդամները: Այս ամենի հետ մեկտեղ հաշվի են առնվում հասարակության մեջ ապրող փոքրամասնությունների իրավունքները, և քանի դեռ դրանք ուղղակի կերպով չեն բախվում մեծամասնության կանոններին, պաշտպանվում ու պահպանվում են:

Սա իդեալական տարբերակն է, սակայն վերլուծելով մեր իրականությունը՝ ես տեսնում եմ գրեթե հակառակ մի պատկեր»:

Նախկին շրջանավարտ

Սեռային իրավահավասարություն

Սեռային (գենդերային) հավասարություն հասկացությունն առաջինը 1968 թ. կիրառել է ԱՄՆ–ի Կալիֆոռնիայի համալսարանի հոգեբանության դասախոս Ռոբերտ Սթոլերը՝ կանանց և տղամարդկանց հասարակական-հոգեբանական առանձնահատկություններն ընդգծելու համար: Դա ցույց է տալիս, թե ինչպես են ներկայացված կանայք կամ տղամարդիկ հասարակության մեջ կամ ինչ դիրք են գրավում:

Կանայք և տղամարդիկ տարբերվում են թե՛ կենսաբանական, թե՛ հասարակական տեսանկյունից: Մեռական ասելով՝ հասկանում ենք կանանց և տղամարդկանց կենսաբանական, բնախոսական առանձնահատկությունները, իսկ *սեռային* ասելով՝ նրանց բնորոշ առանձնահատկությունները հասարակական դերեր կատարելիս:

Տարբեր են նաև հասարակության սպասելիքները նրանցից: Օրինակ՝ ակնկալվում է, որ կանայք լինեն համեստ, զիջող, խոնարհ, իսկ տղամարդիկ՝ համարձակ, ձեռներեց, համառ, իշխանատենչ և այլն:

Կանանց և տղամարդկանց կենսաբանական տարբերություններից է, օրինակ՝ այն, որ միայն կինը կարող է երեխա ծնել: Սակայն դա չի նշանակում, որ միայն նա պետք է զբաղվի երեխաների դաստիարակությամբ: Հասարակական կարևոր նշանակություն ունեցող գործառնություններին կանայք և տղամարդիկ պետք է մասնակցեն հավասարապես, և դա պայմանավորված է արդեն նրանց սոցիալական դերերով:

Կանանց և տղամարդկանց հասարակական դերը պայմանավորված է մասնագիտության, գործունեության ոլորտի, աշխատանքի ընտրության և այդ ընտրությունն իրականացնելու հնարավորություններով: Մար-

դիկ հավասար են օրենքի առջև և ունեն հավասար իրավունքներ ու ազատություններ՝ անկախ այն հանգամանքից, թե որ սեռին են պատկանում: Նրանց կենսաբանական տարբերությունները չեն կարող խտրականության պատճառ դառնալ:

Մարդաբանները, ազգագրագետներն ու պատմաբանները վաղուց հաստատել են, որ «տղամարդկային» և «կանացի» հատկանիշների մասին պատկերացումները հարաբերական են. այն, ինչ մի հասարակությունում պատմական որոշակի ժամանակաշրջանում համարվում է տղամարդկային զբաղմունք, մեկ այլ հասարակությունում կարող է բնութագրվել որպես կանացի:

Մեռային դերերը պայմանավորված են տվյալ հասարակության մշակույթով, քաղաքակրթվածության աստիճանով, հոգեբանությամբ, ժողովրդի ավանդույթներով և կրոնական պատկերացումներով: Մեռային դերերը ձևավորվում են նաև տվյալ ժողովրդի կուտակած փորձի, պատմական անցյալի, հանրության հասարակական կազմի, երկրի աշխարհագրական դիրքի և աշխարհաքաղաքականության ազդեցությամբ: Մեռային դերերը բազմազան են, ինչպես տարբեր ու փոփոխական է մշակույթը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ ազգային փոքրամասնություններ կան մեր երկրում: Լրացուցիչ աղբյուրներից տեղեկություններ հավաքեք նրանց մշակույթի, ավանդույթների մասին:
2. Ի՞նչ եք կարծում՝ ի՞նչ դեր ունի կինը ընտանիքում, և ի՞նչ դեր՝ տղամարդը:
3. Ի՞նչպիսին է վերաբերմունքն ընտանիքում տարբեր սեռերի ներկայացուցիչ երեխաների նկատմամբ: Արդարացի՞ եք դա համարում:
4. Տեսրում ինքնուրույն գրե՞ք, այնուհետև քննարկե՞ք, թե միջոցառումների ժամանակ ի՞նչ են մաղթում կնոջը (աղջկան), իսկ ի՞նչ՝ տղամարդուն (տղային):

Դաս 4

ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ինչ դեր ունի ընտրությունը մեր կյանքում: Ինչո՞ւ է դա կարևոր, ընդ որում՝ այնքան, որ, բերված ասության հեղինակի կարծիքով, կապված է մարդու արժանապատվության հետ: Ձեր կարծիքով ի՞նչ նկատի ունի հեղինակը:

Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին:

Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 2

Ինչ է ընտրությունը

Ընտրությունն այն գործընթացն է, որի միջոցով տվյալ երկրի քաղաքացիներն ընտրում են իրենց ներկայացուցիչներին և ղեկավարներին՝ նրանց լիազորելով իշխանությամբ: Ընտրությունը պետք է պարբերական բնույթ կրի, որպեսզի ընտրված պաշտոնյաները հաշվետու լինեն ժողովրդի առջև: Եթե նրանք պատշաճ կերպով չկատարեն իրենց պարտականությունները, ապա ընտրողները հաջորդ ընտրությանը այլևս չեն քվեարկի նրանց օգտին: Ընտրության միջոցով ձևավորված պետական իշխանությունը համարվում է օրինական: Սակայն ընտրությունն ինքնին դրա երաշխիքը չէ: Երաշխիք կարող է լինել միայն *ազատ* և *արդար* ընտրությունը:

Ընտրությունը նաև *հաշվեքվովողականության* կարևորագույն միջոց է, քանի որ ընտրողը կարող է իր վերաբերմունքն արտահայտել ընտրված ներկայացուցչի հանդեպ՝ հաջորդ անգամ չընտրելով նրան, եթե նա պատշաճ կերպով չի կատարել իր պարտականությունները:

Մարդու արժանապատվությունն ազատ ընտրության մեջ է:

Մաքս Ֆրիշ

Այսպիսով՝ ընտրությունը կարևորագույն դեր ունի ժողովրդավարական ներկայացուցչական իշխանություններ ձևավորելու համար:

Հանրապետության Նախագահի, Ազգային ժողովի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները, ինչպես նաև հանրաքվեներն անցկացվում են ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղտնի քվեարկությամբ:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 4

Գործնական աշխատանք 1

Տեսրում կամ գրատախտակին նկարեք «մարդ–ներկայացուցիչ» և բնութագրեք նրան երեք հատկանիշով (օրինակ՝ «Ներկայացուցիչը պետք է լավ տեսք ունենա»): Այնուհետև հարցրեք ձեր դասընկերներին, թե արդյոք իրենք համաձայն են նշված հատկանիշների հետ:

Ընտրությունը պետք է լինի ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա գաղտնի քվեարկությամբ: Ի՞նչ է դա նշանակում:

Ընդհանուր ընտրական իրավունք

Սա ընտրական իրավունք է տալիս տվյալ երկրի չափահաս քաղաքացիներին՝ բացառությամբ անգործունակ ճանաչվածների ու ազատագրված դատապարտված և քրեակատարողական հիմնարկում պատիժը կրող քաղաքացիների: Այսինքն՝ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիները, անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, հասարակական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, ունեն ընտրելու և ընտրվելու իրավունք:

Հավասար ընտրական իրավունք

Ընտրողներն ընտրությանը մասնակցում են հավասար հիմունքներով: Դա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր ընտրող քվեարկության ժամանակ ունի մյուսներին հավասար թվով ձայն:

Ուղղակի ընտրական իրավունք

Հանրապետության Նախագահը, Ազգային ժողովի պատգամավորները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, բացառությամբ Երևանի քաղաքապետի, ընտրվում են անմիջականորեն:

Գաղտնի քվեարկություն

Քվեարկությունը գաղտնի է, և ընտրողի համար քվեարկության գաղտնիությունը ոչ միայն իրավունք է, այլև պարտականություն: Դա նշանակում է, որ ընտրողը քվեարկելուց հետո իրավունք չունի քվեաթերթիկը ցույց տալու որևէ մեկի: Քվեարկողի կամքի ազատ արտահայտման նկատմամբ վերահսկողությունն արգելվում է: Ընտրական իրավունքի կարևոր նշանակությունը քաղաքացու մյուս իրավունքների ապահովման գլխավոր երաշխիքներից մեկն է:

Հայաստանի Հանրապետության՝ տասնութ տարին լրացած քաղաքացիներն ունեն ընտրելու և հանրաքվեներին մասնակցելու, ինչպես նաև անմիջականորեն և կամքի ազատ արտահայտությամբ ընտրված իրենց ներկայացուցիչների միջոցով պետական կառավարմանը և տեղական ինքնակառավարմանը մասնակցելու իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 30

Ընտրողները և ժողովրդավարությունը

- Քննարկում** Նախընտրական դիրքորոշման օրինակներ
- ▶ *Ընտրությունը միաժամանակ և՛ իրավունք է, և՛ պարտականություն:*
 - ▶ *Քվեարկելը իրավունք է, բայց ոչ պարտականություն: Ոչ ոք ստիպողաբար չպետք է քվեարկի:*
 - ▶ *Ինչը կարող է ատիպել ընտրողներին քվեարկել առաջադրված թեկնածուի օգտին:*
 - ▶ *Իմաստ չունի քվեարկել, միևնույնն է, ոչինչ չի փոխվի: Իմ ձայնը ոչ մի բան չի որոշում:*

Նախընտրական ելույթի տեքստ, որը կարող է քննարկման նյութ դառնալ՝ ունենալով կողմնակիցներ և հակառակորդներ:

«Քաղաքացիներ: Հարգելի՛ ընտրողներ:

Չմասնակցելով ընտրություններին, չքվեարկելով առաջադրված թեկնածուներից որևէ մեկի օգտին՝ թույլ եք տա-

լիս ուրիշներին ձեր փոխարեն կայացնել որոշումներ: Դուք նաև իշխանության ձևավորման ձեզ պրված օրինական հնարավորությունն եք հանձնում ուրիշներին: Դրանով իսկ կորցնում եք ընտրված ներկայացուցիչներից իրենց արածի կամ չարածի համար հաշվետվություն պահանջելու ձեր իրավունքը»:

Հարց. Ինչպե՞ս կարելի է ընդլայնել մասնակցությունը և քվեարկելու նկատմամբ հետաքրքրությունը:

Ընտրության հրապարակայնությունը

Ընտրությունը նախապատրաստվում և անցկացվում է հրապարակայնորեն:

Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կանոնարկող (նորմատիվ) որոշումները հրապարակվում են: Դրանք տեղադրվում են կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի համացանցային կայքում:

Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի համացանցային կայքն է՝ WWW.elections.am:

Ընտրական տեղամասերը և տեղամասային կենտրոնները

Ընտրական տեղամասերը կազմավորվում են հերթական համարակալմամբ: Ընտրական տեղամասերի համարակալման կարգը սահմանում է կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը:

Ընտրական տեղամասը կազմավորման պահին չպետք է ունենա ավելի քան 2 հազար ընտրող: Ընտրական տեղամասը չի կարող ընդգրկել տարբեր բնակավայրեր:

Քվեարկությունն անցկացվում է տեղամասային կենտրոնում: Տեղամասային կենտրոնը պետք է հնարավորին չափ մոտ լինի ընտրական տեղամասում գտնվող բնակելի շենքերին և տներին:

Տեղամասային կենտրոնը չի կարող լինել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ռազմական ուսումնական հաստատությունների, զորամիավորումների և առողջապահության հիմնարկների զբաղեցրած շենքերում:

Համապետական ընտրությունների ժամանակ տեղամասային կենտրոններ կազմավորվում են նաև կալանավայրերում:

Ընտրությունը և կուսակցությունները

Ընտրությունը, ինչպես հայտնի է, ժողովրդավարության իրականացման կարևորագույն գործիք է, և դրանում շատ մեծ է քաղաքական կուսակցությունների դերը: Ընտրության միջոցով քաղաքական կուսակցությունները ցանկանում են իշխանության հասնել կամ պահպանել իշխանության մեջ ունեցած իրենց դիրքերը: Կարևոր է, որ ընտրությունից առաջ, ընտրության ընթացքում և ընդհանրապես կուսակցությունների միջև քաղաքական պայքարն ընթանա քաղաքակիրթ ձևերով, պահպանվեն բարեկրթության կանոնները, և չկիրառվեն միմյանց վարկաբեկելու «սև տեխնոլոգիաներ»:

Քաղաքական կուսակցությունները մեր երկրում կարող են մասնակցել բոլոր մակարդակների ընտրություններին՝ նախագահականից մինչև տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունը: Ընտրության ընթացքում կուսակցությունները ներկայացնում են ոչ միայն իրենց անդամների, այլև հասարակության որոշակի շերտերի շահերը, այն շերտերի, որոնք ընդունում են քաղաքական տվյալ ուժի՝ կուսակցության, դաշինքի, այլ քաղաքական միավորումների տեսակետները:

Գործնական աշխատանք 2

Ընթերցե՛ք ստորև տրված նյութերը և լրացրե՛ք աղյուսակը:

1. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանրապետության Նախագահն ընտրվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կողմից հինգ տարի ժամկետով:

Հանրապետության Նախագահ կարող է ընտրվել երեսունհինգ տարին լրացած, վերջին տասը տարում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, վերջին տասը տարում Հանրապետությունում մշտապես բնակվող և ընտրական իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք: Նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ ընտրվել Հանրապետության Նախագահի պաշտոնում:

Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որին կողմ է քվեարկել բոլոր թեկնածուներին կողմ քվեարկած ընտրողների թվի կեսից ավելին:

Եթե քվեարկվել է երկուսից ավելի թեկնածու, և նրանցից ոչ մեկին կողմ չեն քվեարկել անհրաժեշտ թվով ընտրողներ, ապա քվեարկությունից հետո՝ տասնչորսերորդ օրը, անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի ընտրության երկրորդ փուլ: Հանրապետության Նախագահի ընտրության երկրորդ փուլին կարող են մասնակցել այն երկու թեկնածուները, որոնց կողմ են քվեարկել առավել թվով ընտրողներ: Երկրորդ փուլում Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որին կողմ են քվեարկել առավել թվով ընտրողներ:

Մեկ թեկնածու քվեարկվելու դեպքում նա ընտրվում է, եթե կողմ է քվեարկել քվեարկության մասնակիցների կեսից ավելին: Եթե Հանրապետության Նախագահ չի ընտրվում, ապա նշանակվում է նոր ընտրություն:

Ռազմական և արտակարգ դրության ժամանակ Հանրապետության Նախագահի ընտրություն չի անցկացվում, իսկ Հանրապետության գործող Նախագահը շարունակում է իր լիազորությունների իրականացումը: Այս դեպքում ռազմական կամ արտակարգ դրության ավարտից հետո՝ քառասուներորդ օրը, անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի ընտրություն:

2. ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ազգային ժողովը, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համաձայն, կազմված է հարյուր երեսունմեկ պատգամավորից: Ազգային ժողովն ընտրվում է հինգ տարի ժամկետով:

Ազգային ժողովի պատգամավոր կարող է ընտրվել քսանհինգ տարին լրացած, այլ պետության քաղաքացի չհանդիսա-

*ՀՀ Ազգային ժողովի
շենքը*

ցող, վերջին հինգ տարում Հայաստանի քաղաքացի հանդիսացող, վերջին հինգ տարում Հանրապետությունում մշտապես բնակվող և ընտրական իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք:

Ազգային ժողովի ընտրությունն անցկացվում է համամասնական և մեծամասնական ընտրակարգերով: 90 պատգամավոր ընտրվում է համամասնական ընտրակարգով, Հանրապետության ողջ տարածքն ընդգրկող մեկ բազմամանդատ ընտրատարածքից՝ կուսակցությունների (կուսակցությունների դաշինքի) ընտրական ցուցակներով առաջադրված պատգամավորի թեկնածուների թվից, 41 պատգամավոր ընտրվում է մեծամասնական ընտրակարգով՝ յուրաքանչյուր ընտրատարածքից մեկ պատգամավոր:

Յուրաքանչյուր ընտրող ունի մեկ ձայնի իրավունք՝ համամասնական ընտրակարգով ընտրության, և մեկ ձայնի իրավունք՝ մեծամասնական ընտրակարգով ընտրության ժամանակ:

3. ՀՀ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Համայնքի ղեկավարի ընտրության ժամանակ համայնքի տարածքում կազմավորվում է միամանդատ մեծամասնական ընտրատարածք:

Համայնքի ավագանու ընտրության ժամանակ համայնքի տարածքում կազմավորվում է մեկ բազմամանդատ մեծամասնական ընտրատարածք:

Համայնքի ավագանին բաղկացած է հինգից քսանմեկ անդամից, Երևանի ավագանին՝ 65 անդամից:

Համայնքի ավագանին բաղկացած է՝

- հինգ անդամից՝ մինչև 1 000 ընտրող ունեցող համայնքում.
- յոթ անդամից՝ 1 000-ից մինչև 2 000 ընտրող ունեցող համայնքում.
- ինն անդամից՝ 2 000-ից մինչև 4 000 ընտրող ունեցող համայնքում.
- տասնմեկ անդամից՝ 4 000-ից մինչև 10 000 ընտրող ունեցող համայնքում.
- տասնհինգ անդամից՝ 10 000-ից մինչև 70 000 ընտրող ունեցող համայնքում.
- քսանմեկ անդամից՝ 70 000-ից ավելի ընտրող ունեցող համայնքում:

Համայնքի ղեկավար կարող է ընտրվել 25 տարին լրացած, ընտրություն անցկացնող համայնքի բնակչության ռեգիստրում մինչև քվեարկության օրը առնվազն վերջին 6 ամիսը հաշվառված, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրության ժամանակ ընտրելու իրավունք ունեցող անձը:

Համայնքի ավագանու անդամ կարող է ընտրվել 21 տարին լրացած, ընտրություն անցկացնող համայնքի բնակչության ռեգիստրում մինչև քվեարկության օրը առնվազն վերջին վեց ամիսը հաշվառված, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրության ժամանակ ընտրելու իրավունք ունեցող անձը:

Համայնքի ղեկավարն ու ավագանին, այդ թվում՝ Երևանի ավագանին, ընտրվում են չորս տարի ժամկետով:

Համայնքի ղեկավարի և ավագանու, այդ թվում՝ Երևանի ավագանու անդամի թեկնածու չեն կարող առաջադրվել Սահմանադրական դատարանի անդամները, դատավորները, դատախազները, ոստիկանությունում, ազգային անվտանգության վարչությունում, դատական ակտերի հարկադիր կատարման, փրկարարական, հարկային, մաքսային մարմիններում, քրեակատարողական հիմնարկներում ծառայողները, գինծառայողները, ընտրական հանձնաժողովի անդամները:

Իշխանության մարմինը	Ով կարող է ընտրվել	Ինչ ժամկետով է ընտրվում	Քանի անդամից է կազմված իշխանության մարմինը (Ազգային ժողովը, համայնքի ավագանին)
ՀՀ Նախագահ			
ՀՀ Ազգային ժողով			
ՀՀ տեղական ինքնակառավարման մարմին			
Համայնքի ղեկավար			
Ավագանի			

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ընտրությունն ինքնին օրինական իշխանության ձևավորման երաշխիք չէ: Ո՞ր դեպքում դա կարող է երաշխիք լինել:

2. Բացատրե՛ք, թե ինչ է նշանակում՝

- ընդհանուր ընտրական իրավունք,
- հավասար ընտրական իրավունք,
- ուղղակի ընտրական իրավունք,
- գաղտնի քվեարկություն:

3. Ինչպե՞ս է մեր հանրապետությունում ապահովվում ընտրությունների հրապարակայնությունը: Բավար՞ր եք արդյոք համարում ընտրությունների հրապարակայնության աստիճանը մեր երկրում: Ինչո՞ւ:

4. Ընտրական գործընթացներում քաղաքական կուսակցությունների կարևոր դերը հատկապես ակնառու է Ազգային ժողովի ընտրության ժամանակ: Հիմնավորե՛ք այս դրույթը՝ բերելով առնվազն երկու փաստարկ:

Դաս 5

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐԻՔ ԵՎ ԱՆՁԻ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Քննարկում ► *Ինչպիսի՞ բարիքներ գիտեք:*

- *Որո՞նք են հանրային բարիքներն ըստ Ձեզ:*
- Ինչո՞ւ են դրանք հանրային:*

Հանրային բարիք

Հանրային են այն բարիքները, որոնք օգտագործվում են բոլորի կողմից այնպես, որ յուրաքանչյուր անհատի կողմից դրա օգտագործումը չի նվազեցնում մյուսների համար նույն ապրանքի օգտագործման հնարավորությունը: Հանրային բարիքի մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ հնարավոր չէ որևէ մեկի համար բացառել դրա օգտագործումը: Օրինակ՝ հանրային հեռուստատեսությունը և ռադիոն բոլորի համար են և չի կարող որևէ սահմանափակում մտցվել դրանցից օգտվելու հարցում: Բացի այդ՝ հեռուստատեսության դիտումը բնակչության մի մասի կողմից չի խոչընդոտում մյուսներին:

Բարիքներն իրենց բնույթով լինում են *մրցակցային* և *ոչ մրցակցային*: Մրցակցային է այն ապրանքը, որի սպառումը մեկի կողմից բառացում է դրա միաժամանակյա սպառումը մյուսների կողմից: Ոչ մրցակցային են այն ապրանքները, որոնք իրենց արտադրության որևէ փուլում նոր սպառողների տրամադրման դեպքում արտադրանքի գինը չի բարձրանում: Օրինակ, հեռախոսի, խոհանոցային դանակի, հագուստի օգտագործումը մեկի կողմից յուրջ խոչընդոտ է մյուսների համար, ովքեր ցանկանում են միաժամանակ օգտագործել դրանք: Հետևաբար, դրանք մրցակցային ապրանքներ են: Մրցակցային են բոլոր մասնավոր ապրանքները: Մինչդեռ փողոցային լուսավորվածությունից կարող են միաժամանակ օգտվել բոլորը: Իր բնույթով այն ոչ մրցակցային է:

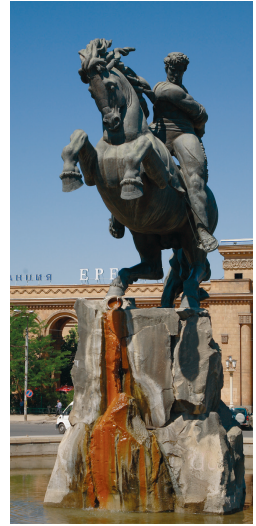
Բարիքները լինում են նաև *զատվող* և *չզատվող*: Զատվող ապրանքների կամ ծառայությունների դեպքում հնարավոր է սպառողներին կանխարգելել դրանց օգտագործումից կամ մատչելիությունից: Ի հակադրություն դրան, չզատվող բարիքների դեպքում հնարավոր չէ արգելել սպառողներին օգտագործել տվյալ ապրանքները կամ ծառայությունները կամ սահմանափակել դրանց մատչելիությունը:

Ճարտարապետական բազմաթիվ կառույցներ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ Հանրապետության հրապարակը, Սասունցի Դավթի արձանը կամ Մատենադարանի շենքը Երևանում, Գառնու տաճարը, Սանահինի եկեղեցին, մատչելի են բոլորի համար՝ չզատվող բարիքներ են, բոլորը կարող են դիտել դրանք: Իսկ, օրինակ, մենք չենք կարող կարգալ ամսագիրը, որի համար չենք վճարել, կամ չենք կարող դիտել մասնավոր հեռուստատեսությունների հաղորդումները, եթե չենք կատարել սեփականատիրոջ կողմից պահանջվող համապատասխան վճարը՝ սրանք զատվող բարիքներ են: Կամ՝ մրգերն ուտելուց հետո հնարավոր չէ դրանք օգտագործել այլևս, իսկ օդը շնչելիս այն չի բացառում մյուսներին նույնն անելը:

Հետևաբար, տնտեսագետները կարծում են, որ *հանրային բարիքն այն է, որը սրեղծվելուց հետո կարող է սպառվել ուրիշների կողմից առանց հավելյալ արժեքի, ծախսի*: Ընդ որում, հանրային բարիքի ստեղծումից հետո հանրության մյուս անդամներին հնարավոր չի զրկել, բացառել դրանք սպառելուց: Ուստի հանրային բարիքը չզատվող է և ոչ մրցակցային:

Ելնելով վերը շարադրվածից՝ կարելի է ասել, որ բարիքները լինում են չորս տեսակի.

- *Մասնավոր բարիք, որի օգտագործումը մեկի կողմից բառացում է դրա միաժամանակյա սպառումը մյուսների կողմից (մրցակցային – զատվող)* – սնունդը, հագուստը, ավտոմեքենաները, անձնական օգտագործման էլեկտրոնիկան,
- *Ընդհանուր բարիք, որոնք նախատեսված են բոլորի*

*Սասունցի
Դավթի արձանը,
քանդակագործ՝
Երվանդ Քոչար*

համար (մրցակցային – չգաղտնի) – ձկան պաշարները, փայտանյութը, քարածուխը,

- *Խմբային բարիք, որոնք նախատեսված են օգտագործման որոշակի կանոնների համաձայն (ոչ մրցակցային – գաղտնի) – կինոթատրոնը, մասնավոր այգիները, արբանյակային հեռուստատեսությունը,*

- *Հանրային բարիք (ոչ մրցակցային – չգաղտնի) – օդը, ջուրը, անվճար հեռուստատեսությունը, բնակչության անվտանգությունն ապահովելու ուղղությամբ ոստիկանության ծառայությունը:*

Հանրային բարիքը մեր կյանքում

Կարդացե՛ք հանրային բարիքի սրորև բերվող օրինակները և քննարկե՛ք խմբով.

Փարոս: Հանրային բարիքի դասական օրինակներից է փարոսը: Այն չգատող է, քանի որ հնարավոր չէ ծովափին մոտեցող որոշ նավերի զատել փարոսից օգտվելիս (օրինակ՝ նրանց, ովքեր փարոսի համար նախատեսված վճարներ չեն կատարել): Այն նաև ոչ մրցակցային է, քանզի, երբ սկսում է ծառայություններ մատուցել նավերի մի մասին, ապա մյուս նավերի համար այդ նույն ծառայության գինը չի ավելանում:

Ռադիո և հեռուստատեսություն: Այսօր հեռուստատեսություն և ռադիո հեռարձակող ընկերությունները չեն զատում որևէ մեկին այն ստանալուց և հեռարձակման գինը կախված չէ այն մարդկանց քանակից, ովքեր ուղղորդում են իրենց սարքավորումները՝ հաղորդումներ ստանալու համար: Տարիներ առաջ ռադիո և հեռուստատեսային հաղորդումներ ստացողներին զատումը տեխնոլոգիապես հնարավոր չէր: Սակայն, հեռարձակվող ազդանշանների կոդավորման և ապակոդավորման հայտնագործումից հետո, հեռարձակողների կողմից հնարավոր եղավ վճար գանձել և առանձնացնել չվճարողներին: Հետագայում, կոդավորման տեխնոլոգիան փոխարինվեց մալուխային (կաբելային) և արբանյակա-

յին հաղորդմամբ, որն էլ իր հերթին հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու հեռարձակում ստացողներին:

Մաքուր օդ, աղտոտվածության պակասեցում: Մեր շնչած օդը ոչ մրցակցային և չգատվող բարիք է: Հետևաբար, օդի աղտոտվածության նվազեցումը հանրային բարիք է: Սևանա լճի մակարդակի բարձրացումը կամ վնասակար միջատների դեմ պայքարը ևս հանրային բարիքի օրինակներ են: Աղտոտվածության մակարդակի փոփոխությունը տեղի է ունենում բոլորի համար:

Երբ մենք դիտարկում ենք ոչ մրցակցային բարիքը, որը նաև չգատող հատկություն ունի, ապա մենք գործ ունենք հանրային բարիքի հետ, ինչպես, օրինակ՝ լճի մակարդակի բարձրացումը: Սակայն տեխնոլոգիայի զարգացմանը գուցահեռ հնարավոր է բարիքին տալ զատելու հատկանիշ (ինչպես տեղի ունեցավ հեռուստատեսության հետ՝ մալուխային կամ արբանյակային կապի միջոցների գործածության մեջ մտնելով):

Մայրուղիներ, զանգվածային փոխադրման համակարգ, կրթական համակարգ: Այս համակարգերից օգտվողները մինևույն ձևով են շահում կամ տուժում: Տվյալ համակարգերի առանձնահատկությունները՝ կրթության որակը դպրոցում, երթևեկելի փողոցում առկա ողողափոսերը, Երևան-Գյումրի միկրոավտոբուսով մարդկանց տեղափոխման ժամանակը, մինևույն են բոլորի համար: Այս հանրային բարիքների օգտագործումը կարող է հանգեցնել կուտակումների, գերբեռնվածության, երբ շատ մարդիկ են օգտվում կամ օգտագործում: Վերջին հանգամանքը կարող է բերել հանրային բարիքի որակի անկմանը օգտվողների թիվը չափից դուրս ավելացնելու դեպքում: Նմանատիպ իրավիճակներ կարող ենք հաճախակի հանդիպել հետևյալ հանրային բարիքների դեպքում. կամուրջ, հանրային լողավազան, օդանավակայան և այլն:

Տան, սենյակի բնութագրիչներ: Հեռուստացույցի կամ սառնարանի չափսը, հյուրասենյակի գույնը, լողավազանի չափսը կամ ջրի ջերմաստիճանը լողավազանում, համացանցի աշխատանքի արագությունը³ այս

բոլորը տան բնակիչների համար հանրային բարիք են: Այն, ինչ գնվել կամ պատրաստվել է մեկ մարդու համար, արվել է տան բոլոր բնակիչների համար: Ջերմաստիճանը դասասենյակում կամ գրասենյակում բոլորի համար միևնույնն է, մենք չենք կարող այն որոշ մարդկանց համար ավելի տաք կամ զով դարձնել:

Ոստիկանություն: Ոստիկանների կողմից մեր ապահովությունն ու իրավունքների պաշտպանությունը հավասարաչափ է բոլորի համար: Սակայն ոստիկանական պաշտպանվածությունը ենթակա է գերբեռնվածության՝ մեծ քանակի բնակչության համար պահանջվում է ավելի մեծաքանակ ոստիկանական ուժեր՝ միևնույն որակի պաշտպանություն ապահովելու նպատակով:

Գրքեր: Եկե՛ք դիտարկենք գրքում առկա տեղեկությունը: Գիրքը գրելուց և տպագրելուց հետո սովորաբար հեղինակները գրքի բովանդակությունը չեն փոխում՝ այլ մարդկանց կարիքներին համապատասխանեցնելու համար: Հետևաբար, այս առումով գիրքն ինքնին մրցակ-

ցային չէ: Բայց մինչև վերջերս, երբ անհրաժեշտ էր, որ գիրքը տպագրվեր, փաթեթավորվեր և առաքվեր հասցեատիրոջը, յուրաքանչյուր լրացուցիչ օրինակի տպագրությունը պահանջում էր լրացուցիչ միջոցների ծախս: Ուստի, գիրքն ըստ իր բովանդակության ոչ մրցակցային էր, իսկ ըստ արտադրման եղանակի՝ այն բնութագրվում էր որպես մասնավոր բարիք: Այսօր իրավիճակն ամբողջովին փոխվել է. գիրքը հրատարակելուց հետո կարելի է դրա էլեկտրոնային տարբերակը առաքել սպառողին՝ գրեթե զրոյական ծախս կատարելով: Հետևաբար, մեր օրերում գիրքը կարող է հանրային բարիք հանդիսանալ, ինչպես հեռուստատեսության հեռարձակումը: Միևնույն ժամանակ, գրքին հնարավոր է տալ զատելու հատկանիշ, որով կփոխվի նրա հանրային բնութագրիչը:

Տեղեկություն: Այն ինչ ասվեց գրքերի մասին, վերաբերում է նաև գրառված երաժշտությանը, ֆիլմերին, թերթերին և ամսագրերին: Ոչ վաղ անցյալում այս բարիքների լրացուցիչ օրինակների արտադրությունը և բաշխումը բավականին ծախսատար էր: Այսօր, սակայն, համացանցի օգտագործման ընդլայնմանը զուգահեռ, տվյալ տեղեկատվության մատչելիության աստիճանը անհամեմատ մեծացել է:

Որոշումների կայացումը: Որոշումների կայացումը հանրային մարմինների, բիզնեսի և հասարակական կազմակերպությունների ղեկավար մարմինների կողմից կարող է տարբեր արդյունքների հանգեցնել: Չնայած այն հանգամանքին, որ մարդիկ կարող են տարբեր նախընտրություններ ունենալ և ռիսկի տարբեր աստիճաններ ցուցաբերել, հասարակական մարմնի կամ բիզնես կառույցի աշխատանքի արդյունքը միևնույնն է բոլորի համար: Այս դեպքում կայացված որոշումը հանրային բարիք է՝ հասարակական կառույցի բոլոր անդամների կամ բիզնեսի բոլոր սեփականատերերի համար:

- *Բերե՛ք հանրային բարիքի այլ օրինակներ:*
- *Ո՞ր հանգամանքների դեպքում դրանք կարող են փոխել իրենց հանրային բարիք լինելու բնութագիրը:*

Գործնական աշխատանք 1

Տրանսպորտի բարելավումը որպես հանրային բարիք

Աշխատանքը կարելի է կատարել խմբով կամ անհատապես:

Դուք համայնքի խորհրդի անդամ եք և պետք է որոշում կայացնեք հանրային բարիքի ստեղծումը ֆինանսավորելու վերաբերյալ: Այն կարող է վերաբերել փողոցների բարեկարգմանը, գծային տրանսպորտային համակարգի ստեղծմանը, ավտոբուսային տրանսպորտի բարելավմանը կամ տրանսպորտային համակարգի հետ առնչվող այլ նախագծերի: Դուք կարող եք նաև քննարկել այնպիսի հիմնախնդիր, որի շուրջը ներկայումս բանավիճում են ձեր համայնքում:

Օգտագործե՛ք հետևյալ աղյուսակը՝ հիմնախնդրի նկարագրության, հետազոտության և այլընտրանքային լուծումների որոնման ու դրանց գնահատման նպատակով՝ կիրառելով ժողովրդավարության հիմնարար սկզբունքները: Կատարե՛ք որոշակի հետազոտություն ձեր հիմնախնդրի վերաբերյալ՝ օգտագործելով համացանցը, ուսումնասիրելով մամուլը կամ հարցազրույցներ անցկացնել:

Աղյուսակ. Հանրային քննարկում և որոշումների կայացում

Հիմնախնդրի նկարագրություն	
• Հիմնախնդրի ծագման աղբյուրները	• Կատարման ժամկետը

• Ժողովրդավարության հիմնարար արժեքներ, որոնք կիրառվել են տվյալ լուծումն առաջարկելիս	• Այլընտրանքային լուծումներ: Դրանց ազդեցությունը բնակչության խմբերի վրա
Ներկայացրե՞ք և քննարկե՞ք հետազոտության արդյունքները	
Առաջարկի ժամանակ կատարվող հիմնավորումներ	
Ինչպե՞ս ես կլուծեմ խնդիրը կամ կտեղեկացնեմ ուրիշներին դրա մասին.	

Այլընտրանքային լուծումների նկարագրության ժամանակ պետք է հաշվի առնել.

- հանրային բարիքի ֆինանսավորմանն առնչվող գործող օրենսդրությունը և հանրային բարիքը չարաշահողների խնդիրը:

Օրինակ՝ շատ երկրներում գործում է տրանսպորտային երթևեկության կտրոնային համակարգը, և վարորդները գումարներ չեն գանձում ուղևորի փոխադրման ժամանակ: Ուղևորներն ինքնուրույն են գնում կտրոններ կամ երթևեկության համար նախատեսված այլ միջոցներ, դա կամ դրանք՝ հանրային տրանսպորտ բարձրանալիս: Ձեր կողմից պետք է լուծում առաջարկվի այն դեպքերի համար, երբ ուղևորները բարեխիղճ չեն գտնվում և չեն դա կամ իրենց կտրոնները՝ տրանսպորտից օգտվելիս:

- դուք հակիրճ շարադրության տեսքով պետք է ներկայացնեք համոզիչ բացատրություն, թե ինչու եք որդեգրել հիմնախնդրի լուծման տվյալ մոտեցումը՝ բերելով հիմնավոր դատողություններ: Հակիրճ շարադրության մեջ պետք է ներկայացնեք նաև որոշակի տեղեկություն ձեր կողմից ընտրված հիմնախնդրի և դրա զարգացման մասին:
- ներկայացրեք նաև գործողությունների հաջորդականություն, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի կյանքի կոչել ձեր կողմից առաջարկվող լուծումը կամ կբարձրացնի հանրության իրազեկվածությունը տվյալ հիմնախնդրի վերաբերյալ: Դուք կարող եք այն կատարել նաև նամակի տեսքով, որը պետք է հասցեագրված լինի իշխանության համապատասխան մարմիններին, թերթի խմբագրին կամ մամուլի այլ պատասխանատուի: Կարող եք նաև պատահաբար պատրաստել կամ արվեստի ու ստեղծագործական աշխատանքի միջոցով հանրության ուշադրությունը հրավիրել ձեր բարձրացրած հիմնախնդրին:

Աշխատանքի գնահատման ժամանակ հաշվի են առնվելու հետևյալ չափանիշներ

- **Դիրքորոշումը** — հստակ և խորությամբ ներկայացվում է հիմնախնդրի նկատմամբ խմբի կամ անհատի դիրքորոշում
- **Հիմնավորվածությունը** — դիրքորոշումը հիմնավորվում է փաստերով
- **Ծագման աղբյուրները** — դիրքորոշումն աջակցող հիմնավորումները բխում են հիմնախնդրի ծագման պատճառներից
- **Փաստեր** — արդյունավետորեն օգտագործվում է փաստերի վրա հիմնված տեղեկատվությունը
- **Տվյալներ** — դիրքորոշումը հիմնավորելու նպատակով արդյունավետորեն օգտագործում են տվյալները և ճիշտ մեջբերվում են աղբյուրները
- **Ժողովրդավարության հիմնարար արժեքները** — դիրքորոշումը հիմնավորելու համար օգտագործվում են ժողովրդավարական տարրեր արժեքներ և սկզբունքներ
- **Այլընտրանքներ** — բացահայտվում են այլընտրանքային լուծումներ կամ դրանց համոզիչ հերքումներ են կատարվում:

Գործնական աշխատանք 2

Դպրոց հրավիրեք տվյալ հիմնախնդրի լուծման համար պատասխանատու իշխանության մարմինների, լրատվամիջոցների և հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների, ներկայացրեք ձեր դիրքորոշումները: Խնդրեք հյուրերին հետադարձ կապ տրամադրել ձեր մշակած լուծումների և դրանք իրագործելի դարձնելու վերաբերյալ:

Դաս 6

ՄԱԿ-Ի ԵՎ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑ- ՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

«Միավորված ազգեր» անվանումն առաջարկել է ԱՄՆ-ի նախագահ Ֆրանկլին Ռուզվելտը: Դա առաջին անգամ կիրառվել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ «Միավորված ազգերի հռչակագրում» (1942 թ. հունվարի 1), երբ քսանվեց պետությունների ներկայացուցիչներ պարտավորվեցին շարունակել համատեղ պայքարը ֆաշիստական դաշինքի երկրների դեմ:

1945 թ. հիսուն պետությունների ներկայացուցիչներ հավաքվեցին Սան Ֆրանցիսկոյում՝ միավորված ազգերի համաժողովում մշակելու Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրությունը:

Մենք՝ Միավորված ազգերի ժողովուրդներս, լի վճռականությամբ

փրկելու գալիք սերունդներին պատերազմի արհավիրքից, որը մեր կյանքի ընթացքում երկու անգամ անասելի վիշտ է պատճառել մարդկությանը, և վերահաստատելու հավատը մարդու հիմնական իրավունքների, անհատի արժանապատվության և արժեքի, տղամարդու և կնոջ, ինչպես նաև մեծ ու փոքր ազգերի հավասար իրավունքների նկատմամբ, և ստեղծելու այնպիսի պայմաններ, որոնք ապահովեն արդարությունն ու դաշինքներից և միջազգային իրավունքի այլ աղբյուրներից բխող պարտավորությունների հանդեպ հարգանքը, և ավելի մեծ ազատության պայմաններում խթանելու հասարակական առաջընթացն ու կենսամակարդակի բարելավումը:

Եվ հանուն այդ նպատակների

ցուցաբերելու հանդուրժողություն ու միմյանց հետ ապրելու խաղաղությամբ, որպես բարի դրացիներ, և միավորելու մեր ուժերը միջազգային խաղաղությունն ու անվտան-

գությունը պահպանելու համար, և համապատասխան սկզբունքների ընդունման ու մեթոդների սահմանման միջոցով երաշխավորելու գինուժի գործադրումը բացառապես ընդհանուր շահերին համապատասխան, և միջազգային լծակները գործադրելու բոլոր ժողովուրդների տնտեսական ու հասարակական առաջընթացը խթանելու համար,

Որոշել ենք միավորել մեր ջանքերն այդ նպատակներին հասնելու համար,

ըստ այդմ՝ մեր համապատասխան կառավարությունները, ժողովված Սան Ֆրանցիսկոյում, բավարար ու պատշաճ կերպով իրենց լիազորությունները փաստած ներկայացուցիչների միջոցով համաձայնել են ընդունելու Միավորված ազգերի կազմակերպության սույն Կանոնադրությունը և հիմնում են Միավորված ազգեր անվանումով միջազգային կազմակերպությունը:

*Միավորված ազգերի կազմակերպության Կանոնադրություն
(1948 թ., դեկտեմբերի 10)*

Կանոնադրությամբ հաստատված ՄԱԿ-ի նպատակներն են՝

- պահպանել միջազգային խաղաղությունն ու անվտանգությունը,
- զարգացնել պետությունների բարեկամական հարաբերությունները՝ հիմնված հավասար իրավունքների և ժողովուրդների ինքնորոշման սկզբունքի վրա,
- նպաստել միջազգային համագործակցությանը տնտեսական, հասարակական, մշակութային և մարդասիրական խնդիրների լուծման հարցում և խթանել մարդու իրավունքների ու հիմնական ազատությունների նկատմամբ հարգանքը,
- լինել ազգերի՝ այս նպատակներին ուղղված գործողությունների համադասման կենտրոն:

ՄԱԿ-ը գործում է հետևյալ *սկզբունքների* համաձայն.

- հիմնված է բոլոր անդամների ինքնիշխան հավասարության վրա,
- բոլոր անդամները պետք է բարեխղճորեն կատա-

րեն Կանոնադրությամբ իրենց ստանձնած պարտավորությունները,

- բոլոր անդամները պարտավոր են միջազգային վեճերը կարգավորել խաղաղ միջոցներով՝ չվտանգելով միջազգային խաղաղությունը, անվտանգությունն ու արդարությունը,
- ՄԱԿ-ի անդամները պետք է խուսափեն որևէ պետության դեմ ուժի գործադրումից կամ դրա սպառնալիքից:

ՄԱԿ-ի անդամակցությունը բաց է բոլոր խաղաղասեր ժողովուրդների համար, որոնք ընդունում են Կանոնադրությամբ հաստատված պարտավորությունները, ցանկանում են ու ի վիճակի են կատարելու այդ պարտավորությունները:

ՄԱԿ-ի գործողությունների դերն ու նշանակությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության գործում շարունակում է մեծանալ, և հիմնական նպատակը մնում է նույնը՝ ապահովել, որ լիովին հարգվի «Միավորված ազգերի կազմակերպության ժողովուրդների» մարդկային արժանապատվությունը, ում անունից գրվել է Կանոնադրությունը: ՄԱԿ-ն ապահովում է, որ անդամ երկրներում մարդու իրավունքները ոչ միայն վերացականորեն սահմանվեն, այլև գործածության մեջ դրվեն:

ՄԱԿ-ի նստաշրջանը

Գործնական աշխատանք

Օգտվելով համացանցից և այլ լրացուցիչ աղբյուրներից՝ տեսրում լրացրե՛ք ստորև տրված աղյուսակը:

Միջազգային կա- ռույցներ	Ստեղծման տարեթիվը	Կենտրոնական մարմինները	Կառույցի գոր- ծառույթները ժողովրդավա- րության և մարդու իրավունքների բնագավառում
Միավորված ազ- գերի կազմակեր- պություն			
Եվրոպական մի- ություն			
Եվրոպայի խոր- հուրդ			
Եվրոպայում ան- վտանգության և համագործակցու- թյան կազմակեր- պություն			
Կարմիր խաչի մի- ջազգային կոմիտե			

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. ՀՀ Սահմանադրությունից նշե՛ք այն հոդվածները, որոնք համապատասխա-
նում են ՄԱԿ-ի նպատակներին և սկզբունքներին:

2. Համացանցից դու՛րս բերե՛ք Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի կամ միջազ-
գային մարդասիրական այլ կառույցի գործունեության օրինակներ մեր երկրում:

Տեղեկատու նյութ

1. Աղյուսակ. Եվրոպական միության ընդլայնումը. 1957–2007 թթ.

Տարեթիվը	Եվրոպական միության անդամ երկրները	Անդամ երկրների թվաքանակը
1957 թ.	Բելգիա, Գերմանիա (Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետություն), Իտալիա, Լյուքսեմբուրգ, Նիդերլանդներ, Ֆրանսիա	6
1973 թ.	Մեծ Բրիտանիա, Դանիա, Իռլանդիա	9
1981 թ.	Հունաստան	10
1986 թ.	Իսպանիա, Պորտուգալիա	12
1995 թ.	Ավստրիա, Ֆինլանդիա, Շվեդիա	15
2004 թ.	Կիպրոս, Չեխիայի Հանրապետություն, Հունգարիա, Էստոնիա, Լատվիա, Լիտվա, Մալթա, Լեհաստան, Սլովակիա, Սլովենիա	25
2007 թ.	Բուլղարիա, Ռումինիա	27
2013 թ.	Խորվաթիա	28

2. Եվրոպական ինտեգրման պատմական նախադրյալները

Եվրոպական ինտեգրումը այն տեսքով, որ ներկայումս գոյություն ունի, դժվար թե առաջանար երկրագնդի մեկ այլ մասում: Նրա յուրահատուկ բնույթը բացատրվում է առաջին հերթին արևմտաեվրոպական քաղաքակրթության ինքնատիպությամբ, ինչն իր հերթին յուրահատուկ բնական պայմանների և պատմական զարգացման արդյունք է:

Արևմտյան Եվրոպայի բնությունն աչքի է ընկնում համեմատաբար մեղմ կլիմայով, ցամաքի կտրտվածությամբ և բազմաթիվ բնական սահմաններով, ծովի մոտ լինելով, նավարկելի գետերի առկայությամբ և այլ հատկանշական կողմերով: Այդ առանձնահատկություններից յուրաքանչյուրը հասարակական խոր հետևանքներ է ունեցել:

Արևմտաեվրոպական քաղաքակրթության ձևավորումն առաջին հերթին պայմանավորված էր **անտիկ ժառանգության** տևական և խոր ազդեցությամբ: Հռոմի անկումից հետո Արևմտյան Եվրոպան վեց երկար հարյուրամյակներ թաղվեց «անժամանակության» խավարի մեջ: Թվում էր, թե հռոմեական փառահեղ մշակույթից

փշրանքներ են միայն մնացել: Սակայն պարզվեց, որ Արևմտյան Եվրոպայի «ընդերքում» այնուամենայնիվ պահպանվել էր գիտելիքի, տեխնոլոգիայի և մշակույթի որոշակի սահմանային զանգված: Այդ բաղադրատարրերից մեկը անհատապաշտությունն էր (ինդիվիդուալիզմ):

Անտիկ ժառանգության գլխավոր բաղադրատարրը **քրիստոնեությունն** էր: Արևմտյան Եվրոպայի ճակատագրում հսկայական նշանակություն ունեցավ հատկապես քրիստոնեության բաղադրային և խելամիտ տարբերակի ընդունումը: Քրիստոնեության ընդունմամբ ծնունդ առած բարոյական հեղափոխությունն անչափ խորն էր: Քրիստոնեությունը հաստատեց Արարչի հետ անհատի անձնական կապի, Աստծո առաջ յուրաքանչյուրի անձնական պատասխանատվության սկզբունքը, կանխանշեց Ահեղ դատաստանի օրը անձնական փրկության կամ կործանման հեռանկարը: Քրիստոնեությունը մեծապես ընդլայնեց անհատապաշտության սահմանները՝ ներառելով դրանցում յուրաքանչյուրին՝ ինչպես ազատ, այնպես էլ անազատ մարդուն: Եվ չնայած կանայք, աղքատներն ու ստրուկները առաջվա պես զրկված էին քաղաքացիական իրավունքներից, եկեղեցին հաստատեց նրանց հոգիների հավասարությունը հարուստ և արտոնյալ մարդկանց հոգու հետ: Նրանք մյուս քաղաքացիների նման մասնակցում էին միևնույն կրոնական արարողություններին՝ դրանով իսկ մուտք ստանալով դեպի մինչ այդ անմատչելի հասարակական շինություններ: Լիակատար իրավական և հասարակական հավասարության հասնելու համար եվրոպացիները, անշուշտ, դեռ երկար ճանապարհի պիտի անցնեին, սակայն բարոյական հավասարությունը՝ Աստծո առջև ունեցած հավասարության ձևով, հաստատվեց արդեն վաղ միջնադարում: Խոստանալով ամենքին արդարություն հանդերձյալ կյանքում՝ քրիստոնեությունը միաժամանակ ընդգծում էր յուրաքանչյուրի բարոյական պատասխանատվությունը իրական կյանքում:

Նոր տնտեսավարման և նոր բարոյականության հասարակական հիմքերը դրվեցին ավատատիրության ներսում: Ավատատիրությանը՝ որպես հասարակարգի, բնորոշ էր դասային անհավասարությունն ու շահագործումը, աստիճանակարգված (հիերարխիկ) ենթակայության խստիվ սկզբունքը: Այնուամենայնիվ, ի տարբերություն այլ տարածաշրջանների, ավատատիրությունն Արևմտյան Եվրոպայում հենվում էր ոչ միայն ուժի, այլև հասարակության բավականին ամուր իրավագիտակցության վրա: Ավատատիրության ընդերքում ծնունդ առան **օրենքի գերակայության, օրենքի առաջ բոլորի հավասարության, մարդու իրավունքների իրավական պաշտպանության սաղմերը:**

Հետագայում արևմտաեվրոպական քաղաքակրթությանը բնութագրական հատկանիշների ձևավորման կենտրոն դարձան **միջնադարյան քաղաքները:** Հենց քաղաքներում ծնունդ առավ հակադիր տարբեր սկզբունքների՝ անհատապաշտության և կամավոր ընկերակցության, մրցակցության և համագործության

ստեղծարար միավորումը: Քաղաքը դարձավ տնտեսավարման արդյունավետ տիպի զարգացման ասպարեզ: Այնտեղ սկիզբ առան բարեխիղճ աշխատանքի ավանդույթը, գյուտարարության մղումը, որակյալ արտադրանքի պաշտամունքը՝ հատկանիշներ, որոնք մինչև օրս էլ բնորոշ են եվրոպացիներին:

Արևմտանեվրոպական քաղաքակրթության զարգացման ճանապարհի գլխավոր ուղենիշը արդյունաբերական կապիտալիզմի առաջացումն էր: Նոր հասարակական դասակարգը՝ բուրժուազիան, դարձավ ստեղծողը ժամանակակից եվրոպական քաղաքակրթության՝ իր բոլոր դրական ու բացասական կողմերով հանդերձ: Կապիտալիզմի ձևավորման կարևորագույն նախադրյալներն էին Վերափոխությունը (Ռեֆորմացիա) և բողոքական բարոյականության տարածումը: Դրա շնորհիվ անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծվեցին կապիտալիզմի գլխավոր հոգևոր հիմքերից մեկի՝ **խելամիտ** (ռացիոնալիստական) **անհատապաշտության** ձևավորման համար:

«Ի վերջո, կապիտալիզմ ծնած գործոններն էին խելամիտ մշտական ձեռնարկությունը, խելամիտ հաշվապահական հաշիվը, խելամիտ տեխնոլոգիան և խելամիտ օրենքը, բայց ոչ միայն դրանք: Անհրաժեշտ լրացուցիչ գործոններ էին խելամիտ ոգին, ընդհանուր առմամբ խելամիտ ապրելաձևը և խելամիտ տնտեսական վարվելակերպը»:

Մաքս Վեբեր

Ամփոփելով կարելի է արձանագրել, եվրոպական միասնացման (ինտեգրման) նյութական նախադրյալները ձևավորվել են Արևմտյան Եվրոպայի վերջին երկու հազարամյա պատմության ողջ ընթացքում: Նրա պատմականորեն ձևավորված քաղաքակրթական առանձնահատկությունների թվում են՝

- խելամիտ անհատապաշտությունը,
- անձնական ազատությունը,
- օրենքի գերակայությունը,
- բոլոր քաղաքացիների հավասարությունը օրենքի առջև,
- մասնավոր սեփականության սահմանակարգը (ինստիտուտը),
- տնտեսավարման արդյունավետ եղանակը,
- կամավոր ընկերակցության, ողջամիտ փոխզիջման և համերաշխության ավանդույթը
- քաղաքացիական հասարակությունը,
- քաղաքական ժողովրդավարությունը և այլն:

**ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ**

Դասարանի խորհրդի ընտրություն

Ընտրության անցկացման քայլերը.

- ընտրության կանոնակարգի մշակում,
- կանոնակարգին համապատասխան՝ ընտրական հանձնաժողովի ձևավորում,
- դասարանի խորհրդի ընտրության անցկացում,
- խորհրդի նախագահի ընտրություն:

Կանոնակարգի մշակման համար ուսուցչի (դասղեկի) մասնակցությամբ կազմել աշխատանքային խումբ:

Կանոնակարգի մշակումն ավարտել մեկ շաբաթվա ընթացքում:

Կանոնակարգում արձանագրել ընտրական հանձնաժողով կազմելու պահանջները՝

- անդամների թիվը,
- կազմը (տղաներ, աղջիկներ),
- քվեարկությամբ է արվում, թե առաջադրմամբ,
- ինքնաառաջադրումով թույլատրվում է, թե ոչ,
- նույն հանձնաժողովը քանի անգամ կարող է ընտրություն կազմակերպել,
- ընտրության կազմակերպման կանոնները:

Ընտրական հանձնաժողովն իր կազմից գաղտնի քվեարկությամբ ընտրում է խորհրդի նախագահ: Ընտրական հանձնաժողովը մեկ շաբաթ առաջ հայտարարում է դասարանի խորհրդի ընտրության մասին^ա՝ նշելով ընտրության անցկացման տեղը, ժամանակը: Հայտարարությունը ստորագրում է հանձնաժողովի նախագահը կամ նրա հանձնարարությամբ^ա հանձնաժողովի մեկ ուրիշ անդամ:

Ընտրության անցկացումից առաջ խորհրդի անդամի թեկնածուները ներկայացնում են իրենց նախընտրական ծրագիրը՝ մեկ էջի սահմաններում:

Ընտրությունն անցկացնելուց հետո ընտրական հանձնաժողովը ուսուցչի ներկայությամբ ամփոփում է արդյունքները և շնորհավորում խորհրդի նորընտիր անդամներին:

Դաս 7

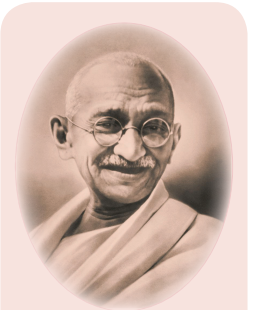
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

«Հանրային քաղաքականություն» հասկացությունը

Հարց. Ի՞նչ եք հասկանում՝ հանրային քաղաքականությունն ասելով: Բերե՛ք մի քանի օրինակ՝ ձեր ասածը պարզաբանելու համար:

Հանրային քաղաքականությունն առնչվում է իշխանությունների գործունեությանը և այդ գործընթացի մեջ քաղաքացիների մասնակցությանը: Դա տեղի է ունենում, երբ իշխանությունը փորձում է լուծել հանրության առջև ծառացած հիմնախնդիրները: Ուստի հանրային քաղաքականության գործընթացի մեջ միշտ ընդգրկված են իշխանություններն ու հանրությունը: *Հանրություն* ասելով՝ այստեղ նկատի ունենք բնակչության այն հատվածը, որի վրա ազդում է այս կամ այն քաղաքականությունը: Օրինակ, երբ իշխանությունը կրթական բարեփոխումների միջոցով փորձում է բարելավել կրթության մատչելիությունը և որակը, տվյալ դեպքում հանրության անմիջական անդամներ են համարվում սովորողները, նրանց ծնողները, կրթության վարչական ղեկավարները, ուսուցիչները և դասախոսները:

Իշխանության մարմինները սովորաբար ընտրում են այնպիսի խնդիրներ, որոնք հետաքրքրում են հանրության բազմաթիվ անդամների կամ բարձրաձայնվում մարդկանց մեծամասնության կողմից: Այդ խնդիրները կարող են առնչվել կյանքի տարբեր ոլորտների՝ հասարակական, առողջապահական, կրթական, բնապահպա-

Սկզբում հեգնում են քեզ, հետո ծիծաղում են վրադ, փորձում են կռվել հետդ, ու դու հաղթում ես:

Մահաթմա Գանդի

նական և այլն: Օրինակ, երբ իշխանությունները փորձում են պայքարել կոռուպցիայի դեմ, նրանք ցանկանում են բարձրացնել աշխատանքի արդյունավետությունն ու թափանցիկությունը, ստեղծել հավասար հնարավորություններ հանրության բոլոր անդամների համար:

Այն բոլոր դեպքերը, երբ իշխանության մարմիններն ընդգրկված չեն մարդկանց հիմնախնդիրների լուծմանը, համարվում են *մասնավոր կյանքի դեպքեր*: Այսպիսի դեպքերի օրինակներ են ձեր մասնակցությունը ծառատունկին կամ շրջակա միջավայրի մաքրման աշխատանքներին, տարեցներին և հաշմանդամներին օգնելը, Կարմիր խաչի կողմից առաջին օգնության ուսուցումը, բարեգործական համերգը, կրոնական արարողությունը, ժողովրդական տոնակատարությունը: Նման որոշ միջոցառումները երբեմն անվանվում են նաև հանրօգուտ աշխատանք:

Գործնական աշխատանք 1

Թերթերից կամ համացանցի լրատվական կայք-էջերից ընտրե՛ք ոչ մեծ ծավալով որևէ հոդված, կարդացե՛ք և խմբում քննարկե՛ք հետևյալ հարցերը.

- Ի՞նչ է հոդվածի վերնագիրը, և ո՞վ է հեղինակը:
- Ի՞նչ հիմնախնդիր է քննարկված հոդվածում:
- Հոդվածում նշվա՞ծ է իշխանության այն մարմինը, որը զբաղվում է այդ հիմնախնդրի լուծմամբ:

Այժմ փորձենք ընդհանրացնել *«հանրային քաղաքականություն»* հասկացության սահմանումը: Հանրային քաղաքականությունը ձևավորվում է, երբ *հանրության անդամները գիտակցում և բարձրաձայնում են* հիմնախնդրի մասին: Օրինակ՝ 1990–ական թվականների դժվար տարիներին ծառերի համատարած հատումներից, Սևանա լճի ջրի բացթողումներից և ձկան հսկայածավալ որսից հետո մեր հասարակությունը կանգնեց բնապահպանական լուրջ հիմնախնդիրների առջև: Արդեն երկու տասնամյակ է, ինչ հանրային ուշադրության կենտրոնում գտնվող այդ հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ

ջանքեր են գործադրում երկրի իշխանությունները, ինչի արդյունքում Սևանա լճի ջրի մակարդակը բարձրացել է շուրջ 6 մետրով: Անտառների վերականգնման ուղղությամբ, սակայն, դեռևս շատ անելիքներ կան:

Պետական իշխանությունների մշակած և իրականացրած գործողությունները պետք է ուղղված լինեն քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանությանը: Դրանք սահմանված են ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով և միջազգային համաձայնագրերով:

Այդ գործողությունները պետք է նպաստեն նաև *հանրային բարիքին*՝ համընդհանուր բարեկեցությանը: Այսինքն՝ դրանք պետք է դրական փոփոխություններ առաջացնեն հանրային կյանքում, զարգացնեն այն: Օրինակ՝ կրթական բարեփոխումները մեր երկրում նախաձեռնվել են, որպեսզի մեր հասարակությունը դառնա ավելի մրցունակ աշխարհում:

Հանրային քաղաքականությունն իշխանության մարմինների՝ հանրության հետ համաձայնեցված այն գործողություններն են, որոնցով իշխանությունն իրականացնում է իր պարտականությունները՝ պաշտպանելու քաղաքացիների իրավունքները և նպաստելու համընդհանուր բարեկեցությանը՝ հիմնախնդիրների լուծման միջոցով:

Այդ գործողություններից են իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական մարմինների կողմից օրենքների, որոշումների, կարգերի, հրամանների և այլ իրավական ակտերի ընդունումն ու դրանց իրականացումն այն անձանց ու մարմինների կողմից, ովքեր լիազորված են և դրանց համար կրում են իրավական պատասխանատվություն: Իշխանության մարմինների կողմից ստեղծված իրավական փաստաթղթերը հնարավորություն են տալիս մեզ՝ քաղաքացիներին, հասկանալու, թե ինչ կարելի է անել, ինչը՝ ոչ, որ դեպքում կստանանք պետական պաշտոնյաների իրավական աջակցությունը և որ դեպքում՝ ոչ:

Հանրային քաղաքականության առանցքային տարրերն են.

- գործողությունների նախաձեռնում և իրականացում,
- հանրային պաշարների բաշխում, այդ թվում՝ ֆինանսական և մարդկային,
- իշխանության մարմինների կողմից գործողությունների առկայություն կամ հանրության ազդեցություն իշխանության մարմնի վրա՝ որոշակի գործողություններ, քայլեր կատարելու ուղղությամբ,
- խնդրի լուծում տվյալ ժամանակահատվածում,
- հանրային բարեկեցություն:

Այսպիսով՝ հանրային քաղաքականություն իրականացնելիս պետական պաշտոնյաներն ազդում են հանրության անդամների կյանքի վրա, գործունեություն են ծավալում իրենց լիազորությունների սահմաններում և կատարում են հանրային պաշարների բաշխում:

Գործնական աշխատանք 2

Ընթերցե՛ք ստորև ներկայացված տեքստը և նշե՛ք, թե որոնք են հանրային քաղաքականության առանցքային տարրերն այս դեպքում:

Հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաների համար նոր ծրագրեր կիրականացվեն

Հայաստանի Հանրապետության կրթության և գիտության, աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունները կսերտացնեն համագործակցությունը՝ հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաների հասարակական պաշտպանությունն առավել բարձր մակարդակով իրականացնելու ուղղությամբ: Հուլիսի 19-ին նշված գերատեսչությունների ղեկավարները ստորագրեցին համատեղ հրաման՝ «Հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաների համար հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում միասնական կառավարում ու հասարակական պաշտպանություն ապահովելու գործողությունների ծրագրի» վերաբերյալ: Ըստ այդմ՝ 2012–2013 թթ. նախատեսվում է իրականացնել մի շարք համատեղ գործողություններ: Ինչպես նշեց ՀՀ ԿԳ նախարարը, համագործակցության շնորհիվ հնարավոր կլինի հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաներին լավագույնս ներառել հասարակությանը, ապահովել հասարակայնացման ավելի բարձր աստիճան: «Սա յուրատեսակ ծանապարհային քարտեզ է հետագա տարիներին համատեղ իրականացվելիք աշխատանքների համար»,— ասաց նա: Ապա հավելեց, որ յուրաքանչյուր դպրոց պետք է պատրաստ լինի մատուցելու ներառական կրթություն, իսկ դպրոցների շենքային պայմանները դրան համապատասխանեցնելու հարցում ֆինանսական միջոցներ կգտնվեն:

Նախարարի տեղեկացմամբ՝ ծրագրի շրջանակներում կլրամշակվի նաև հանրակրթական ուսումնական հաստատությունում սովորողի ընդունելության, տեղափոխման և ազատման կարգը: Հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների յուրաքանչյուր տիպ կունենա ընդունելության իր չափանիշները: Մի շարք հանրակրթական ուսումնա-

կան հաստատությունների կառաջարկվի վերակազմակերպվել որպես հատուկ դպրոց-կենտրոններ և այլընտրանքային ծառայություններ իրականացնող հաստատություններ: Հատուկ դպրոց-կենտրոնները կկազմակերպեն նաև նախադպրոցական կրթություն:

Կիրականացվեն նաև հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների հիմնանորոգման աշխատանքներ: Կփոխվեն կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների կրթության համար հատկացվող ֆինանսավորման չափաքանակները, կմշակվեն մեխանիզմներ կարիքների ամրագրման համար:

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարը հիշեցրեց, որ երեխաների պաշտպանությունը միշտ մնում է նախարարության գերակա խնդիրը: «Սա աշխատանքների նոր սկիզբ է, նոր փուլ և նոր էջ, որի միջոցով կապահովվի երեխաների իրավունքների պաշտպանության ավելի բարձր մակարդակ», — ասաց նա: Նախատեսվում է հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների մասնագետների վերապատրաստում, կառավարման տեղեկատվական համակարգի ներդրում:

«Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ

Գործնական աշխատանք 3

Ստորև նկարագրվածը կարդալուց հետո ներկայացրե՛ք, թե իրավիճակներից որոնք են առնչվում հանրային քաղաքականությանը, և որոնք՝ մասնավոր կյանքին: Հիմնավորե՛ք ձեր պատասխանը:

1. Տարիներ տևած վայրագության մեղավորին բացահայտելու համար քաղաքի բնակիչները որոշեցին ստեղծել հասարակական խումբ:

2. Քաղաքի ավագանին որոշել է Թումանյան փողոցի վրա վճարովի ավտոկայանատեղի կառուցել՝ ստացված հասույթի միջոցով երթևեկության նշաններ պատվիրելու և տեղադրելու նպատակով:

3. Քաղաքացի Ազնիվ Ազատյանը, տեսնելով օդի աղտոտվածության աճող մակարդակը, նամակ է ուղարկել ՀՀ Ազգային ժողով՝ պահանջելով միջոցներ ձեռնարկել հիմնախնդիրը լուծելու համար:

4. Ավագ դպրոցի աշակերտները քվեարկել են Եվրատեսիլի նախընտրական մրցույթում իրենց նախընտրած թեկնածուի օգտին: Արդյունքում իրենց թեկնածուն հաղթել է և իրավունք ստացել մեկնելու Եվրոպա՝ մրցույթին մասնակցելու համար:

5. Միջնակարգ դպրոցի աշակերտները, օգտագործելով դպրոցի գույքը և միջոցները, հիմնել են դպրոցական թերթ, որը թողարկվելու է ամեն շաբաթ:

6. Հիմնական դպրոցի ուսուցիչները մարզային կրթական պատասխանատուների հետ իրենց հուզող հիմնահարցի շուրջ համաձայնության չգալուց հետո որոշել են դասադուլ անել:

7. Կրթության և գիտության նախարարությունը որոշել է տարեվերջին դպրոցները երկու շաբաթ շուտ արձակուրդ ուղարկել՝ ֆինանսական միջոցների բացակայության պատճառով:

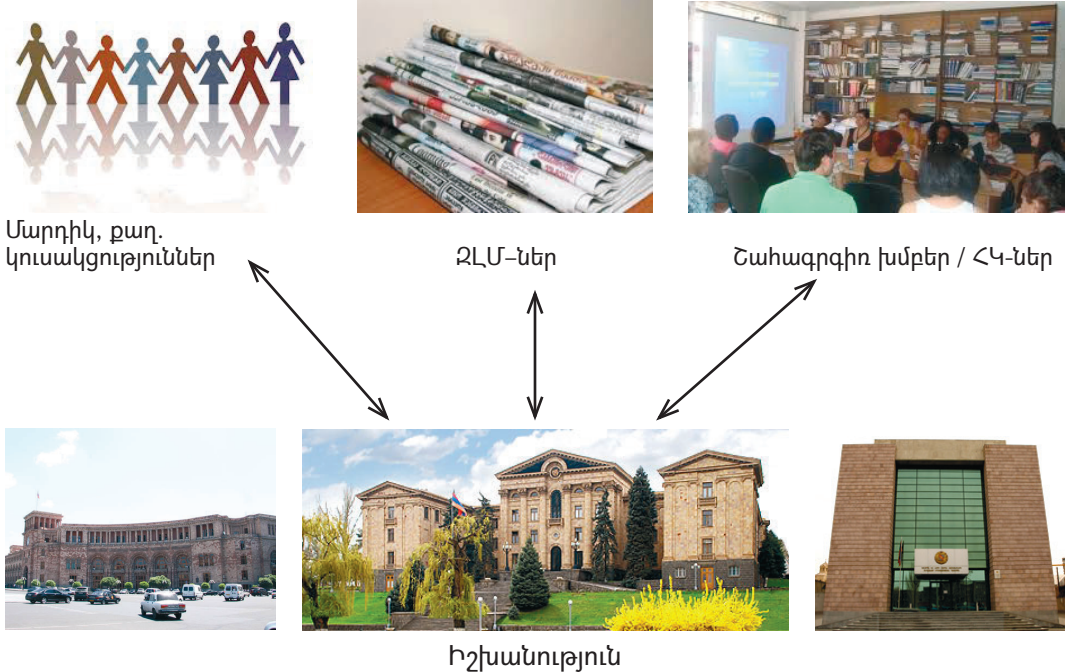
8. Գետակի շրջակայքում բնակվող քաղաքացիները շաբաթական երկու ժամ կամավոր մասնակցում են տարածքի մաքրման աշխատանքներին:

Հանրային քաղաքականության մասնակիցները

Այսպիսով՝ հանրային քաղաքականության միջոցով իշխանության մարմինները փորձում են լուծումներ տալ հանրության կողմից բարձրացված հարցերին: Ժողովրդավարական հասարակությունում հանրության անդամները՝ մարդիկ, իրենց հավանությունն են տալիս առաջարկվող լուծումներին: Սահմանադրական ժողովրդավարությունը, որն ամրագրված է մեր Սահմանադրությամբ, հիմնվում է այն կարևոր գաղափարի վրա, որ ժողովուրդն է իշխանություններին լիազորում կառավարման գործառնությո:

Հանրային քաղաքականության վարման գործում կենտրոնական դեր է վերապահված *իշխանության երեք ճյուղերին*՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական:

Օրինաատեղծ գործունեությունը մեր երկրում հիմնականում իրականացվում է քաղաքական կուսակցությունների կողմից: Հետևաբար, *քաղաքական կուսակցությունները* հանրային քաղաքականության գործուն մասնակիցներ են:

Գծապատկեր 1. Հանրային քաղաքականության մասնակիցները

Ժողովրդավարական հասարակությունում մարդիկ իրենց քվեն տալիս են կուսակցություններին՝ ելնելով հասարակական, համայնքային տարբեր հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ տվյալ կուսակցության որդեգրած դիրքորոշումից:

Հանրային քաղաքականության մասնակիցների մյուս խումբը ներկայացնում են զանգվածային լրատվության (տեղեկատվական) միջոցները (ՁԼՄ), քանի որ դրանց միջոցով իրականացվում են հանրային հարցերի քննարկումներ: ՁԼՄ-ները կարողանում են տեղեկությունը հասցնել մեծաքանակ ունկնդիրների կամ ընթերցողների: Մարդիկ, ՁԼՄ-ներից իրազեկվելով քննարկվող հիմնահարցերի վերաբերյալ, շատ հաճախ հետաքրքրություն են դրսևորում այս կամ այն հարցի նկատմամբ, դիրքորոշում են ձևավորում, հնարավորություն են ստանում մասնակցելու հարցի քննարկմանը:

Սովորաբար հանրության մեջ ձևավորվում են որոշակի հիմնախնդրի նկատմամբ միևնույն հետաքրքրություն ունեցող մարդկանց խմբեր՝ շահագրգիռ խմբեր, ովքեր ձգտում են իշխանությանը համոզելու իրենց արժեհամակարգին և հետաքրքրություններին համապատասխանող քաղաքական գործողություններ, քայլեր մշակել և իրականացնել: Օրինակ՝ բնապահպաններն ընդդիմանում են արդյունաբերության զարգացման նպատակով անտառահատումների իրականացմանը, ռոռզման նպատակով Սևանա լճից ջրի լրացուցիչ բացթողմանը և տարբեր միջոցառումներ են կազմակերպում՝ կառավարության վրա ազդելու, իրենց կարծիքով՝ անցանկալի գործողությունները կանխելու նպատակով:

Շահագրգիռ խմբերը լինում են գրանցված և չգրանցված: Նրանք գործում են հանրապետական, մարզային կամ համայնքային մակարդակով: Գրանցված շահագրգիռ խմբի օրինակ են հասարակական կազմակերպությունները: Համացանցի զարգացմանը զուգընթաց, որի շնորհիվ ձևավորվել են մի շարք վիրտուալ խմբեր (օրինակ՝ բնապահպանների կամ քաղաքային մշակու-

թային հուշարձանների պահպանության ուղղությամբ Ֆեյսբուքում կամ սոցիալական այլ ցանցերում ստեղծված խմբերը), մեծացել է չգրանցված խմբերի ազդեցությունը հանրային քաղաքականության վրա: Գծապատկեր 1-ում ներկայացված են հանրային քաղաքականության մասնակիցները:

- Ովքե՞ր են հանրային քաղաքականության մասնակիցները:
- Ձեր կարծիքով դրանցից որո՞նք են ամենակարևոր մասնակիցները:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ովքե՞ր են հանրային քաղաքականության մասնակիցները:
2. Որքանո՞վ է կարևորվում այդ գործընթացին քաղաքացիների մասնակցությունը:
3. Փորձե՞ք ուսումնասիրել հանրային որևէ հիմնախնդիր և առաջարկել այդ հիմնախնդրի լուծման այլընտրանքային տարբերակներ:

Դաս 8

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հանրային քաղաքականության գործընթացի քայլերը

Հաջորդաբար ներկայացնենք հանրային քաղաքականության գործընթացի փուլերը:

Մուտք: Հանրային քաղաքականության գործընթացը սկսվում է հիմնախնդրի բացահայտումից, որը կատարվում է մասնակիցներից մեկի կամ մի քանիսի միջոցով: Հիմնախնդրի բացահայտման համար կան տարբեր գործիքներ՝ մարդկանց հետ զրուցելը, մասնագետների կարծիքը, հարցազրույցների անցկացումը, իրավիճակի ուսումնասիրումը, կարիքների գնահատումը, դիտարկումը:

Հիմնախնդրի բացահայտումից հետո տեղի է ունենում հիմնախնդրի *ուսումնասիրում* և *քննարկում*: Քաղաքական կուսակցությունները հարցը քննարկում են Ազգային ժողովում, կարծիք հարցնում կառավարությունից և անհրաժեշտության դեպքում կազմակերպում են հանրային լսումներ, որի ժամանակ շահագրգիռ կողմերը ներկայացնում են իրենց մոտեցումները: Տվյալ դեպքում

հանրային քաղաքականությունը ձևավորվում է օրենքի տեսքով և ընդունվում ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավորների մեծամասնության կողմից հավանության արժանանալու դեպքում:

Կա նաև այլ ճանապարհ: ՀՀ կառավարությունը նախարարությունների և գերատեսչությունների միջոցով մշակում է օրենքի, որոշման, հայեցակարգի և իրավական այլ փաստաթղթերի նախագծեր, որոնք ներկայացվում են ՀՀ Ազգային ժողովի քննարկմանն ու հաստատմանը: Քննարկմանը մասնակցում են շահագրգիռ կառույցները, անհրաժեշտության դեպքում՝ հանրության տարբեր խմբեր:

Հաճախ հանրային քաղաքականության այս կամ այն ուղղության ձևավորումը նախաձեռնում են շահագրգիռ խմբերը, հասարակական կամ միջազգային կազմակերպությունները: Նրանց հիմնական նպատակն է բարելավել համայնքային կյանքի որոշակի կողմերը, որոնք հիմնված են այդ կառույցների արժեհամակարգի վրա: Օրինակ՝ որոշ միջազգային կազմակերպություններ (ՄԱԿ, Եվրոպայի խորհուրդ և այլն) նպատակ են դրել Հայաստանում նպաստելու հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց, հատկապես երեխաների բարեկեցության

բարձրացմանը: Ուստի փորձում են ազդել հանրային քաղաքականության գործընթացի վրա՝ նախաձեռնելով օրենսդրական փոփոխություններ:

Վերջապես՝ հանրային քաղաքականության ձևավորման գործընթացում նախաձեռնություն են հանդես բերում առանձին մարդիկ կամ մարդկանց խմբեր: Նրանք դիմում են իշխանության տարբեր օղակների՝ իրենց հետաքրքրող հիմնախնդրի լուծման ուղղությամբ բարեփոխումներ իրականացնելու համար: Այդ նպատակով այցելում կամ նամակներ են հղում իշխանության մարմիններին, հանդիպում իրենց կողմից ընտրված ներկայացուցիչների՝ պատգամավորների հետ, հանդես գալիս ԶԼՄ-ներով, դիմում շահագրգիռ խմբերին և այլն: Երբեմն մարդկանց խմբերը, քաղաքական կուսակցությունները իրենց հիմնահարցերի մասին բարձրաձայնում են հավաքների կազմակերպման միջոցով: Ժողովրդավարական երկրներում մարդիկ ազատորեն կարող են օգտվել խաղաղ, առանց զենքի հավաքներ անցկացնելու իրենց իրավունքից, որը, ինչպես հայտնի է, ամրագրված է ՀՀ Սահմանադրության մեջ:

Այսպիսով՝ հանրային քաղաքականության գործընթացի մուտքը՝ նոր գործընթացի սկսումը կամ գործող քաղաքականության փոփոխումը, նախաձեռնվում է քաղաքական կուսակցությունների, շահագրգիռ խմբերի, առանձին մարդկանց կամ իշխանությունների կողմից:

- Նկարագրե՛ք մեկ օրինակ, երբ եղել էք հանրային քաղաքականության մասնակից:
- Ի՞նչ հասարակական կազմակերպություն կամ շահագրգիռ խումբ գիտեք, որը մասնակցել է հանրային քաղաքականության որևէ գործընթացի:

Գործնական աշխատանք 1

Հետևե՛ք զանգվածային տեղեկատվական միջոցներում քննարկվող հանրային քաղաքականության որևէ հիմնախնդրի քննարկմանը և արդյունքները ներկայացրե՛ք ձեր դասընկերներին:

Որոշումների կայացում: Հանրային քաղաքականության ուղղությամբ նախաձեռնության վերաբերյալ *որոշման կայացումը* տեղի է ունենում իշխանության օրենսդիր, գործադիր կամ դատական մարմինների, նրանց կազմում գործող կառույցների կողմից: Օրինակ՝ ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովը սահմանում է ջրի, էլեկտրաէներգիայի, բնական գազի մատուցման ծառայությունների սակագները, մատակարարման և օգտագործման կանոնները ՀՀ տարածքում:

- *Նշե՛ք հանրային քաղաքականություն վարող պետական իշխանության առնվազն երեք մարմնի անուն:*

Ելք (արդյունք): Հանրային քաղաքականության ուղղությամբ նախաձեռնության, քննարկման և ուսումնասիրման *արդյունքում (ելք)* իշխանության լիազոր մարմնի կողմից որոշում է կայացվում հետևյալ ձևերով.

- օրենք,
- ծրագիր, հայեցակարգ,
- որոշում, հրամանագիր, հրաման, կարգադրություն,
- կարգ և այլն:

Հանրակրթական դպրոցի խորհուրդը և տնօրենը համարվում են դպրոցի կառավարման մարմիններ, իսկ նրանց կողմից ընդունված որոշումները՝ հանրային քաղաքականության գործընթացի մաս: Օրինակ, երբ դպրոցը որոշումով հաստատում է իր ներքին կարգապահական կանոնները, բոլորը պարտավոր են հետևել դրանց, քանի դեռ դրանք փոփոխության չեն ենթարկվել:

Գործնական աշխատանք 2

Փնտրե՛ք վերջերս ընդունված որևէ օրենսդրական կամ այլ իրավական փաստաթուղթ, նշե՛ք ընդունող մարմնի անունը և նկարագրե՛ք, թե հանրային քաղաքականության ինչ հիմնախնդրի է առնչվում տվյալ փաստաթուղթը:

Իրականացում: Որոշում կայացնելուց հետո պատասխանատուները պարտավոր են *իրականացնել* տվյալ հանրային քաղաքականությունը՝ համաձայն գործողությունների այն ծրագրի, որը իրավասու պետական մարմինը մշակել է՝ ելնելով ընդունված քաղաքականությունից: Օրինակ՝ երեխաների կրթության սահմանադրական իրավունքը ապահովելու նպատակով ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է մի շարք օրենքներ, որոնց միջոցով հռչակվում է պարտադիր ու անվճար հիմնական կրթության քաղաքականությունը մեր երկրում: Այս քաղաքականությունն իրականացնելու նպատակով ՀՀ կառավարությունը, ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը և իշխանության այլ լիազորված մարմիններ ընդունել են բազմաթիվ ենթաօրենսդրական նորմատիվ փաստաթղթեր, որոնք կարգավորում են հանրակրթության ոլորտի պատասխանատուների, դպրոցների վարչական ղեկավարների, ուսուցիչների և ծնողների աշխատանքը, որով նրանք պետք է ապահովեն երեխայի անվճար ու պարտադիր հիմնական կրթությունը:

Գնահատում, արժևորում: Հանրային քաղաքականության վերաբերյալ որոշում կայացնելու պահից սկսվում է դրա իրականացումը, որին զուգահեռ տեղի է ունենում այդ գործընթացի *գնահատումը, արժևորումը*: Այն է՝

- արդյո՞ք առաջարկվող քաղաքականությունը արդյունավետ է իրականացվում,
- արդյո՞ք դա հանգեցնում է հանրային բարեկեցության լավացմանը,
- արդյո՞ք պաշտպանվում են մարդու իրավունքները և ազատությունները,
- արդյո՞ք հատկացվող միջոցներն ուղղվում են նախատեսված նպատակներին,
- արդյո՞ք լավ է կառավարվում այդ գործընթացը:

Գնահատումը կատարվում է քաղաքականության իրականացման գործընթացի դիտարկման, ուսումնասիրման կամ դրան մասնակցելու միջոցով: Գնահատողի դերում կարող է լինել ցանկացածը, ով շահագրգռված

է կամ առնչություն ունի այդ քաղաքականությանը, ներառյալ՝ դրա մասնակիցները: Մենք ինքներս, մեր ծնողները շատ հաճախ քաղաքականության իրականացման այս կամ այն գործողության գնահատողներն ենք, երբ դրանք առնչվում են մեր կյանքին: Փորձում ենք հասկանալ, թե ինչ է կատարվում և ինչպես, մեր ունեցած տեղեկությունների հիման վրա ձևավորում ենք կարծիք:

Քննարկում ► *Ի՞նչ հետևանքներ կլինեն, եթե հանրային քաղաքականության գնահատում, արժևորում չկատարվի:*

Հետադարձ կապ: Գնահատում կատարելուց և կարծիք ձևավորելուց հետո տեղի է ունենում տեսակետների փոխանակում: Այդ նպատակով իշխանության մարմինները, կազմակերպությունները կամ մարդիկ *հետադարձ կապ* են հաստատում հանրային քաղաքականություն վարողների հետ՝ նրանց հայտնելով իրենց տեսակետներն ու գնահատականները: Շատ կարևոր է, որ հետադարձ կապը քաղաքականություն վարողներին հնարավորություն տա հասկանալու իրենց կողմից որդեգրված քաղաքականության թերություններն ու առավելությունները, որպեսզի գործի շտկման ուղղությամբ համապատասխան քայլեր արվեն:

- *Ձեր կարծիքով ինչպե՞ս կարելի է ապահովել արդյունավետ հետադարձ կապ ձեր կողմից ընտրված որևէ հիմնախնդրի ուղղությամբ:*

Հետադարձ կապ իրականացնելու ընթացքում տեղի է ունենում հիմնախնդրի քննարկում և հիմնախնդրի լուծմանն ուղղված հանրային քաղաքականության վերանայում: Արդյունքում՝

ա. շարունակվում է տվյալ քաղաքականության վարումը,

բ. կատարվում են փոփոխություններ քաղաքականության մեջ,

գ. մշակվում է նոր քաղաքականություն,

դ. հիմնախնդրի լուծման դեպքում դադարում է քաղաքականության իրագործումը:

Այնուհետև այս շրջափուլը կրկնվում է գծապատկեր 2-ում նշված եղանակով (բացառությամբ վերջին դեպքի):

Գործնական աշխատանք 3

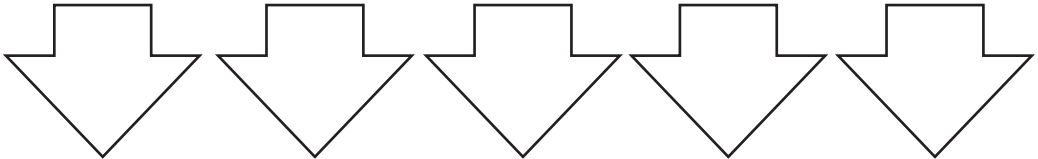
Գծապատկեր 3-ի միջոցով բացահայտե՞ք ձեր դասարանի կողմից ընտրված հիմնախնդրի համար պատասխանատու մարմինները: Տե՛ս օրինակը հաջորդ էջում:

Գծապատկեր 3.

Ովքե՞ր են հանրային քաղաքականության պատասխանատուները

Հանրային հիմնախնդիրը՝ § _____:

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՎԱՐՈՂՆԵՐԸ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՎԱՐՈՂՆԵՐԻ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

--	--	--	--	--

Ովքե՞ր են հանրային քաղաքականության պատասխանատուները

Գործնական աշխատանք (գլուխ 2)

Աշխատանքի կատարման քայլերը

- Ձեր դասարանի կողմից ընտրված համայնքային հիմնախնդրի մասին տեղեկությունների հավաքում:

Քննարկեք և որոշեք, թե որ աղբյուրներն են նպատակահարմար տեղեկություններ հավաքելու գործում: Ստեղծեք ուսումնական թղթապանակ և տեղադրեք հավաքված տեղեկությունները այդ թղթապանակի մեջ:

- Բաժանվեք հետազոտական խմբերի:

Յուրաքանչյուր խումբ պետք է տեղեկություն հավաքի նշված մեկ կամ երկու աղբյուրներից: Խմբերի բաժանվելուց հետո ուսումնասիրեք ձեզ բաժին հասած տեղեկության աղբյուրը՝ կազմակերպության աշխատակազմը, նրա գործունեությունը, դրան առնչվող օրենսդրությունը:

- Պայմանավորվածություններ ձեռք բերեք տվյալ հիմնախնդրի լուծման համար պատասխանատու մարմնի ներկայացուցիչների հետ՝ դիտարկման, հարցազրույց անցկացնելու կամ ուսումնասիրելու նպատակով:
- Օգտագործեք «Տեղեկության փաստաթղթավորման ձևը»՝ հարցազրույցներով կամ տպագիր ու էլեկտրոնային աղբյուրներից ստացված տեղեկությունների փաստաթղթավորման համար: Կարող եք նաև դասարան հրավիրել հիմնախնդրին իրազեկ անձանց, որոնք իրենց կարծիքները կհայտնեն ձեզ:

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

1. Գրադարաններ

Դպրոցական, հանրային, համայնքային կամ ուսումնական այլ հաստատությունների գրադարաններն ունեն գրքեր, թերթեր, ամսագրեր և այլ նյութեր, որոնք կարող են տեղեկություններ պարունակել ձեր ընտրած հիմնախնդրի վերաբերյալ: Գրադարանավարները կօգնեն անհրաժեշտ տեղեկատվություն ստանալուն:

Հեռախոսային կամ այլ տեղեկատուները ներառում են տարբեր հիմնարկ-ձեռնարկությունների, գրասենյակների, այդ թվում՝ գրադարանների հասցեներ և հեռախոսահամարներ: Հնարավոր է՝ գրադարաններում հայտնաբերված տեղեկությունը պարունակի նաև լուսանկարներ: Անհրաժեշտ է, որ դրանք պատճենվեն և ներառվեն ձեր թղթապանակում:

2. Տեղեկատվական միջոցներ

Ձեր ընտրած հիմնախնդրի մասին կարող եք տեղեկություններ հավաքել՝ կապվելով քաղաքում (մարզում) գործող տեղեկատվական միջոցների ներկայացուցիչների հետ:

Լրագրողները տեղեկություններ են հավաքում կառավարության գործունեության, հասարակական և համայնքային հնչեղություն ունեցող հիմնախնդիրների վերաբերյալ: Ուստի նրանք կարող են ձեր դասարանին կարևոր տեղեկություններ հաղորդել կամ նույնիսկ նկարներ ու այլ փաստեր տրամադրել:

3. Գիտամանկավարժական աշխատողներ

Համալսարանների դասախոսները, գիտաշխատողները կարող են ձեր կողմից ուսումնասիրվող հիմնախնդրի փորձագետներ լինել: Այցելելով համալսարաններ կամ հեռախոսով կապվելով նրանց հետ՝ կարող եք ավելի մանրամասն տեղեկություններ ստանալ: Կարող եք նաև տեղեկություններ հավաքել դպրոցի ուսուցիչներից:

4. Փաստաբաններ և դատավորներ

Շատ փաստաբաններ և դատավորներ անդամակցում են հասարակության տարբեր խմբերի, իրավաբանական անվճար ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունների: Նրանք քաջատեղյակ են համայնքի հիմնախնդիրներին: Կարող եք նաև դպրոցի տնօրենից տեղեկանալ այն անձանց մասին, ովքեր մասնագիտությամբ իրավաբան են:

5. Համայնքային կազմակերպություններ և շահագրգիռ խմբեր

Բազմաթիվ շահագրգիռ խմբեր իրենց հետաքրքրություններն ունեն այն հիմնախնդիրների վերաբերյալ, որոնք առկա են մեր երկրում կամ համայնքում: Պետք է փորձեք բացահայտել այնպիսի խմբեր, որոնք զբաղվում են ձեր ընտրած հիմնախնդրով: Ուսուցիչները, ծնողները, այլ անձինք կարող են օգնել ձեզ՝ կապ հաստատելու նրանց հետ:

6. Օրենսդիր մարմին

Ազգային ժողովի պատգամավորները պատասխանատու են հանրային հիմնախնդիրները բացահայտելու և դրանց վերաբերյալ հանրային (պետական) քաղաքականություն մշակելու համար: ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավորները և պատգամավորական խմբակցությունները գրասենյակներ ունեն ինչպես Ազգային ժողովում, այնպես էլ իրենց ընտրատարածքներում: Նրանց հեռախոսահամարները կարելի է գտնել տեղեկագրերում կամ համացանցում: Կարող եք նաև ձեր ընտրած հիմնախնդրի վերաբերյալ նրանց տեսակետներին ծանոթանալ՝ հետևելով հեռուստատեսությանը, ռադիոյին, տպագիր կամ էլեկտրոնային մամուլին:

7. Վարչական հիմնարկ-ձեռնարկություններ

Հնարավոր է, որ համայնքային, մարզային, քաղաքային վարչական հիմնարկներում, կառավարական մարմիններում աշխատող անձինք առնչվեն ձեր ընտրած հիմնախնդրին: Այդ կառույցները կարող են տեղեկություններ հաղորդել ինչպես հիմնախնդրի, այնպես էլ իշխանությունների կողմից կատարվող համապատասխան գործողությունների վերաբերյալ:

8. Համացանց

Վերոհիշյալ բոլոր աղբյուրների հետ շփվելու և նրանց աջակցությունը ստանալու գերազանց հնարավորություն է տալիս համացանցը՝ համաշխարհային էլեկտրոնային ցանցը: Հայաստանում շատ դպրոցներ արդեն միացել են համացանցին: Եթե ձեր դպրոցը դրանց թվում չէ, ապա օգտագործե՛ք մոտակա համացանցային կենտրոնը:

Խորհուրդներ տեղեկության ձեռքբերման և փաստաթղթավորման վերաբերյալ

Հիմնախնդրին քաջատեղյակ անձանց մեծ մասը կարող է խիստ զբաղված լինել: Ներ-
քոհիշյալ առաջարկները կօգնեն ձեզ հաղթահարելու այն դժվարությունները, որոնց կա-
րող եք բախվել ձեր աշխատանքի ընթացքում:

1. **Գրադարաններ կամ այլ վայրեր այցելելը և հնարավոր տեղեկությունների հայտնաբե-
րումը:** Անհատապես կամ խմբով այցելե՛ք այն գրադարանը, վարչական մարմիննե-
րը կամ հասարակական կազմակերպությունները, որոնք տեղեկություններ ունեն ձեր
ընտրած հիմնախնդրի մասին: Լրացրե՛ք «Տեղեկության փաստաթղթավորման ձևը»:
2. **Հեռախոսազանգեր՝ իրազեկ մարդկանց:** Հեռախոսազանգերի օգնությամբ տե-
ղեկություններ հայթայթելով պետք է զբաղվի սովորողների մի խումբ: Կարևոր է
նրանց ձիշտ ընտրությունը, քանի որ շատ էական է, որ այդ խումբը ունենա տեղե-
կության հավաքման, գրանցման և ձայնագրման հմտություն: Լրացրե՛ք «Տեղեկու-
թյան փաստաթղթավորման ձևը»:
3. **Պայմանավորվածությունների ձեռքբերում և հարցազրույցներ:** Մեկ սովորող պետք
է հեռախոսով պայմանավորվածություններ ձեռք բերի: Ընդամենը մի փոքր խումբ
պետք է այցելի որևէ հիմնարկ կամ անհատի՝ հարցազրույց վարելու համար: Լրաց-
րե՛ք «Տեղեկության փաստաթղթավորման ձևը»:
4. **Գրառման և հարցման միջոցով տեղեկությունների ձեռքբերում:** Մեկ կամ մի քանի
սովորողներ կարող են նամակներ գրել՝ տեղեկություններ հայցելով որևէ անհատից
կամ հիմնարկ-ձեռնարկությունների աշխատակիցներից: Ցանկալի է, որ նամակում
ներառեք հետադարձ հասցեով ծրար, որը կմեծացնի պատասխան ստանալու հա-
վանականությունը: Լրացրե՛ք «Տեղեկության փաստաթղթավորման ձևը»:

Հարցազրույց իրաւացի գրող Կլաուդիո Պոցցանիի հետ

Տեղեկության փաստաթղթավորման ձև
(լրացնել տետրում)

Հետազոտողական խմբի անդամների անունները

Անսաթիվը

Հետազոտվող հիմնասխնդիրը

ա. Տեղեկության աղբյուրը (համաձայնության առկայության դեպքում)

Անունը -----

Կազմակերպության (գրադարանի, գրասենյակի, գործակալության, էլեկտրոնային կայքի կամ հրատարակչության) անվանումը -----

-----, հասցեն -----,

հեռախոսը -----

բ. Նամակով կամ զանգով տեղեկացված լինելու դեպքում պատասխանե՞ք հետևյալ հարցերին.

1. Ի՞նչ կարևորություն, լրջություն ունի այս հիմնասխնդիրը ձեր համայնքում.

2. Ի՞նչ տարածվածություն ունի հիմնասխնդիրը մեր հանրության կամ պետության մեջ.

3. Ի՞նչո՞ւ են իշխանությունները ստանձնել է այս հիմնասխնդրի լուծումը: Արդյո՞ք որևէ մեկը նույնպես պատասխանատու է հիմնասխնդրի լուծման համար.

4. Սրանցից ո՞րն եք ձիշտ համարում.

- Հիմնախնդրին առնչվող օրենսդրությունը բացակայում է, քաղաքականություն չի վարվում.

Այո _____

Ոչ _____

- Հիմնախնդրին առնչվող օրենսդրությունը համարժեք չէ.

Այո _____

Ոչ _____

- Հիմնախնդրին առնչվող օրենսդրությունը համարժեք է, բայց լավ չի իրականացվում.

Այո _____

Ոչ _____

5. Իշխանության ո՞ր օղակներն են պատասխանատու հիմնախնդրի լուծման համար: Ի՞նչ են անում նրանք այդ ուղղությամբ.

6. Ի՞նչ անհամաձայնություն կա իշխանության մարմինների, շահագրգիռ խմբերի, մասնագետների և այլ քաղաքացիների միջև այդ քաղաքականության նկատմամբ.

7. Ովքե՞ր են այն հիմնական անհատները, խմբերը կամ կազմակերպությունները, որոնք հետաքրքրություն են դրսևորում, կարծիք են արտահայտում հիմնախնդրի վերաբերյալ.

ա. Ինչո՞ւ են նրանք հետաքրքրվում հիմնախնդրով.

բ. Որո՞նք են նրանց դիրքորոշումների կամ կարծիքների առավելություններն ու թերությունները.

գ. Ինչպե՞ս կարող ենք ավելի մանրամասն տեղեկություն ստանալ նրանց դիրքորոշումների, կարծիքների մասին.

դ. Ինչպե՞ս են այդ անհատները, խմբերը կամ կազմակերպությունները փորձում ազդել իշխանության մարմինների վրա՝ հիմնասխնդրի լուծմանն ուղղված հանրային քաղաքականություն մշակելու և իրականացնելու համար.

ե. Եթե մեր դասարանը մշակի հիմնասխնդրի լուծմանն ուղղված որևէ հանրային քաղաքականություն, ինչպե՞ս կարող ենք ազդել իշխանության վրա՝ հիմնասխնդրի մեր լուծումը հաշվի առնելու համար.

Դաս 9

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

Նախորդ դասերում մենք ծանոթացանք *«հանրային քաղաքականություն»* հասկացությանը և իմացանք, թե ինչպես կարելի է տարբեր աղբյուրներից տեղեկություններ քաղել մեր ընտրած համայնքային հիմնախնդրին առնչվող հանրային քաղաքականության մասին: Հետազոտական խմբերով աշխատելիս սովորում ենք, թե ինչ *քաղաքականություն* և համապատասխան քայլեր են իրականացնում իշխանության այն մարմինները, որոնք առնչվում են հիմնախնդրի լուծմանը: Այդ քաղաքականությունը կոչվում է *ընթացիկ*, իսկ քայլերը՝ *գործողությունների ծրագիր*: Այդպիսի տեղեկությունների ձեռքբերման առաջնային աղբյուրներ են օրենսդրության ուսումնասիրությունը, հանդիպումներն ու հարցազրույցները վարչական և դատական մարմինների ներկայացուցիչների հետ:

Շատ կարևոր են նաև հանդիպումներն ու հարցազրույցները մանկավարժների, տեղեկատվական միջոցների ու շահագրգիռ խմբերի ներկայացուցիչների հետ, ինչի արդյունքում գտնում ենք մեր կողմից ընտրված համայնքային հիմնախնդրի լուծման *այլընտրանքային տարբերակներ*: Այլընտրանքային են համարվում հիմնախնդրի լուծման այն տարբերակները, որոնք չեն իրականացվում պետական (հանրային) իշխանության մարմինների կողմից:

Տեղեկությունների հավաքում և դասակարգում

Այլընտրանքային լուծումները մշակվում կամ առաջարկվում են հետազոտական կենտրոնների, համայնքային կազմակերպությունների կողմից՝ հանրությանն այդ մասին տեղեկացնելով ՋԼՄ-ների, ընկերային ցանցերի միջոցով, ինչպես նաև տեղեկույթի տարածման այլ

եղանակներով: Շատ հաճախ այդ լուծումները *նորարարական* են և բավարար հիմնավորումների դեպքում հաշվի են առնվում իշխանության մարմինների կողմից:

Այժմ մեր խնդիրն է դասակարգել և վերլուծել հետազոտական խմբերի հավաքած տեղեկությունները, դուրս բերել հանրային քաղաքականության ընթացիկ և այլընտրանքային տարբերակները և մշակել մեր կողմից ընտրված հիմնախնդիրը լուծող *հանրային նոր քաղաքականություն* ու դրան համապատասխան *գործողությունների ծրագիր*: Այդ նպատակով հետազոտական խմբերի անդամները դասարան են բերում հավաքած բոլոր նյութերը կամ դրանց համապատասխան էլեկտրոնային հասցեները:

Տեղեկությունները դասավորեք թղթապանակի մեջ՝ բաժանելով հետևյալ խմբերի.

- **Օրենսդրական և իրավական փաստաթղթեր** (օրենքներ, որոշումներ, հրամաններ, կարգեր, կարգադրություններ, հրամանագրեր կամ այլ իրավական ակտեր կամ դրանց այն մասերը, որոնք առնչվում են դասարանի կողմից ուսումնասիրվող հիմնախնդրին):

- **Գրքեր և լրատվական նյութեր**: Գրքերից, թերթերից, ամսագրերից դուրս բերված կամ պատճենված մասեր, նկարներ, գծապատկերներ, աղյուսակներ և այլ նյութեր, որոնք առնչվում են հիմնախնդրին:

- **Էլեկտրոնային նյութեր և աղբյուրներ**: Հիմնախնդրին առնչվող՝ համացանցից հանված նյութեր, հոդվածներ, նկարներ, գծապատկերներ, աղյուսակներ կամ դրանց էլեկտրոնային հասցեներ:

- **Ընթացիկ քաղաքականությանն առնչվող նյութեր**: Պետական իշխանության, վարչական մարմինների տարբեր ներկայացուցիչներից, դատավորներից, իրավաբաններից և փաստաբաններից վերցված հարցազրույցների ընթացքում լրացված «Տեղեկության փաստաթղթավորման ձևերը»:

- **Այլընտրանքային քաղաքականությանն առնչվող նյութեր**: Տեղեկատվական միջոցների, համայնքային կազմակերպությունների, շահագրգիռ խմբերի ներկայա-

ցուցիչներից, գիտամանկավարժական աշխատողներից ու հետազոտողներից վերցված հարցազրույցների ընթացքում լրացված «Տեղեկության փաստաթղթավորման ձևերը»:

• **Այլ հարակից նյութեր:** Բոլոր այն նյութերը, որոնք հնարավոր է դասակարգել ըստ վերոհիշյալ խմբերի:

Շատ կարևոր է, որ դասարանի սովորողները մասնակցեն տեղեկության հավաքման և դասակարգման այս գործընթացին՝ համագործակցելով միմյանց հետ:

Գործնական աշխատանք

Հանրային քաղաքականության վերլուծություն. ընթացիկ և այլընտրանքային քաղաքականություն

Այս փուլում անհրաժեշտ է բաժանվել չորս աշխատանքային խմբերի և հավաքած տեղեկությունների միջոցով կատարել հանրային քաղաքականության վերլուծություն:

Աշխատանքային խմբերն են.

ա. Հիմնախնդրի բացահայտման և հիմնավորման խումբ:

բ. Քաղաքականության այլընտրանքային տարբերակների բացահայտման խումբ:

գ. Դասարանի կողմից հանրային քաղաքականության մշակման խումբ:

դ. Գործողությունների ծրագրի մշակման խումբ:

ա. Հիմնախնդրի բացահայտման և հիմնավորման խումբ

Այս խումբը պատասխանատու է դասարանի ընտրած համայնքային հիմնախնդրի հրատապության և լուծման անհրաժեշտության հիմնավորման ու ներկայացման համար: Այս խումբը նաև պետք է նշի, թե իշխանության որ մարմինը պետք է զբաղվի հիմնախնդրի լուծմամբ և ինչու:

Սկզբում պետք է հստակորեն ձևակերպեք այն հիմնախնդիրը, որն ընտրվել է ձեր դասարանի կողմից: Հիմնավորե՛ք, թե ինչու է այդ հիմնախնդիրը կարևոր համայնքի կամ հանրության համար, ինչ խմբեր կամ կազմակերպություններ են հետաքրքրված հիմնախնդրի լուծմամբ, իշխանության որ մարմիններն են պատասխանատու այդ հիմնախնդրի լուծման համար: Դրա համար անհրաժեշտ է պատասխանել հետևյալ հարցերին.

1. Ո՞րն է դասարանի կողմից ընտրված հիմնախնդիրը:
2. Ի՞նչ կարևորություն, լրջություն ունի այս հիմնախնդիրը ձեր համայնքում:
3. Ի՞նչ տարածվածություն ունի հիմնախնդիրը մեր հանրության կամ պետության մեջ:
4. Ինչո՞ւ պետական (հանրային) իշխանությունը պետք է զբաղվի այդ հիմնախնդրի լուծմամբ:
5. Արդյո՞ք ձեր համայնքում որևէ մեկը նույնպես պատասխանատու է այդ հիմնախնդրի լուծման համար:

6. Արդյոք գոյություն ունի՞ այդ հիմնախնդրին առնչվող օրենսդրություն կամ հանրային քաղաքականություն:
7. Արդյոք համապատասխան օրենսդրությունը կամ քաղաքականությունը (առկայության դեպքում) համարժեքորեն է լուծում այդ հիմնախնդիրը:
8. Ի՞նչ տարաձայնություններ կան համայնքում կամ հանրության մեջ ընթացիկ քաղաքականության և դրա իրականացման ընթացքի վերաբերյալ:
9. Կա՞ն արդյոք անհատներ, խմբեր կամ կազմակերպություններ, որոնք հետաքրքրություն ունեն հիմնախնդրի լուծման հարցում:
10. Ջեր կողմից բացահայտված անհատների, խմբերի կամ կազմակերպությունների վերաբերյալ պատասխանե՞ք նշված հարցերին.
 - Ի՞նչ դիրքորոշում ունեն նրանք:
 - Ինչո՞ւ են նրանք հետաքրքրված հիմնախնդրով:
 - Որո՞նք են նրանց դիրքորոշումների առավելությունները:
 - Որո՞նք են նրանց դիրքորոշումների թերությունները:
 - Ի՞նչ գործունեություն են նրանք ծավալում իշխանության մարմինների վրա ազդեցություն ունենալու համար (որպեսզի իրենց կարծիքները հաշվի առնվեն կամ դիրքորոշումները որդեգրվեն իշխանության մարմինների կողմից):
1. Իշխանության ո՞ր մարմիններն են պատասխանատու հիմնախնդրի լուծման համար: Ինչո՞ւ:
2. Իշխանության մարմիններն ի՞նչ քայլեր են ձեռնարկում հիմնախնդրի լուծման համար:

բ. Քաղաքականության այլընտրանքային տարբերակների բացահայտման խումբ

Այս խումբը պետք է կարողանա ձիշտ դասակարգել հիմնախնդրի վերաբերյալ եղած տարբեր մոտեցումները, նկարագրի քաղաքականության ընթացիկ և այլընտրանքային տարբերակները:

Խումբը պետք է առկա տեղեկատվության ուսումնասիրման ընթացքում դուրս բերի դասարանի կողմից ընտրված հիմնախնդրի լուծման այլընտրանքային քաղաքականության 2-3 տարբերակ: Հարցերը հետևյալն են.

1. Շարադրե՞ք քաղաքականության ընթացիկ և առաջարկվող տարբերակները:
2. Ո՞ւմ կողմից է առաջարկվում քաղաքականությունը (կարող են լինել անհատներ, քաղաքական միավորումներ, հասարակական խմբեր, ձեր դասարանը, ձեր խումբը):
3. Որո՞նք են այդ քաղաքականության դրական կողմերը, առավելությունները:
4. Որո՞նք են այդ քաղաքականության թերությունները, բացթողումները:
5. Որո՞նք են համայնքում կամ երկրում գործող հնարավոր շահագրգիռ խմբերը կամ հասարակական կազմակերպությունները, որոնք կաջակցեն ձեր դասարանի կողմից մշակված քաղաքականությանը: Հիմնավորե՞ք ձեր պատասխանը:
6. Որո՞նք են համայնքում կամ երկրում գործող հնարավոր խմբերը կամ հասարակական կազմակերպությունները, որոնք կընդդիմանան ձեր դասարանի մշակված հանրային քաղաքականությանը: Հիմնավորե՞ք ձեր պատասխանը:

Քաղաքականության այլընտրանքային տարբերակների ամփոփագիրը պետք է պա-
րունակի տեղեկություններ, թե իշխանության մարմինների կողմից տվյալ պահին ինչ քա-
ղաքականություն է իրականացվում, և ինչ այլընտրանքներ են առաջարկվում տարբեր ան-
հատների, շահագրգիռ խմբերի, գիտամանկավարժական աշխատողների կողմից:

գ. Դասարանի կողմից հանրային քաղաքականության մշակման խումբ

Այս խումբը պետք է գտնի հիմնախնդիրը լուծող քաղաքականության՝ երկրորդ խմբի
կողմից բացահայտված ընթացիկ և այլընտրանքային տարբերակներից ամենաարդյու-
նավետը և հիմնավորի այդ ընտրությունը՝ օգտագործելով ստորև բերված հարցաշարը:

1. Ո՞րն է հիմնախնդիրն վերաբերող լավագույն քաղաքականությունը (նկարագրել քաղաքականությունը):
2. Որո՞նք են այդ քաղաքականության դրական կողմերը, առավելությունները:
3. Որո՞նք են այդ քաղաքականության թերությունները, բացթողումները:
4. Իշխանության ո՞ր մարմինները պետք է պատասխանատու լինեն առաջարկվող հանրային քաղաքականության իրականացման համար: Բացատրե՛ք, թե ինչու:
5. Հիմնավորե՛ք, որ ձեր առաջարկած քաղաքականությունը գործում է ՀՀ Սահմանադ-
րության և օրենքների շրջանակում:

դ. Գործողությունների ծրագրի մշակման խումբ

Այս խումբը առաջարկում է հանրային քաղաքականության իրականացման գործողու-
թյունների ծրագիր: Դրանում պետք է նկարագրվեն հիմնախնդրի լուծման համար պա-
տասխանատու մարմինների կողմից ձեռնարկվելիք անհրաժեշտ քայլերը, որոնց միջո-
ցով հնարավոր է լուծել հիմնախնդիրը:

Ծրագրի մշակման համար կարելի է օգտագործել հետևյալ հարցերը.

1. Նկարագրե՛ք իշխանության տարբեր մարմինների իրականացնելիք այն գործողու-
թյունները, որոնց միջոցով տեղի կունենա ձեր ընտրած հանրային քաղաքականու-
թյունը:
2. Ովքե՞ր են այն ազդեցիկ անհատները և շահագրգիռ խմբերը, որոնք կարող են
աջակցել առաջարկվող հանրային քաղաքականությանը:
3. Ի՞նչ կարելի է անել նրանց աջակցությունը ստանալու համար:
4. Ովքե՞ր են այն ազդեցիկ պատշտոնատար անձինք կամ իշխանության մարմիննե-
րը, որոնք կարող են աջակցել առաջարկվող հանրային քաղաքականությանը:
5. Ի՞նչ կարելի է անել նրանց աջակցությունը ստանալու համար:

Անդրադարձ

Թղթապանակը կազմելիս սովորողները զինվում են տարբեր հմտություններով՝ ի վի-
ձակի դառնալով վերհանելու համայնքում ծագած արդիական և կարևորագույն հիմնախն-
դիրները: Դա հնարավորություն է տալիս ձիշտ կողմնորոշվելու ընդունված հանրային
քաղաքականության արդյունավետության հարցում: Յուրաքանչյուր նոր հիմնախնդիր
պահանջում է միանգամայն նոր մոտեցումներ: Կարևոր է, որ շարունակեք բարելավել

հանրային քաղաքականություն մշակելու և ազդեցություն ունենալու ձեր հմտությունները և փորձը: Հանրային քաղաքականություն մշակելը և դիրքորոշումներ որդեգրելը ինքնակառավարվող հասարակության քաղաքացիների կարևոր պարտականություններից են:

Ձեր ուսումնական փորձառությանն անդրադարձ կատարելու համար կարող եք օգտագործել հետևյալ հարցերը.

1. Ի՞նչ սովորեցի հանրային քաղաքականության մասին՝ աշխատելով համադասարանցիներիս հետ:
2. Ի՞նչ սովորեց մեր դասարանը հանրային քաղաքականության մասին մեր թղթապանակը մշակելու ժամանակ:
3. Ի՞նչ հմտություններ ձեռք բերեցի հանրային քաղաքականության ուսումնասիրման ընթացքում:
4. Որո՞նք են խմբով աշխատելու առավելությունները և թերությունները:
5. Ինչպե՞ս կարող եմ բարելավել հիմնահարցեր լուծելու իմ հմտությունները:

Եթե առիթ ունենայիք կազմելու այլ թղթապանակ, ապա ի՞նչը կփոխեիք հանրային հիմնախնդրի հետազոտման նախագիծ մշակելիս:

Դաս 10–11

«ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹՅՈՒՆ»

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ: ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Պատմականորեն քաղաքացիությունը ցույց է տվել անձի հարաբերությունն իր ազգային պատկանելությանը, սակայն պետության զարգացմանը զուգընթաց այն դարձավ անձի՝ տվյալ պետության քաղաքացի լինելու հանգամանքը: Մեր օրերում այն նաև ցույց է տալիս մարդու առնչությունը պետությունների միավորմանը: Օրինակ՝ 1993 թվականին Եվրոպական միության հիմնումով առաջացավ նոր տիպի քաղաքացիության հասկացություն՝ Եվրամիության քաղաքացի:

Քաղաքացիությունն իր մեջ ներառում է որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ: Այդպիսիք են աշխատանքի, կրթություն ստանալու և այլ իրավունքներ: Որևէ երկրի քաղաքացիություն չունեցողը կամ քաղաքացիությունից զրկվածը կոչվում է քաղաքացիություն չունեցող անձ:

Մեր երկրում քաղաքացիությունը սահմանվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները հավասար են օրենքի առաջ՝ անկախ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու հիմքերից, ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, ունեն Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված բոլոր իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները:

«Քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 3

Քաղաքացիությունն ձեռք բերելու հիմնական գործոններն են որևէ երկրում ծնված լինելու հանգամանքը, ծնողների քաղաքացիությունը, ամուսնությունը այլ երկրի քաղաքացու հետ կամ որևէ երկրում ապրելով քաղաքացիություն ձեռք բերելը՝ հպատակությունը:

Տվյալ երկրում ծնված լինելու հանգամանքը: Շատ մարդիկ քաղաքացիություն են ստանում այն երկրում, որի տարածքում նրանք ծնվել են: Քաղաքացիության ձեռքբերման այսպիսի ձևը բնութագրվում է լատիներեն *jus soli* («**հողի իրավունք**») արտահայտությամբ:

Ծնողներից ժառանգած քաղաքացիություն: Երբ անձի ծնողներից մեկը կամ երկուսը որոշակի երկրի քաղաքացիներ են, ապա տվյալ անձը, որպես կանոն, դառնում է այդ երկրի քաղաքացի: Քաղաքացիության ձեռքբերման այս ձևը լատիներենում կոչվել է *jus sanguinis* (**արյան իրավունք**): Դա նշանակում է, որ քաղաքացիությունը ստացվել է ազգությամբ կամ ծագմամբ: Այս սկզբունքը ընդունված է եվրոպական, ասիական, աֆրիկյան շատ պետություններում: Այս պարագայում նորածինը ստանում է իր ծնողների քաղաքացիություն, նաև այն դեպքում, երբ ծնվում է իր ծնողների քաղաքացիության երկրի սահմաններից դուրս: Որոշ երկրներ սահմանափակումներ են դնում ծագման հանգամանքի վրա՝ սահմանելով սերունդների քանակը, որի դեպքում այլ երկրում բնակվող անձն իրավունք ունի ձեռք բերելու ժառանգված քաղաքացիություն:

Ամուսնությամբ ձեռք բերված քաղաքացիություն: Քաղաքացիություն կարելի է ձեռք բերել՝ ամուսնանալով տվյալ երկրի քաղաքացիություն ունեցող անձի հետ: Այս դեպքում այն կոչվում է *jure matrimonii* («**ամուսնության իրավունք**»):

Հպատակություն: Պետությունները սովորաբար քաղաքացիություն են շնորհում ներգաղթյալներին (եմիգրանտներ), ովքեր տվյալ երկրում բնակվել են սահմանված քանակի տարիներ: Հաճախ քաղաքացիություն ստանալ ցանկացող անձինք պարտավոր են հանձնել քաղաքացիության թեստ, հավատարմության երդում տալ և հրաժարվել նախկին քաղաքացիությունից:

Մեր երկրում ընդունված է քաղաքացիության ձեռքբերման «արյան» սկզբունքը: Դա ամրագրված է մեր պետության հիմնական օրենքով՝ Սահմանադրությամբ:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներից ծնված երեխան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է: Յուրաքանչյուր երեխա, որի ծնողներից մեկը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, ունի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության իրավունք: Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության ձեռքբերման և դադարման կարգը սահմանվում է օրենքով:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 30.1

Սահմանադրության վերը նշված պահանջի կատարումն ապահովելու համար 1995 թվականի նոյեմբերին ընդունվեց «Քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենքը:

Քաղաքացին պետության հետ կապված է կայուն կապով: Այդ կապը սկսվում է նրա ծննդյան պահից և ավարտվում մահվամբ:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները պետության պաշտպանության տակ են նրա տարածքում կամ նրա սահմաններից դուրս:

Պետությունը հարգում և ճանաչում է իր քաղաքացու բոլոր իրավունքները, իսկ քաղաքացին պարտավոր է բարեխղճորեն կատարել պետության հանդեպ իր բոլոր պարտականությունները:

Քաղաքացիներին տրված լայն իրավունքների ու պարտականությունների հետ մեկտեղ չպետք է մոռանալ օտարերկրացիներին, երկքաղաքացիներին, քաղաքացիություն չունեցող անձանց, որոնք նույնպես ունեն իրավունքներ և պարտականություններ այն երկրի տարածքում, որտեղ բնակվում են:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Քաղաքացիության ձեռքբերման ձևերից որին եք նախապատվություն տալիս և ինչո՞ւ:

2. Համեմատե՛ք «մարդ» և «քաղաքացի» հասկացությունները:

3. Ի՞նչ եք կարծում, ավելի հեշտ է ստանալ ՀՀ, թե՛, օրինակ՝ ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի կամ եվրոպական որևէ երկրի քաղաքացիություն: Ինչո՞ւ:

Գործնական աշխատանք

Օգտվելով «Քաղաքացիության մասին» ՀՀ օրենքի՝ ստորև ներկայացված քաղվածքից՝ պատասխանե՛ք աղյուսակի առաջին սյունակում տրված հարցերին՝ նշելով նաև հոդվածը: Աշխատանքը կատարե՛ք տետրում:

Ա	Բ	հոդված
Որո՞նք են ՀՀ քաղաքացիությունը հաստատող փաստաթղթերը:		
Ո՞ր դեպքում է երեխան կորցնում ՀՀ քաղաքացիությունը:		
Ո՞ր տարիքում է երեխան տալիս գրավոր համաձայնություն ՀՀ քաղաքացիություն ձեռք բերելու համար:		
Արդյո՞ք երկրի տարածքից դուրս ապրելը հանգեցնում է քաղաքացիության դադարեցմանը:		
Քաղաքացի է արդյոք համարվում ՀՀ-ում գտնվող երեխան, որի ծնողներն անհայտ են:		
Ի՞նչ իրավունքներ ունի ՀՀ երկքաղաքացին:		
Ո՞ր դեպքում անձը կարող է դիմել ՀՀ քաղաքացիություն ստանալու համար:		
Որո՞նք են ՀՀ քաղաքացիության ձեռք բերելու հիմքերը:		
Ինչպե՞ս է որոշվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներից ծնված երեխայի քաղաքացիությունը:		
Որո՞նք են ՀՀ քաղաքացիության դադարեցման հիմքերը:		
Ո՞ր դեպքում է մերժվում ՀՀ քաղաքացիությունից դուրս գալու մասին քաղաքացու դիմումը:		

Քաղվածք իրավական ակտից

Հոդված 4

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը հաստատող փաստաթղթերը

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը հաստատող փաստաթղթերն են՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու նույնականացման քարտը և անձնագիրը, իսկ մինչև 16 տարին լրանալը՝ նաև ծննդյան վկայականը կամ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը հաստատող վկայականը:

Հոդված 6

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության պահպանումը

Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս բնակվելը բնավ չի հանգեցնում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության դադարեցմանը:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու ամուսնությունն օտարերկրյա քաղաքացու հետ քաղաքացիության փոփոխման բնավ չի հանգեցնում:

Ամուսիններից մեկի քաղաքացիության փոխելը ինքնին չի հանգեցնում մյուս ամուսնու քաղաքացիության փոփոխմանը:

Հոդված 9

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության ձեռքբերման հիմքերը

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք է բերվում՝

- 1) քաղաքացիության ձանաչմամբ.
- 2) ծնունդով.
- 3) քաղաքացիություն ստանալու միջոցով.
- 4) քաղաքացիությունը վերականգնելու միջոցով.
- 5) քաղաքացիության խմբային ձեռքբերման միջոցով.
- 6) Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հիմքերով.
- 7) սույն օրենքով նախատեսված այլ հիմքերով:

Հոդված 11

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներից ծնված երեխայի քաղաքացիությունը

Երեխան, ում ծնողները նրա ծնվելու պահին Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներ են, անկախ ծնվելու վայրից, ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն:

Երեխան, ում ծնողներից մեկը նրա ծնվելու պահին Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, իսկ մյուսն անհայտ է կամ քաղաքացիություն չունեցող անձ, ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն:

Այն դեպքում, երբ ծնողներից մեկը երեխայի ծնվելու պահին Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, իսկ մյուսը՝ օտարերկրյա քաղաքացի, երեխայի քաղաքացիությունը որոշվում է ծնողների գրավոր համաձայնությամբ:

Համաձայնության բացակայության դեպքում երեխան ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն, եթե նա ծնվել է Հայաստանի Հանրապետությունում, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք չբերելու դեպքում դառնում է քաղաքացիություն չունեցող անձ, կամ եթե ծնողները մշտապես բնակվում են Հայաստանի Հանրապետությունում:

Հոդված 13

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալը

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող 18 տարին լրացած, գործունակ, օտարերկրյա պետությունում բնակվող (գտնվող) կամ Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքով բնակվող (գտնվող) յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի դիմելու Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու համար, եթե՝

- 1) օրենքով սահմանված կարգով վերջին երեք տարին մշտապես բնակվել է Հայաստանի Հանրապետությունում.
- 2) կարող է արտահայտվել հայերենով,
- 3) ծանոթ է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը:

Առանց սույն հոդվածի առաջին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով սահմանված պահանջների պահպանման՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կարող է ստանալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող այն անձը՝

- 1) որն ամուսնացել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու հետ կամ ունի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի երեխա.
- 2) որի ծնողները կամ նրանցից մեկը նախկինում ունեցել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կամ ծնվել է Հայաստանի Հանրապետությունում, և որը 18 տարին լրանալուց հետո՝ 3 տարվա ընթացքում, դիմել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու համար.
- 3) (կետն ուժը կորցրել է 08.12.11)
- 4) որը 1995 թվականի հունվարի 1-ից հետո, իր դիմումի համաձայն, դուրս է եկել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից:

Առանց սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով սահմանված պահանջների պահպանման՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կարող է ստանալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող՝ ազգությամբ հայ անձը:

Առանց սույն հոդվածի առաջին մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով, ինչպես նաև երկրորդ մասով սահմանված պահանջների պահպանման՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն կարող է շնորհվել Հայաստանի Հանրապետությանը բացառիկ ծառայություններ մատուցած անձանց: ...

Հոդված 13.1

Երկքաղաքացիություն

Երկքաղաքացի է համարվում այն անձը, որն ունի մեկից ավելի պետությունների քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացի է համարվում այն անձը, որը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից բացի, ունի նաև այլ պետության (երկրների) քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին Հայաստանի Հանրապետության համար ծանաչվում է միայն որպես Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի: Սույն նորմը տարածվում է նաև 1995 թվականի հունվարի մեկից հետո, առանց սահմանված կարգի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից դուրս գալու, այլ պետության քաղաքացիություն ընդունած կամ ստացած, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից միակողմանի հրաժարված Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների վրա:

Հայաստանի Հանրապետության երկքաղաքացին ունի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու համար նախատեսված բոլոր իրավունքները և կրում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու համար նախատեսված բոլոր պարտականություններն ու պատասխանատվությունը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով կամ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Հոդված 16

Երեխայի քաղաքացիությունը ծնողների կողմից Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու դեպքում

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերած ծնողների երեխան ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն:

Եթե Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն է ձեռք բերում ծնողներից մեկը, իսկ մյուսն օտարերկրյա քաղաքացի է կամ քաղաքացիություն չունե-

ցող անձ, ապա նրանց երեխան ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն, եթե առկա է ծնողների գրավոր համաձայնությունը, կամ եթե երեխան բնակվում է Հայաստանի Հանրապետությունում, և առկա է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող ծնողի համաձայնությունը:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերած օտարերկրյա քաղաքացիների երեխան, անկախ այլ պետության քաղաքացիություն ունենալու հանգամանքից, ձեռք է բերում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու անձնագիր ստանալու համար ներկայացված դիմումի հիման վրա:

Սույն հոդվածի 1-3-րդ մասերով նախատեսված դեպքերում՝ 14-18 տարեկան երեխան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու համար տալիս է գրավոր համաձայնություն:

Հոդված 17

Երեխայի քաղաքացիությունը ծնողների կողմից Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցնելու դեպքում

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցրած ծնողների երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, եթե նա ձեռք է բերում այլ պետության քաղաքացիություն:

Եթե ծնողներից մեկը կորցրել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, իսկ մյուսը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է, ապա նրանց երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը, եթե առկա է ծնողների համաձայնությունը, կամ եթե երեխան բնակվում է Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս, և առկա է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող ծնողի համաձայնությունը:

Սույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված դեպքերում՝ 14-18 տարեկան երեխան կորցնում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը իր գրավոր համաձայնության առկայության դեպքում, եթե չունի պետության հանդեպ չկատարված՝ «Զինապարտության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված պարտավորություններ:

Հոդված 20

Երեխայի քաղաքացիությունը, որի ծնողները հայտնի չեն

Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվող երեխան, որի ծնողներն անհայտ են, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի է: Ծնողներից մեկի կամ խնամակալի

գտնվելու դեպքում երեխայի քաղաքացիությունը կարող է փոխվել սույն օրենքին համապատասխան:

Հոդված 23

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության դադարեցումը

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցվում է՝

- 1) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը փոխելու դեպքում.
- 2) կեղծ փաստաթղթերի կամ կեղծ տվյալների հիման վրա քաղաքացիություն ձեռք բերելու դեպքում.
- 3) Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հիմքերով:

Հոդված 24

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը փոխելը

Հայաստանի Հանրապետության 18 տարին լրացած յուրաքանչյուր քաղաքացի իրավունքունի փոխել քաղաքացիությունը՝ դուրս գալ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից և ձեռք բերել այլ պետության քաղաքացիություն:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից դուրս գալու մասին քաղաքացու դիմումը մերժվում է, եթե՝

- 1) նրա նկատմամբ հարուցված է քրեական հետապնդում.
- 2) նրա նկատմամբ կա դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած և կատարման ենթակա դատավճիռ կամ վճիռ.
- 3) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունից նրա դուրս գալը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության շահերին.
- 4) նա ունի պետության հանդեպ չկատարված պարտավորություններ:

Դաս 12

ԱԿՏԻՎ ՔԱՂԱՔԱՑԻ

«Ակտիվ քաղաքացի» հասկացությունը

Ակտիվ քաղաքացին հիմնականում առնչվում է անհատի ներգրավվածությանը հասարակության քաղաքական կյանքին: Ակտիվ քաղաքացիությունը ժողովրդավարական հասարակության կառուցման կարևոր հիմքերից է:

Ակտիվ քաղաքացիությունը կարելի է դիտարկել միջազգային, տվյալ երկրի համայնքի մակարդակներով: Փորձենք դիտարկել համայնքային մակարդակը:

Ակտիվ քաղաքացին գործողություններ է նախաձեռնում իր համայնքը բարելավելու, այնտեղ դրական փոփոխություններ կատարելու նպատակով: Նա զարգացնում է գիտելիքները, կարողություններն ու հմտությունները՝ համայնքում կյանքի որակի բարելավմանն ուղղված որոշումներ կայացնելու համար:

Դիտարկենք ակտիվ քաղաքացիությունը դպրոցում: Որպես սովորող քաղաքացի՝ դուք ունեք որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ: Դպրոցական կյանքը նույնպես շատ հնարավորություններ է տալիս ակտիվ քաղաքացի դառնալու համար: Դրանցից են աշակերտական խորհրդում հանդես գալը, դասարանի ավագ լինելը, համայնքային հիմնախնդիրների ուսումնասիրմանը կամ հանրօգուտ աշխատանքներին մասնակցելը: Դուք կարող եք ստեղծել համախոհ սովորողների խումբ, և խմբով դրական փոփոխություններ բերել ձեր դպրոցում կամ համայնքում՝ համայնքի կարիքների գնահատման և դրան համապատասխան գործողությունների մշակման ու իրականացման միջոցով:

Ակտիվ քաղաքացուն բնորոշող հատկանիշներ

Քաղաքացիական ակտիվության մակարդակներ և հատկանիշներ

Ակտիվ քաղաքացին կարող է ներգրավվել *հասարակ*

*Ակտիվիստների
քայլերը Հանրա-
պետության հրա-
պարակում*

րական կառույցներում, շահագրգիռ խմբերում, ինչպես նաև հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունում: Միջազգային մակարդակում ակտիվ քաղաքացին ներգրավված է մարդու իրավունքների պաշտպանությանը, կայուն զարգացման ու արդար առևտրի տարածմանը, ինչպես նաև խաղաղության համար, տեղորոշման, թրաֆիքինգի, ստրկության, թմրամոլության, խտրականության, աղքատության և այլ համընդհանուր աղետների դեմ պայքարին:

Ակտիվ քաղաքացի և լավ քաղաքացի հասկացությունները տարբերվում են: Լավ քաղաքացին հետևում է օրենքի գերակայությանը և դրսևորում որոշակի դրական վարքագիծ հասարակության մեջ: Շատ հաճախ այդպիսի քաղաքացուն կոչում են «պասիվ» քաղաքացի, քանի որ նա իրականացնում է իր իրավունքները և պարտականությունները, սակայն անհատապես ներգրավված չէ հանրային կյանքի կառուցմանն ու զարգացմանը:

Դրան հակառակ՝ ակտիվ քաղաքացին «մարտահրավերներ» է ներդնում գործող քաղաքականությանն ու կարգերին և ժողովրդավարական եղանակներով ու ձգտում հասարակական փոփոխությունների միջոցով

բարելավելու հանրային կյանքը: Այդ եղանակները բացառում են բռնի ուժի կիրառումը կամ հակաօրինական որևէ գործողություն:

Ակտիվ քաղաքացին առաջնորդվում է *Ժողովրդավարության արժեքներով* և *սկզբունքներով* և ձգտում է ապրել դրանցով: Դրանք իրենց մեջ ներառում են արդարությունը, օրենքի գերակայությունը, հանդուրժողականության սկզբունքներով առաջնորդվելը, սեփական տեսակետը պաշտպանելու խիզախություն ունենալը, ուրիշների կարծիքները լսելը, այլ մարդկանց հետ համագործակցության սկզբունքներով աշխատելը և այլն:

Ակտիվ քաղաքացի դառնալու համար անձը ձեռք է բերում գիտելիքներ իր ազգի, երկրի *պատմության*, *մշակույթի* և *ամանդությունների* մասին: Նա հետաքրքրված է նաև տարածաշրջանում և աշխարհում տեղի ունեցող գործընթացներով և ուսումնասիրում է դրանք: Ակտիվ քաղաքացին *հայրենասեր է*, հոգ է տանում իր ընտանիքի և համայնքի բարեկեցության համար, կրում է պատասխանատվություն: Նա անընդհատ փորձում է բարելավել իր անձնական և հանրային կյանքը՝ քաղաքացիական գիտելիքների, կարողությունների ու հմտությունների զարգացման, փոխադարձ հարգանքի, իմաստալից ներգրավման և նվիրվածության միջոցով:

Ակտիվ քաղաքացիությունը մարդու *քաղաքացիական գրագիտության ցուցիչն է*: Ուստի քաղաքացին ձգտում է տիրապետելու երկրի օրենսդրության և իրավական համակարգի վերաբերյալ անհրաժեշտ գիտելիքներին, սովորել դրանք առօրյա կյանքում կիրառելու արդյունավետ եղանակները:

Նա *կամալոր հիմունքներով ներգրավված է* համայնքային կյանքում կամ օժանդակում է իշխանության մարմինների արդյունավետ գործունեությանը: Այդ նպատակով ակտիվ քաղաքացին տարբեր աղբյուրներից համայնքային հիմնախնդիրների վերաբերյալ տեղեկություններ է հավաքում, վերլուծում, համադրում և արժևորում՝ հիմնավոր կարծիք կազմելու և ճիշտ որոշում կայացնելու նպատակով:

Այդ եղանակով նա ձգտում է հասկանալու, թե իր կյանքին առնչվող հիմնախնդիրների ուղղությամբ իշխանության մարմինները ինչպիսի հանրային քաղաքականություն են վարում, և փորձում որևէ կերպ ազդել այդ քաղաքականության մշակմանն և իրականացմանը: Նա գիտակցում է հանրային քաղաքականությանն առնչվող *որոշումների կայացման գործընթացում* իր մասնակցության կարևորությունը:

Անարդարության և անհավասարության դեմ պայքարը ակտիվ քաղաքացու առանցքային հատկանիշներից է: Ուստի շատ կարևոր է ընկալել, թե ինչպես են մեր գործողություններն ազդում մեր շրջապատի մարդկանց կյանքի վրա և ինչպես կարող ենք փոխել այն: Ուրիշներին, նրանց մտածելակերպը հասկանալու կարողությունը հնարավորություն է տալիս ավելի զգայուն լինել նրանց հանդեպ և խուսափել կարծրատիպերից: Ավելին՝ մենք պետք է կարողանանք զարգացնել հաշմանդամություն ունեցող, ինչպես նաև որոշակի հատկանիշներով մեզանից տարբերվող մարդկանց հասարակության, համայնքի մեջ ներառելու փորձառությունը:

Ակտիվ քաղաքացին *կամալոր* ներդրում է ունենում համայնքի զարգացմանը՝ որոշ մարդիկ ժամանակ են տրամադրում բարեգործության համար, մյուսները սնունդ և հագուստ են տրամադրում անտուններին, երրորդները խնամում են ծերերին և հաշմանդամներին: Նրանք բոլորը տրամադրում են իրենց ժամանակը և եռանդը ուրիշներին աջակցելու նպատակով՝ առանց վարձատրության ակնկալիքի: Այդ ամենի արդյունքում, սակայն, մենք ձեռք ենք բերում նոր արժեքավոր փորձ, հանդիպում ենք հետաքրքիր մարդկանց, սովորում ենք նոր հմտություններ և ավելի սերտորեն կապվում մեր համայնքի հետ:

Վերջապես, ակտիվ քաղաքացիությունը տեղի է ունենում *օրինակ ծառայելու* միջոցով: Մարդիկ, ովքեր դրական օրինակ են տալիս, ոգեշնչում են մյուսներին և նրանց մղում հանրային բարիք գործելու: Իսկ սա նշանակում է, որ ակտիվ քաղաքացին ոչ թե պաշտոն է, այլ պարտականություն՝ ինչպես գործել և ինչ անել:

Ընթերցե՛ք ակտիվ քաղաքացուն բնորոշող հատկանիշները, քննարկե՛ք խմբով և պատասխանե՛ք հետևյալ իրավիճակային հարցերին.

Ներկայացրե՛ք իրավիճակ, որտեղ՝

- *դուք կարող եք մասնակցություն ունենալ որպես ակտիվ քաղաքացի,*
- *ձեր մասնակցությունը պասիվ է:*

Տվյալ իրավիճակում՝

- *ինչի՞ վրա կարող եք ազդել ինքներդ,*
- *ի՞նչ կարող եք անել՝ ուրիշներին համոզելով,*
- *ի՞նչը չեք կարող փոխել:*

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչպե՞ս են մարդիկ դրական ներդրում ունենում իրենց համայնքի, երկրի կամ աշխարհի զարգացմանը:

2. Ի՞նչ եղանակներով են մարդիկ օժանդակում մյուսներին, ովքեր դրա կարիքն ունեն:

3. Ի՞նչ եք դուք զգում ուրիշներին աջակցություն ցուցաբերելիս:

4. Երբեք մտորե՞լ եք, թե ինչպես են ուրիշները վերաբերվում ձեր խնդիրներին:

Դաս 13

ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ

Բոլորն էլ կարող են լինել հրաշալի... քանի որ ամեն մեկը կարող է ծառայել (հասարակությանը): Պարտադիր չէ, որ դուք համալսարանական կրթություն ունենաք, որպեսզի ծառայեք: Անհրաժեշտ է միայն շնորհով լի սիրտ և սիրով լեցուն հոգի:

Մարտին Լյութեր Քինգ

Մասնակցություն

Ակտիվ քաղաքացու կարևոր հատկանիշներից է մասնակցությունը: Իսկ ի՞նչ է իրենից ներկայացնում այն: Քաղաքացիական ներգրավվածություն, մասնակցություն ունենալ նշանակում է դրական փոփոխություններ և բարեկեցություն բերել համայնքի կյանքում: Այն ներառում է նաև այդ փոփոխության համար անհրաժեշտ գիտելիքների, հմտությունների, արժեքների զարգացում: Հասարակական, համայնքային կյանքի մասնակցության օրինակներ են՝

- քվեարկությանը, թեկնածուների քարոզարշավին մասնակցելը,
- համայնքային հարցերի քննարկմանը, կազմակերպմանը և զարգացմանը մասնակցելը,
- տեղեկատվության պատրաստելը և տարածելը,
- բնապահպանական հարցերով զբաղվելը,
- մարդասիրությամբ, բարեգործությամբ զբաղվելը,
- հասարակական կազմակերպություններում ներգրավվելը,
- հանրային լսումներին մասնակցելը, կարծիք արտահայտելը,
- կամավորական, հանրօգուտ աշխատանքներին մասնակցելը,
- խաղաղ ցույցերի, երթերի և բողոքի այլ միջոցառումներին մասնակցելը,
- հանրային քաղաքականության մշտադիտարկումը,
- ցանցային համագործակցության խթանումը,
- կրթության և իրազեկման որակի բարձրացմանը նպաստելը:

Այսպիսով՝ քաղաքացիական մասնակցությունն առնչվում է մարդու անհատական որոշմանը. մասնակցել համայնքային կյանքի բարելավմանը, թե լինել պասիվ քաղաքացի: Ներգրավման ժամանակ անձից պահանջվում է քաղաքացիական հմտությունների և կարողությունների զարգացում: Մասնակցության ժամանակ պետք է խորհել այն մասին, թե ինչպես պետք է համագործակցեն իշխանության մարմինները, հասարակությունը և քաղաքացիները՝ նպաստելով համայնքի և երկրի զարգացմանը:

Բաժանվե՛ք խմբերի և ձեր համադասարանցիների հետ քննարկե՛ք.

- Վերևում ներկայացված ձևերից որո՞նց եք մասնակցություն ունեցել: Արդյոք կարևո՞ր է նմանատիպ միջոցառումներին մասնակցելը:
- Ինչպիսի՞ մասնակցության ձևեր գիտեք, որոնք թվարկված չեն վերը բերված ցանկում:

Մասնակցությունը դպրոցում

Քաղաքացիական մասնակցությունը սկսվում է դպրոցից: Դպրոցում բազմաթիվ հիմնախնդիրներ կան, որոնց մենք առնչվում ենք ուսումնառության ընթացքում: Դրանցից են, օրինակ՝ ձանձրալի դասերը, ոչ որակյալ սննդի մատակարարումը, սովորողի գնահատման արդարացի լինելու խնդիրը: Փորձենք պարզել, թե ինչպես կարող եք մասնակցություն ունենալ այդ հիմնախնդիրների լուծմանը:

Գործնական աշխատանք 1.

Տեսրոմ կատարե՛ք համապատասխանեցում՝ յուրաքանչյուր իրավիճակի համար նշելով խնդրի, ձեր կարծիքով, լավագույն լուծումը:

Իրավիճակ	Խնդիրը հասցեագրող քայլ
- Դուք նկատել եք, որ դպրոցում կան աշակերտներ, ովքեր թերսնվում են, և գիտեք մարդկանց, ովքեր սնունդը փչացնում կամ թափում են: - Դպրոցի տարածքում աղբ է կուտակվում: - Անվասայլակներով սովորողները հնարավորություն չունեն բարձրանալու դպրոցի բարձր հարկերը: Արդյոք դա արդյուն է: - Դպրոցը ֆուտբոլի թիմի պահպանման համար միջոցներ չունի և պետք է փակվի: Սակայն դուք շատ եք սիրում ֆուտբոլ խաղալ: - Սովորողների անկարգ վարքագիծը դասամիջոցների ժամանակ: - Ձեր դպրոցի հանդիպակաց փողոցը բավականին վտանգավոր է արագ երթևեկության պատճառով: Երթևեկության արագությունն այնտեղ պետք է հնարավորինս նվազեցնել:	- Դիմե՛ք ուստիկանությանը և քաղաքապետարանին անվտանգ երթևեկության նոր կարգ մշակելու համար: - Կազմակերպե՛ք դպրոցական միջոցառում՝ ծրագրում ներառելով սովորողների կողմից արված նկարների և պատրաստած առարկաների վաճառք ու դրամահավաք: - Կազմակերպե՛ք շաբաթօրյակներ: - Կազմակերպե՛ք «Մնունդ կարիքավորներին» շարժումը և դիմե՛ք համայնքի ձեռնարկություններին օժանդակության համար: - Նամակ գրե՛ք վարչապետին՝ միջոցներ հատկացնել դպրոցում վերելակ կառուցելու նպատակով: - Առաջարկե՛ք դպրոցի ղեկավարությանը վերանայել սովորողների վարքագծի կանոնները:

Գործնական աշխատանք 2

Դիտարկե՛ք ձեր դասարանի կողմից բացահայտված դպրոցական խնդիրները, որոնք գրված են գրատախտակին, և ընտրե՛ք դրանցից ձեզ համար առավել կարևոր երկուսը: Այդ հիմնախնդիրները լրացրե՛ք ձեր տետրում՝ ներքևում բերված աղյուսակի ձախ սյունակում: Իսկ աջ սյունակում լրացրե՛ք մեկ գործողություն յուրաքանչյուր խնդրի լուծման համար:

Դպրոցում առկա հիմնախնդիրներ	Այդ խնդիրները հասցեագրող քայլեր

Այժմ ընտրե՛ք երկու հիմնախնդիրներից մեկը և մշակե՛ք դրա լուծման համար գործողությունների քայլաշար: Տեսրո՞ւմ լրացրե՛ք հետևյալ գծապատկերը.

1. Նշե՛ք հիմնախնդիրը:

Նշե՛ք երկու պատճառ, որոնց համար դուք ընտրեցիք այս հիմնախնդիր:

1. _____

2. _____

Նշե՛ք, թե ինչպես կլավանա դպրոցի առօրյան, եթե ձեր կողմից ընտրված հիմնախնդիրը լուծվի:

Նշե՛ք հիմնախնդրի առաջացման երկու պատճառ (օրինակ, եթե դուք ընտրել եք դպրոցի ձաշարանում ոչ որակյալ սննդի մատակարարումը, ապա այդպիսի պատճառներ կարող են լինել՝

ա. սննդի ոչ պատշաճ վերահսկողությունը,

բ. էժան սննդի բարձր պահանջարկը):

ա. _____

բ. _____

Նշե՛ք այն քայլերը, որոնք դուք կնախաձեռնեք խնդիրը լուծելու համար (օրինակ՝ ոչ որակյալ սննդի մատակարարման դեպքում դուք կարող եք դիմել տնօրենին՝ մշակելու դպրոց առողջ սնունդ մատակարարելու կանոններ և առաջարկել սովորողներին ևս ներառելու այդ կանոնների մշակման գործընթացում):

Գծապատկերը լրացնելուց հետո նախապատրաստվե՛ք այն ներկայացնել համադասարանցիներին՝ օգտվելով հետևյալ ձևաթղթից.

Այսօր ձեզ ցանկանում եմ ներկայացնել _____

_____ հիմնախնդիրը:

Այս խնդիրն ինձ համար կարևոր է, քանի որ _____

_____:

Այն կարևոր է մյուսների համար, որովհետև _____

_____:

Եթե մենք կարողանանք լուծել այս խնդիրը, կյանքը դպրոցում կլավանա, քանի որ _____:

Խնդրի առաջացման պատճառներն են _____

_____:

Խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ է կատարել _____

_____:

Շնորհակալություն _____
համար:

Հուսով եմ, որ դուք կմիանաք _____

_____ խնդիրը լուծելու համար:

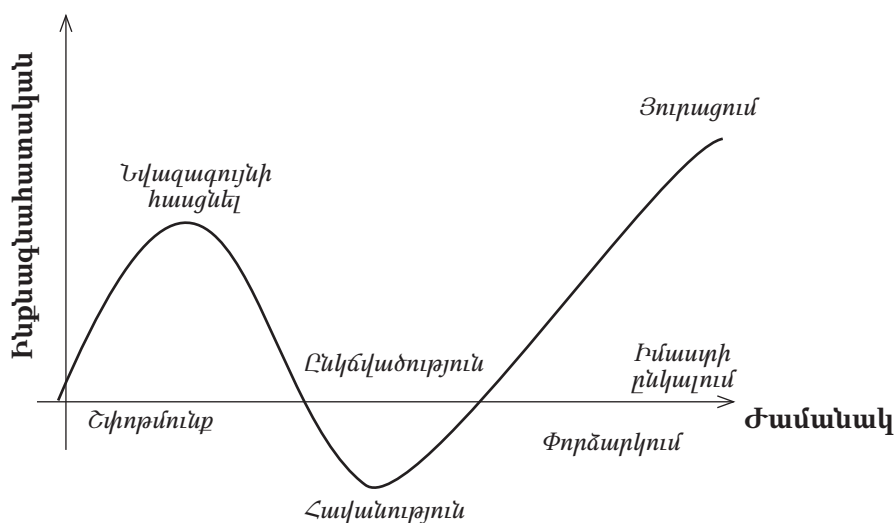
Փորձե՛ք ձեր ներկայացման ժամանակ հիմնավորումներ կատարել:

Առաջնորդությունը և սոցիալական փոփոխությունները

Ընթերցե՛ք առաջնորդության հետևյալ երեք սահմանումները և ներկայացրե՛ք մեկ միասնական սահմանում.

- Առաջնորդությունը սոցիալական ազդեցության գործընթաց է, որում անձը նախապես կարողանում է ստանալ մյուսների օգնությունն ու աջակցությունը՝ որոշակի խնդիրների իրագործման հարցում:
- Առաջնորդությունը համոզելու կամ օրինակ ծառայելու գործընթաց է, որի միջոցով առաջնորդն ազդում է խմբի վրա՝ իր կամ խմբի կողմից դրված խնդիրների իրականացման համար:
- Առաջնորդությունը գործընթաց է, որի շնորհիվ խմբի մեկ կամ մի քանի անդամներ խմբին մղում են որոշակի գործողությունների և առաջնորդում նրանց:

Առաջնորդությունը տարբեր մարդկանց կողմից մեկնաբանվում է տարբեր կերպ: Սակայն գոյություն ունի առաջնորդության կազմակերպման որոշակի քայլեր, որոնք բնութագրում են այն որպես հասարակական գործընթաց, որի ժամանակ տեղի է ունենում հաղորդակցություն, տեղեկությունների հավաքում, հնարավոր տարբերակների վերաբերյալ խորհուրդների ու առաջարկների ստացում ու քննարկում և, վերջապես, որոշման կայացում:

Առաջնորդության փոփոխության փուլերը

1. **Շփոթմունք** — երբ լսելով հնարավոր փոփոխության մասին մարդիկ շփոթվում են և, չհավատալով փոփոխությանը, մտածում, որ ոչինչ չարժե անել:

2. **Նվազագույնի հասցնել** — երբ փոփոխության էությունը պարզվում է, մարդիկ փորձում են մասնակցել դրան և հավատալ, որ այն իրենց չի վնասի:

3. **Ընկճվածություն** — երբ փոփոխությունների ընթացքը մարդկանց չի բավարարում, նրանք դառնում են ավելի անվստահ, բայց ջանում են հարմարվել իրավիճակին:

4. **Հավանություն** — երբ մարդիկ հավանություն են տալիս փոփոխություններին, բայց դեռևս վախ են զգում իրենց ապագայի համար:

5. **Փորձարկում** — երբ սկսվում է մարդկանց շփումը փոփոխության հետ, որի ընթացքում նրանք հարցեր են առաջ քաշում՝ տեսնելու, թե ինչպես կարող են աշխատել նոր միջավայրում:

6. **Իմաստի ընկալում** — երբ մարդիկ աշխատում են փոփոխված պայմաններում՝ փորձելով հասկանալ դրա ազդեցությունն իրենց վրա:

7. **Յուրացում** — երբ փոփոխությունն ընկալվել և յուրացվել է, իսկ անհատի ինքնավստահությունը՝ վերականգնվել:

Փոփոխությունները հասարակության ներսում չեն կարող տեղի ունենալ ինքնին. դրանք ունենում են առաջնորդներ և մասնակիցներ, նախաձեռնողներ և իրականացնողներ: Դրա համար մարդիկ պետք է միանան խմբերին, կազմակերպություններին ու գոյություն ունեցող ցանցերին կամ էլ ստեղծեն նորերը՝ հաշվի առնելով հասարակական փոփոխությունների վերոնշյալ փուլերը:

Գործնական աշխատանք 3

Բաժանվեք խմբերի, ընտրեք հասարակական փոփոխության որևէ օրինակ (չրի, լույսի, հեռախոսավարձի նոր սակագներ, ընդունելության քննությունների նոր կարգ, աշակերտի առաջադիմության գնահատման նոր համակարգ և այլն) յուրաքանչյուր խմբի համար: Խմբերում քննարկեք և վերլուծեք առաջնորդության փոփոխությունների յոթ փուլերը հասարակության կամ համայնքի ներսում: Այնուհետև քննարկումների արդյունքների վերաբերյալ զեկուցեք համադասարանցիներին՝ խմբերի ներկայացուցիչների միջոցով:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Մասնակցությունն իրավունք է, թե՞ պարտականություն:
2. Ինչպե՞ս եք գնահատում ձեր և ձեր համադասարանցիների մասնակցությունը դպրոցի և համայնքի խնդիրներին:
3. Որո՞նք են առաջնորդության փոփոխության փուլերը:
4. Ո՞րն է անհատի և հասարակության դերը փոփոխության ժամանակ:
5. Ինչպիսի՞ առնչություն ունեն մասնակցությունն ու առաջնորդությունը:

Դաս 14-15

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ: ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

«Քաղաքացիական հասարակություն» հասկացությունը

Քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը կապված է եղել օրենքի և իրավունքի գերակայության, իրավական պետության հաստատման հետ:

Քաղաքացիական հասարակություն հասկացությունը, քաղաքացիական հասարակության մասին հայեցակարգի մշակումը առաջին հերթին կապվում է նոր ժամանակների գերմանացի մտածողներ Ի. Կանտի և Գ. Հեգելի հետ: Քաղաքացիական հասարակության ժամանակակից ըմբռնումը թույլ է տալիս առանձնացնել այդ հասկացությանը բնորոշ մի շարք հատկանիշներ: Համառոտ անդրադառնանք դրանցից մի քանիսին:

Քաղաքացիական հասարակությունը *ազատ անհայրենների* միավորում է: *Ազատությունն* այս դեպքում առնվազն երկու հիմնական ուղղություն է ենթադրում.

Տնտեսական առումով դա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր անհատ կարող է սեփականատեր լինել: *Սեփականություն ունենալը* կամ *սեփականություն ունենալու իրավունքը*, *հնարավորությունը* քաղաքացիական հասարակության մեջ մարդու ազատության հիմնական երաշխիքներից մեկն է:

Քաղաքական առումով դա նշանակում է, որ երկրի քաղաքացիները կարող են անդամակցել քաղաքական կուսակցությունների և միավորումների, մասնակցել պետական իշխանության և տեղական մարմիններ-

րի ընտրություններին: Քաղաքացիների ազատության ապահովման կարևոր նախապայման է նաև դատական ու վարչական գործառնությունների օրենսդրական կարգավորումը:

Քաղաքացիական հասարակությունը *քաղ* հասարակություն է: Դա նշանակում է, որ այն «երկաթե վարագույրով է չի առանձնացված մյուսներից, հակվածություն է դրսևորում դեպի համընդհանուր, համամարդկային արժեքներն ու իդեալները:

Քաղաքացիական հասարակությունը *բազմակարծության* համակարգ է: Բազմակարծությունն այստեղ ենթադրում է հանրային ձևերի ու ինստիտուտների (կառույցների, հաստատությունների, միավորումների, կազմակերպությունների) բազմազանություն: Այդ պայմանի առկայության դեպքում ցանկացած անհատ, քաղաքացիական հասարակության յուրաքանչյուր անդամ կարող է այս կամ այն կերպ մասնակից դառնալ արհեստակցական միությունների, մասնագիտական ընկերակցությունների (ասոցիացիաների), կանանց կազմակերպությունների, բարեգործական միությունների, քաղաքացիական և բնապահպանական շարժումների, հավատքի (դավանանքի) վրա հիմնված կազմակերպությունների, կամավորական խմբերի և այլն:

Կարևոր է, սակայն, ոչ միայն և ոչ այնքան այդ կազմակերպությունների գոյությունը, որքան այն, որ մարդը, քաղաքացին, ցանկացած անհատ անդամակցի կամ որևէ կերպ մասնակից դառնա դրանց աշխատանքին կամավոր կերպով: Պետական իշխանության մարմինները, ցանկացած անհատ, քաղաքական կամ կրոնական որևէ կազմակերպություն, տեղական կամ միջազգային որևէ կառույց չպետք է մարդուն ուղղորդի, առավել ևս՝ արգելի մասնակցելու այս կամ այն կազմակերպության աշխատանքին:

Քաղաքացիական հասարակությունը, այսպիսով, կամավոր քաղաքացիական ու հասարակական կազմակերպությունների և կառույցների միասնություն է, որը ձևավորում է տվյալ հանրության գործունեության հիմքը:

Այն վերաբերում է կամավոր խմբային գործառույթների ոլորտին՝ համատեղ հետաքրքրությունների, նպատակների և արժեքների շուրջ:

Եվ վերջապես, քաղաքացիական հասարակությունը *իրավական ժողովրդավարական* հասարակություն է, որտեղ մշտապես հարգվում են մարդու իրավունքներն ու հիմնարար ազատությունները: Կարելի է նույնիսկ ասել, որ իրավական պետությունն ինքը քաղաքացիական հասարակության զարգացման արդյունք է:

Տեղեկատու նյութ

Հասարակական կազմակերպությունը շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող և ստացված շահույթը մասնակիցների միջև չբաշխող (ոչ առևտրային) կազմակերպության՝ հասարակական միավորման տեսակ է, որում իրենց շահերի ընդհանրության հիման վրա, օրենքով սահմանված կարգով, միավորվել են ֆիզիկական անձինք՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները, օտարերկրյա քաղաքացիները, քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ իրենց ոչ կրոնական, հոգևոր կամ ոչ նյութական այլ պահանջմունքները բավարարելու, իրենց և այլոց իրավունքներն ու շահերը պաշտպանելու, հասարակությանը, նրա առանձին խմբերին նյութական և ոչ նյութական աջակցություն ապահովելու, հանրօգուտ այլ գործունեություն իրականացնելու նպատակներով:

Մարդու՝ միավորումներ կազմելու իրավունքը ներառում է այլոց հետ ազատորեն միավորում ստեղծելու, նրան անդամագրվելու (մասնակցելու), նրա գործունեությանը մասնակցելու և անդամությունից (մասնակցությունից) անարգել դուրս գալու իրավունքը՝ անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից և քաղաքացիությունից: Այս իրավունքն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով կարող է սահմանափակվել զինված ուժերում և իրավապահ մարմիններում ծառայողների նկատմամբ:

Միավորումներին անդամակցելու երեխայի իրավունքը

Յուրաքանչյուր երեխա ունի քաղաքացիների միավորումներին, այդ թվում՝ հասարակական, մասնկապառաժանեկան կազմակերպություններին անդամակցելու, խաղաղ հավաքներին մասնակցելու իրավունք:

**«Երեխաների իրավունքների մասին»
ՀՀ օրենք, հոդված 21**

Գործնական աշխատանք 1

Ստորև ներկայացված օրինակի նմանությամբ կազմե՛ք ձեր կողմից ընտրված որևէ հասարակական կազմակերպության նպատակը և խնդիրները: Աշխատանքը կատարելիս կարող եք օգտվել լրացուցիչ, այդ թվում՝ էլեկտրոնային աղբյուրներից:

Հայաստանի սպառողների ազգային ասոցիացիա

ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սպառողների ազգային ասոցիացիան, առաջնորդվելով «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքով և ասոցիացիայի Կանոնադրությամբ, առաքելություն ունի՝

- պաշտպանել սպառողների իրավունքները տնտեսության բոլոր ոլորտներում,
- ներկայացնել սպառողների շահերը պետական կառույցներում,
- մշտապես վերլուծության ենթարկել երկրում գործող օրենսդրության և սպառողի շահերին վերաբերող օրենքները, օրենսդրական ակտերն ու որոշումները և մշակել ու համապատասխան առաջարկներ ներկայացնել դրանց կատարելագործման ուղղությամբ,
- իրականացնել ապրանքների և ծառայությունների անկախ փորձաքննություն,
- անկախ փորձաքննություն իրականացնել գործող գների, տարիքների ու ստանդարտների համապատասխանության վերաբերյալ,
- իշխանություններին առաջարկներ ներկայացնել անորակ ապրանքներն ու ծառայությունները շրջանառությունից դուրս բերելուն ուղղված միջոցներ իրականացնելու ուղղությամբ,
- աջակցել հայրենական արտադրողներին և որակյալ ծառայություն մատուցողներին,
- բարձրացնել սպառողների գիտակցությունը, կրթել նրանց սպառողական գիտելիքներով, այդպիսով՝ հնարավորություն ընձեռելով ձիշտ կողմնորոշվել և պաշտպանել սեփական շահերը ապրանքների և ծառայությունների շուկայում,
- պայքարել հանուն ազգաբնակչության առողջության պահպանման և ապագա առողջ սերնդի ձևավորման,
- ԶԼՄ-ների օգնությամբ սպառողներին պարբերաբար ապահովել համապատասխան տեղեկատվությամբ:

ՆՊԱՏԱԿԸ

- Հայաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացի լինի օրենսդրորեն պաշտպանված և տեղյակ սեփական իրավունքներին:
- Սպառողական ինստիտուտի վերջնական կայացումը՝ հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության բնակչության առողջության պահպանման, ապագա առողջ սերնդի ձևավորման:

Գործնական աշխատանք 2

Ստեղծե՛ք հասարակական կազմակերպության նախաձեռնող խումբ և առաջարկե՛ք ապագա ՀԿ-ի՝

- անունը,
- ուղղվածությունը (գործունեության բնագավառը),
- գործունեության աշխարհագրական սահմանները:
- նպատակը և խնդիրները:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Բնութագրե՛ք քաղաքացիական հասարակություն հասկացությունը:
2. Ի՞նչ նախապայմաններ են անհրաժեշտ քաղաքացիական հասարակության ձևավորման համար:
3. Ձեր կարծիքով մեր երկրում առկա՞ են արդյոք քաղաքացիական հասարակության ձևավորման համար անհրաժեշտ նախապայմանները: Եթե ոչ, ապա հանրային կյանքի ո՞ր բնագավառներում են, ձեր կարծիքով, առավել նկատելի բացթողումներն ու թերությունները:

Դաս 16

ԶԱՆԳՎԱԾԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

Տեղեկություններ մենք կարողանում ենք ստանալ հեռուստատեսությունից, ռադիոյից, թերթերից և ամսագրերից, այլ աղբյուրներից, սակայն այսօր ամենատարածված միջոցը համացանցն է:

Հարավաֆրիկյան Հանրապետության նախագահ Նելսոն Մանդելան ինքնակենսագրականում պատմում է Արկտիկական գոտու հյուսիսի Գուս Բեյ բնակավայրում իր կանգառի մասին, երբ նրան մոտեցել են մի խումբ երիտասարդ ինուիթներ.

Նելսոն Մանդելա

«Այս պայծառ երիտասարդների հետ զրուցելով՝ ես իմացա, որ նրանք հեռուստատեսությամբ դիտել են իմ ազատ արձակումը և ծանոթ են Հարավային Աֆրիկայի իրադարձություններին: «Կեցցե՛ Աֆրիկայի ազգային կոնգրեսը», - ասաց նրանցից մեկը: Ինուիթները բնիկ ժողովուրդ են՝ պատմականորեն ենթարկված

եկվոր սպիտակամորթների դաժան վերաբերմունքին: Զուգահեռներ կային Հարավային Աֆրիկայի սևամորթ բնակչության և ինուիթների միջև: Ինձ հատկապես ցնցեց այն, թե որքան էր փոքրացել երկրագունդն իմ բանտարկության տասնամյակների ընթացքում: Ապշեցրեց, որ աշխարհի տանիքում ապրող մի երիտասարդ կարող է տեսնել Աֆրիկայի ծայր հարավում մի քաղբանտարկյալի ազատ արձակումը: Հեռուստատեսությունը սեղմել է աշխարհը և այդ ընթացքում դարձել անտեղյակությունն արմատախիլ անող ու ժողովրդավարությունը խթանող հզոր զենք»:

Քննարկում ► *Ի՞նչ եք կարծում, ի՞նչ էր ուզում ասել Մանդելան «երկրագունդը փոքրացել է» արտահայտությամբ:*

Ժամանակակից հասարակությունում լրատվամիջոցներն այնքան մեծ կարևորություն են ստացել, որ երբեմն կոչվում են «չորրորդ իշխանություն»: Ունանք համացանցային բլոգներն անվանում են «հինգերորդ իշխանություն», քանի որ խնդիրները բարձրաձայնելով՝ նրանք ավելի ու ավելի են մրցակցում ավանդական լրատվամիջոցների հետ: Թեև լրատվամիջոցների այս ուժգնացող ազդեցությունը կարող է նպաստել տեղեկատվության մատչելիությանը, դրան հատուկ են նաև որոշ վտանգներ: Վիրտուալ աշխարհը բոլորիս առջև բացում է հնարավորություններ, սակայն նաև ծուղակներ: Այսօր լրատվամիջոցները, մասնավորապես՝ հեռուստատեսությունը, ունեն բացասական կողմեր: Այդ իրավիճակը լուրջ մտահոգության առարկա է դարձել ծնողների, մանկավարժների, հանրության այլ շերտերի ներկայացուցիչների համար:

Օրինակ՝ որոշ երկրներ մանկական ծրագրերի ընթացքում արգելում են գովազդը: Սահմանվել է անգամ «պարենտային ժամ», որից առաջ չեն կարող բռնության և անառակաբարո պատկերներ ցուցադրել: Կան երկրներ, որտեղ կարող են գնել «ֆիլտրեր»՝ այդպիսով կանխելով երեխաների կողմից որոշակի ծրագրերի դիտումը:

Վերջին տասնամյակներում լրատվական կրթության մեջ եղել են երեք հիմնական ուղղություններ.

- «պատվաստման» մոտեցում, որի նպատակն է մեծացնել երեխաների դիմադրողականությունը լրատվամիջոցների ազդեցության նկատմամբ
- քննադատական մոտեցում, որի նպատակն է զարգացնել քննադատական դիրքորոշում լրատվության բացասական բովանդակության նկատմամբ
- վերծանելու մոտեցում, որը փորձում է օգնել հասկանալու լուրերի արտադրության տնտեսական և սոցիալական համատեքստը, այսինքն՝ սպառողից դառնալ մասնակցող քաղաքացի:

Տեղեկություն ստանալու իրավունքը մարդու հիմնարար իրավունքներից է: Այն ամրագրված է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի **19-րդ հոդվածում**, որի համաձայն՝

«Յուրաքանչյուր ոք ունի համոզմունքների ազատության և դրանք անկաշխանդ արտահայտելու իրավունք, այդ իրավունքը ներառում է իր համոզմունքներին հավատարիմ մնալու ազատությունը և ցանկացած միջոցներով ու անկախ պետական սահմաններից տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, տրանսլու և տարածելու ազատությունը»:

ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Արգելվում է մարդուն հարկադրել հրաժարվելու իր կարծիքից կամ փոխելու այն:

Յուրաքանչյուր ոք ունի խոսքի ազատության իրավունք, ներառյալ՝ տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատությունը, տեղեկատվության ցանկացած միջոցով՝ անկախ պետական սահմաններից:

Համաձայն «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի՝ տեղեկատվության ազատության հիմնական սկզբունքը հրապարակայնության և տեղեկատվության տրամադրման մատչելիության ապահովումն է:

Հիշեք՝ Պաշտոնական փաստաթղթերը հասարակական բնույթ ունեն և պետք է մատչելի լինեն հանրությանը, եթե միայն չկա առավել կարևոր հանրային կամ պետական շահ՝ տեղեկությունը չհրապարակելու համար: Անգամ եթե դուք դիմեք գաղտնիք համարվող տեղեկություններ ստանալու համար, իշխանությունները պետք է նժարի վրա դնեն մի կողմից հասարակության հետաքրքրությունը, տեղեկացված լինելու իրավունքը, մյուս կողմից՝ գաղտնիքը պահպանելու անհրաժեշտությունը:

Տեղեկատու նյութ

Լրատվական կրթության վերաբերյալ Եվրոպայի խորհուրդը կազմել է հետևյալ առաջարկները:

Գիտակցելով տեղեկատվական և հաղորդակցման միջավայրի բովանդակության և վարքագծի վտանգը, որ կարող է, անօրինական չլինելով, վնասակար ազդեցություն ունենալ երեխաների ֆիզիկական, զգայական և հոգեբանական վիճակի վրա, մասնավորապես՝ առցանց անառակագրության, բռնության և ինքնավնասման ցուցադրումներն ու գովաբանումը, նվաստացուցիչ խտրությունը կամ ռասիստական արտահայտությունները կամ այդպիսի վարքագծի արդարացումները, սեռական ոտնձգությունների այլ ձևերը... Եվրոպայի խորհուրդն առաջարկում է, որ անդամ երկրները մշակեն... տեղեկատվական գրագիտության և վերապատրաստումների համապարփակ ռազմավարություն, որը կնպաստի, որ երեխաներն ու իրենց մանկավարժները ստանան տեղեկատվական և հաղորդակցային ծառայություններից և տեխնոլոգիաներից լավագույնս օգտվելու հնարավորություն...

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Լրատվության ինչ միջոցներից եք ավելի շատ օգտվում՝ հեռուստատեսությունից, ռադիոյից, թերթերից և ամսագրերից, համացանցից, այլ աղբյուրներից: Ինչո՞ւ: Ինչո՞վ է լրատվության այդ տեսակը նախընտրելի:

2. Փորձե՞ք պարզաբանել, թե որոնք են համացանցում առկա լրատվության դրական և բացասական կողմերը: Հիմնավորե՞ք ձեր տեսակետը մեկ-երկու օրինակով:

3. Ինչո՞վ եք բացատրում զանգվածային լրատվության միջոցներին «չորրորդ իշխանություն» անվանելը: Վերհիշե՞ք, թե որոնք են իշխանության երեք ձյուղերը: Ինչո՞վ է տարբերվում լրատվամիջոցների՝ «իշխանություն լինելը» իշխանության մյուս ձյուղերից:

4. Ինչ եք կարծում, հնարավոր է արդյոք ժողովրդավարական հասարակության բնականոն գոյությունն առանց լրատվամիջոցների: Ինչո՞ւ: Հիմնավորե՞ք ձեր կարծիքը:

Գործնական աշխատանք (գլուխ 4)

Մեկ շաբաթվա ընթացքում ուսումնասիրե՛ք զանգվածային լրատվության միջոցների կողմից հանրությանը տրամադրված տեղեկատվությունը և վերլուծե՛ք դրանց բովանդակությունը հետևյալ առումներով՝

- քաղաքական իրադարձություններ,
- հասարակական կյանքի հիմնախնդիրներ,
- հայտնի մարդկանց (քաղաքական գործիչների, գործարարների, շոու-բիզնեսի ներկայացուցիչների և այլն) անձնական կյանքի մանրամասներ:

Տեսրո՞ւմ լրացրե՛ք ստորև տրված աղյուսակը:

	Թեման			Ամսաթիվը
Տեղեկատվության աղբյուրը	քաղաքական իրադարձություններ	հասարակական կյանք	հայտնի մարդկանց անձնական կյանք	

Դաս 17-18

ՀՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ԱԶԱՏ ԶԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԵՆԱՍՅՈՒՆ

Եթե շահույթը ձգմվելով քամվում է բանվորներից ու գնորդներից, դա վկայում է գործի վատ վարման մասին: Շահույթը պետք է ստացվի ավելի բարձրավետ կառավարումից: Զգուշացե՛ք ապրանք վատնելուց, զգուշացե՛ք աշխատավարձ իջեցնելուց և հասարակությանը պոկելուց: Ավելի շատ ուղե՛ղ ներդրեք ձեր աշխատանքի մեջ:

Հենրի Ֆորդ

Նախորդ գլխից մենք գիտենք, որ քաղաքացիական հասարակությունն **ազատ անհատներ**ի միավորում է: Ժողովրդավարական երկրում մարդու ազատությունն ունի նաև տնտեսական իմաստ, այսինքն՝ մարդն ազատ է տնտեսական կացութաձև ընտրելու, սեփականություն ունենալու, ինչ-որ բան արտադրելու և շուկայում իրացնելու հարցերում:

Ազատ, ինքնակառավարվող քաղաքացիական հասարակության տնտեսական համակարգը շուկայական տնտեսությունն է:

ՀՀ Սահմանադրությունը սահմանում և երաշխավորում է շուկայական տնտեսական համակարգի հիմունքները, որոնք կարևոր նախադրյալ են ազատ քաղաքացիական հասարակության կայուն գոյության համար, ինչպես նաև մարդու ազատության տնտեսական հիմքն են:

Ազատ շուկայական տնտեսական համակարգի սահմանադրական հիմունքներն են.

- տնտեսական բազմակացութաձևությունը (սեփականության ձևերի բազմազանությունը),

Մեր երկրում ճանաչվում և պաշտպանվում են սեփականության բոլոր հնարավոր ձևերը, դրանց ազատ զարգացումը և հավասար իրավական պաշտպանությունը:

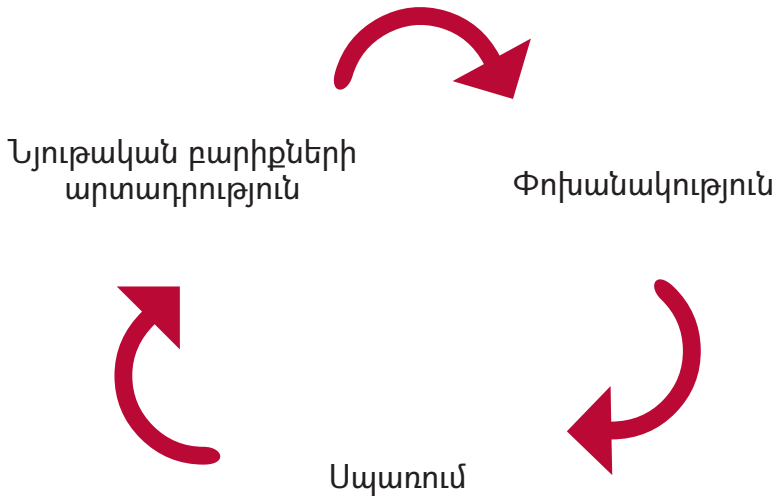
- տնտեսական գործունեության ազատությունը,

Անձն ունի ձեռնարկատիրական գործունեության իրավունք:

- ազատ տնտեսական մրցակցությունը:

Ազատ գնային համակարգ և մրցակցություն՝ տնտեսավարող սուբյեկտների (արտադրողների, ծառայություններ մատուցողների) միջև:

Տնտեսություն

Շուկայական տնտեսությունը բնութագրվում է արտադրողների տնտեսական ազատությամբ և աշխատանքի բաժանմամբ պայմանավորված տնտեսական առանձնացվածությամբ, ունեցվածքի նկատմամբ սեփականության տարբեր ձևերի առկայությամբ, բարիքների կայուն փոխանակությամբ:

Քննարկե՛ք ստորև տրված ասույթները:

Սեփականության կտրուկ անհավասարությունը պետության հավասարակշռության համար վտանգավոր է:

Արիստոտել

Այն ինչ շահավետ է հացթուխին, վնասաբեր է գնորդին:

Մ. Մոնտեն

Ինչո՞ւ չորսն ունի ավելի մեծ օգտակարություն աղամանդի համեմատությամբ, բայց ջրի գինն ավելի ցածր է աղամանդի գնից:

Ա. Սմիթ

Գործարարությունը պատերազմ է:

Թ. Թյորներ

Գործարար ձեռնարկություններն ու կազմակերպությունները մարդկանց հնարավորություն են ընձեռում բավարարելու իրենց պահանջմունքները էլեկտրաէներգիայի, ջրի, կապի և այլ ծառայությունների նկատմամբ: Խանութները հագեցվում են հազուստով, կենցաղային սարքավորումներով և շատ այլ անհրաժեշտ ապրանքներով: Յուրաքանչյուր մարդ այդ բազում բարիքներից համապատասխան ընտրություն է կատարում իր հնարավորությունների և ճաշակի սահմաններում: Հասարակությունն է պատասխանում այն հարցերին, թե **ինչ** ապրանքներ պետք է արտադրվեն, **ինչպես** պետք է դրանք արտադրվեն, **ով** պետք է սպառի այդ ապրանքները և օգտվի այդ ծառայություններից:

Գործնական աշխատանք 1

Ուսումնասիրելով ՀՀ-ում տեղաբաշխված ձեռնարկությունները՝ փորձե՛ք դրանցից մեկի օրինակով գտնել հետևյալ հարցերի պատասխանը.

- Ի՞նչ ապրանքներ և ծառայություններ են այդ ձեռնարկություններն արտադրում:
- Ի՞նչո՞ւ են դրանց սեփականատերերն ընտրում այդ վայրերը:
- Որո՞նք են տվյալ վայրում դրանց տեղաբաշխման առավելություններն ու թե՛րությունները:

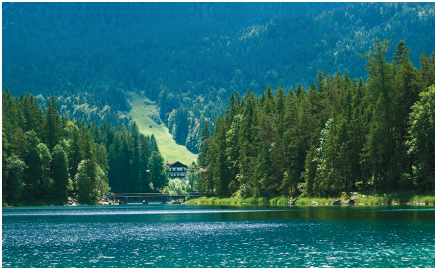
Տնտեսական ազատության պայմանը արտադրողի ինքնուրույնությունն է արդյունքի թողարկման, գնի սահմանման, պայմանագրերի կնքման, աշխատանքի դիմաց վճարման, ունեցվածքի տնօրինման, տիրապետման և օգտագործման, բարիքների իրացման շուկաների ընտրության գործում և այլն:

Շուկան մի համակարգ է, որը մարդկանց թույլ է տալիս միմյանց հետ փոխանակություն կատարել: Փոխանակությունը կարող է տեղի ունենալ խանութներում, տոնավաճառներում կամ համացանցի միջոցով: Այսինքն՝ մարդիկ գտնվում են շուկայում նույնիսկ այն դեպքում, երբ գործնականում խանութ չեն այցելում: Նրանք կարող են պատվիրել ցանկացած ապրանք և ծառայություն: Շուկան փոխանակության իրականաց-

ման լայնարձակ դաշտ է, որն ունի բազմապիսի կառույցներ և ձևեր:

Եթե տնտեսության մեջ ապրանքների և ծառայությունների արտադրությունը հիմնականում կազմակերպվում է ազատ փոխանակության միջոցով, ապա դա շուկայական տնտեսություն է:

Ապրանքների և ծառայությունների արտադրության համար անհրաժեշտ են տնտեսական ռեսուրսներ:

Բնական ռեսուրսներ՝

հողատարածություններ, անտառներ, օգտակար հանածոներ, ջրային ավազաններ և այլն:

Կապիտալ ռեսուրսներ՝

շենքեր, հաստոցներ, գործիքներ, սարքավորումներ, տեխնոլոգիաներ և այլն:

Մարդկային ռեսուրսներ՝

աշխատանք և ձեռնարկատիրական ունակություն:

Շուկայական տնտեսության մեջ հատկապես կարևորվում է ձեռնարկատիրությունը, որը բնական, կապիտալ և մարդկային ռեսուրսները համատեղում է: Ձեռնարկատերն իր վրա է վերցնում որոշումների ընդունման ու կենսագործման խնդիրները, տնտեսական ռիսկի բեռը, քանի որ շուկայական տնտեսությունում գործի հաջողությունը միշտ չէ, որ երաշխավորված է:

Քննարկում ► *Ձեր կարծիքով արդյունավետ գործարարության համար ինչն է կարևոր ձկուն մտածելակերպ, ռիսկի դիմելու պատրաստակամություն, կառավարման և կազմակերպական հմտություններ ունենալը:*

Ազատ ձեռնարկատիրություն

Ազատ ձեռնարկատիրությունը հենվում է «չորս հենասյուների» վրա: Դրանք են մասնավոր սեփականությունը, գների համակարգը, մրցակցությունը և ձեռներեցությունը:

Մասնավոր սեփականություն

Եթե մարդն ունի տուն, ավտոտնակ, կահույք և այլ ունեցվածք, ապա դրա օգտագործման և պահպանման վերաբերյալ ինքն է որոշումներ կայացնում: Նա կարող է այն վաճառել, նվիրաբերել կամ տալ վարձակալության: Այսինքն՝ սեփականության իրավունքը սուբյեկտի՝ օրենքով ճանաչված և պահպանվող իրավունքն է՝ իր հայեցողությամբ *տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու* իրեն պատկանող գույքը: Գույքը կարող է գտնվել քաղաքացիների, իրավաբանական անձանց, պետության և համայնքների սեփականության ներքո:

Սեփականությունն ընդգրկում է ամբողջ տնտեսական գործընթացը, որը ծնում է ապրանքների ու ծառայությունների արտադրության, բաշխման, փոխանակման և սպառման հարաբերություններ:

Շուկայական հարաբերությունների պայմաններում սեփականության իրավունքը, մշտապես ենթակա է խախտման ռիսկի: Ուստի շատ կարևոր է սեփականության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող, սեփականության իրավունքը պաշտպանող օրենսդրական և նորմատիվ իրավական այլ փաստաթղթերի բովանդակության իմացությունը:

Գործնական աշխատանք 2

Փորձե՛ք տեսրում լրացնել աղյուսակը՝ բերելով քաղաքացիների, իրավաբանական անձանց, համայնքների և պետության սեփականության օրինակներ:

Քաղաքացիների սեփականություն	
Իրավաբանական անձանց սեփականություն	
Համայնքների սեփականություն	
Պետության սեփականություն	

Գների համակարգ

Սեփականության հետ սերտորեն կապված է գների համակարգը: Սովորաբար գին ասելով՝ հասկանում ենք մի գումար, որը գնորդը վճարում է վաճառողին՝ ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների դիմաց: Գները ոչ միշտ են արտացոլում արտադրանքի որակը, բայց դրանք մատնանշում են, թե սպառողները որքանով են արժևորում տվյալ արտադրանքը: Եթե ապրանքները շուկայում վաճառվում են բարձր գնով, ապա գործարարները շահագրգռված են լինում դրանց արտադրության չափերը մեծացնելու մեջ: Իսկ ցածր գները ձեռնտու են սպառողներին, որովհետև այդ դեպքում նրանք կարող են ավելի շատ ապրանքներ ձեռք բերել:

Գնային համակարգը չի կարող գործել, եթե ապահովված չէ մրցակցությունը: Եթե չկան մրցակիցներ, վաճառողն է թելադրում ապրանքի գինը: Սա է պատճառը, որ ժողովրդավարական երկրներում կառավարությունն ազատ մրցակցություն է ապահովում: Այսինքն՝ ընդունում է օրենքներ կամ ստեղծում պայմաններ, որոնք թույլ չեն տալիս, որ որևէ ապրանքի արտադրությունը կամ ծառայության մատուցումը

դառնա անհատ ձեռներեցի կամ որևէ կազմակերպության մենաշնորհը:

Օրինակ՝ ամռանը, երբ շաքարավազ շատ է օգտագործվում պահածոներ պատրաստելու կամ այլ նպատակներով, շաքարավազի գինը բարձրանում է: Այդ ժամանակ ձեռներեցները շտապում են մեծ քանակությամբ շաքարավազ ներմուծել՝ շահույթ ստանալու համար: Երբ մի քանի ձեռներեցներ շուկան ողողում են շաքարավազով, նրա գինը բնականաբար ընկնում է:

Փորձեք քննարկել և բերել համանման այլ օրինակներ:

Շուկայական մրցակցություն

Շուկայական տնտեսության պայմաններում *մրցակցությունը* գործարարների միջև ընթացող մրցավազքն է ապրանքների արտադրության և առք ու վաճառքի լավագույն պայմանների համար: Մրցակցությունը շուկայական համակարգի առանցքն է: Սեփականատերերը մրցակցում են միմյանց հետ իրենց ռեսուրսներն առավել արդյունավետ օգտագործելու կամ գնորդին առավել մատչելի դարձնելու համար: Օրինակ՝ աշխատատեղի համար մրցույթ սահմանելու ժամանակ հաշվի են առնում դիմողի ստացած կրթությունը, փորձն ու հմտությունները: Բնական է, որ մրցակցությունում հաղթի այն դիմորդը, ով առավել որակյալ կրթություն և աշխատանքային փորձ և հմտություններ ունի:

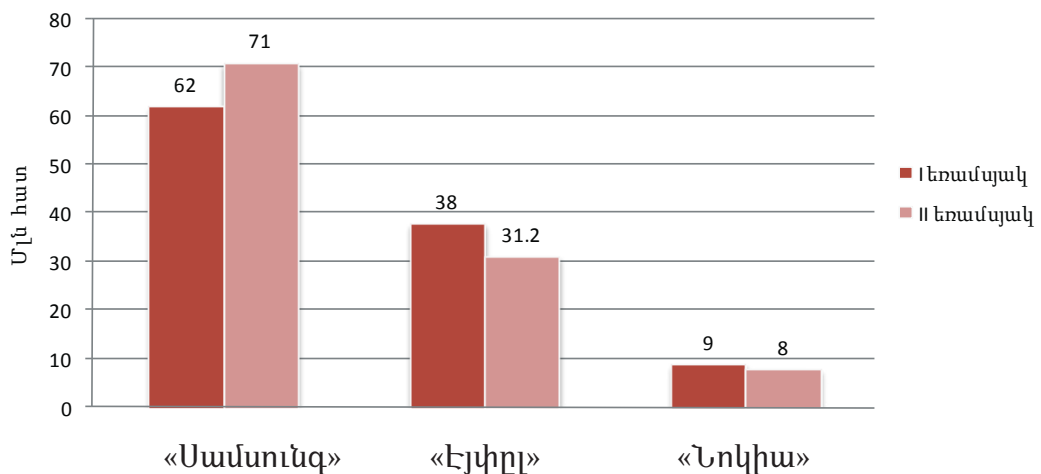
Շուկայական մրցակցության արդյունքն ավելի շատ և ավելի լավ ապրանքներն են, ավելի շատ աշխատատեղերը, ռեսուրսների ավելի արդյունավետ օգտագործումը և ավելի բարձր աշխատավարձը: Գործարարներն անընդհատ ձգտում են նորարարության, որպեսզի իրենց կատարած ներդրումներից ավելի բարձր օգուտ ստանան: Իրականում շուկայական մրցակցությունը սպորտային մրցակցությունից տարբերվում է մի էական հատկանիշով. սպորտում հաղթանակը նշանակում է պարտություն մյուսների համար, մինչդեռ գործարարության մեջ կարող են հաղթել շատերը:

Գնից բացի մրցակցության մեջ գոյություն ունեն այլ միջոցներ ևս: Օրինակ՝ որոշ ընկերություններ մրցակցում են, գովազդելով իրենց արտադրանքի յուրահատկությունները: Մյուսներն ուշադրություն են հրավիրում իրենց կողմից մատուցվող յուրահատուկ ծառայությունների վրա: Ունանք էլ ընդգծում են, որ իրենք օգտագործում են ավելի բարձրորակ նյութեր և ավելի կատարյալ արտադրանականակներ, քան իրենց մրցակիցները, ինչն էլ ապահովում է արտադրանքի ավելի բարձր որակ: Շատ ձեռնարկություններ միաժամանակ դիմում են հաճախորդներին հրապուրելու մի քանի եղանակի: Եվ այսպես՝ ձեռնարկատերերն ու կառավարիչները շարունակ ձգտում են շուկայական դաշտում գտնելու այն ռազմավարությունը, որը կապահովի գործի հաջողությունը:

Գործնական աշխատանք 3

Ուսումնասիրե՛ք ստորև տրված աղյուսակը և փորձե՛ք հիմնավորել, թե ինչու են տարբերվում նշված բջջային հեռախոսների վաճառքի ցուցանիշները: Ինչն է կարևորվում այդ ապրանքների ընտրության ժամանակ:

«Սամսունգ», «Էյփըլ» և «Նոկիա» ձեռնարկությունների կողմից ինտելեկտուալ բջջային հեռախոսների վաճառքի ցուցանիշները 2013 թվականի I և II եռամսյակներում

Ձեռներեցություն

Ձեռներեցին բնութագրում են որպես գործարարի, որը տնտեսական ռիսկի է դիմում առևտրային ծրագրերի իրականացման, հետևաբար և շահույթի ստացման համար: Ձեռներեցները ռիսկի են դիմում, որովհետև չգիտեն, թե այդ արտադրանքը շուկայում կիրացվի, թե ոչ: Ամեն մի ձեռներեց արտադրության կազմակերպման և կառավարման նոր մեթոդներ է կիրառում, որպեսզի քիչ ծախսումներով կարողանա մեծ արդյունքի հասնել:

Այսպիսով՝ *ձեռնարկատիրական գործունեությունը կապված է ռիսկի, նախաձեռնության, ինքնուրույնության, պարասխանաւորության և այլ հատկանիշների հետ:*

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ովքեր են ձեռներեցները.

- ստեղծագործ և պրպտող անհատներ
- քննադատաբար մտածողներ
- շահույթ ակնկալողներ:

Շարունակէ՛ք թվարկումը:

2. Ո՞րն է գովազդի դերը շուկայական մրցակցության ժամանակ:

3. Օրինակների միջոցով ներկայացրեք, թե ինչպես է մրցակցությունը օգուտ բերում սպառողին:

Դաս 19-20

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ: ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵ

Պետության կարգավորիչ դերը

Պետության նպատակն է ապահովել յուրաքանչյուրին ազատորեն օգտվելու գույքից և անվտանգությունից:

Նիկոլո Մաքիավելի

Ազատ շուկան չի ենթադրում, թե պետությունն առհասարակ չի միջամտում երկրի տնտեսական գործերին:

Ինչպե՞ս է դրսևորվում պետության կարգավորիչ դերը շուկայական տնտեսության մեջ:

Պետությունը սահմանում է տնտեսական կյանքը կարգավորող իրավական նորմեր, պաշտպանում է սպառողների շահերը, վերահսկում աշխատավարձի չափերը, արտադրանքի որակը, պաշտպանում է երկրի տնտեսական տարածությունը՝ այլ երկրների ապրանք արտադրողներից, վերջապես պետությունը հնուց ի վեր եղել և մնում է դրամաշրջանառությունը կարգավորողը, որն իր մենաշնորհներից է:

Ժամանակակից պայմաններում պետությունը սկսել է նաև միջամտել տնտեսական գործունեությանը մի շարք այլ ուղղություններով: Պետությունը մշակում և իրագործում է տնտեսական ծրագրեր, որոնք նպատակաուղղված են երկրի տնտեսության որոշակի ճյուղերի առաջնային զարգացմանը, քայլեր է ձեռնարկում կանխելու բնապահպանական աղետալի զարգացումը, ինչը կարող է առաջանալ անվերահսկելի տնտեսական գործունեության դեպքում:

Տնտեսության զարգացման կարևոր նախապայման է պետության հանդեպ ձեռներեցների, առհասարակ բնակչության վստահությունը: Վստահությունը նախաձեռնություն է, ներդրումներ, վարկեր, կայունություն:

Պետությունը՝ ի դեմս կառավարության, իրականացնում է մի շարք գործառնություններ:

Ընդունում և կիրառում է մասնավոր սեփականությունը և ընդհանրապես անձի սեփականության իրավունքները պաշտպանող օրենքներ և այլ իրավական ակտեր:

Եթե սեփականության իրավունքները չպաշտպանվեն, մարդիկ կմտահոգվեն: Հասարակության մեջ, որտեղ չկան հստակ, բոլորի կողմից հարգվող կանոններ, մարդիկ շահագրգռված չեն լինի ներդրումներ կատարելու:

Ապահովում է շուկայական մրցակցություն: Երբ մրցակցությունը սահմանափակվում է, սպառողներն ունենում են ընտրության ավելի քիչ հնարավորություն: Հայաստանում շուկայական մրցակցություն ապահովելու համար ընդունվել է համապատասխան օրենսդրություն:

Պաշտպանում է սպառողների շահերը: Պետությունը ընդունում է օրենքներ, որոնք կանխում են հնարավոր չարաշահումները ձեռներեցների կողմից, իր ձեռքում է պահում մի շարք ծառայություններ ու արտադրություններ, որոնք փետական հովանավորության: Օրինակ՝ անհատները չեն կարող ճանապարհի կառուցել, քանի որ նրանք այդ հողատարածքի տերը չեն և այդպիսի շինարարության համար բավարար ռեսուրսներ չունեն: Կառավարությունն ինքն է կազմակերպում կամ իրականացնում այդ աշխատանքները:

Քաղվածք իրավական ակտից

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԸ ՍՊԱՌՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հոդված 1. Հիմնական հասկացությունները

Սույն օրենքում օգտագործվող հիմնական հասկացություններն են՝

սպառող՝ բացառապես անձնական, ընտանեկան, տնային կամ այլ օգտագործման համար նախատեսված, ձեռնարկատիրական գործունեության հետ չկապված, ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) պատվիրման կամ ձեռքբերման մտադրություն ունեցող քաղաքացի:

սպառողների անորոշ շրջանակ՝ արտադրանքի (աշխատանքի, ծառայության) հնարավոր սպառողներ:

արտադրող՝ իրացման համար ապրանքներ արտադրող իրավաբանական անձ կամ անհատ ձեռնարկատեր:

կատարող՝ սպառողների համար պայմանագրով աշխատանք կատարող կամ ծառայություն մատուցող իրավաբանական անձ կամ անհատ ձեռնարկատեր:

վաճառող՝ առուվաճառքի պայմանագրով սպառողներին ապրանք իրացնող իրավաբանական անձ կամ անհատ ձեռնարկատեր.

նորմատիվ փաստաթուղթ՝ օրենքներ, օրենքով սահմանված կարգով նախատեսված այլ իրավական ակտեր (տեխնիկական կանոնակարգեր), որոնցով սահմանված են պարտադիր պահանջներ ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) վերաբերյալ.

ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) թերություն՝ ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) անհամապատասխանությունը նորմատիվ փաստաթղթերին, պայմանագրի պայմաններին կամ ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) որակին սովորաբար ներկայացվող պահանջներին.

ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) որակի էական խախտում՝ ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) որակին առաջադրվող պահանջների էական խախտումներ (չվերացվող, ինչպես նաև այնպիսի խախտումներ, որոնք չեն կարող վերացվել առանց անհամաչափ ծախսերի կամ ժամանակի կորստի, կամ այնպիսիք, որոնք բազմիցս կամ կրկին ի հայտ են գալիս դրանք վերացնելուց հետո և նման բնույթի այլ խախտումներ), որոնց դեպքում սպառողն իրավունք ունի իր ընտրությամբ հրաժարվելու պայմանագիրը կատարելուց և պահանջելու վերադարձնելու ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) համար վճարված գումարը կամ պահանջել ոչ պատշաճ որակի ապրանքը (աշխատանքը, ծառայությունը) փոխարինելու պայմանագրին համապատասխանող որակի ապրանքով (աշխատանքով, ծառայությամբ).

ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) անվտանգություն՝ սպառողի կյանքի, առողջության, գույքի և շրջակա միջավայրի համար ապրանքի (աշխատանքի, ծառայության) անվտանգությունը սովորական պայմաններում՝ դրա օգտագործման, պահման, փոխադրման, օգտահանման ժամանակ, ինչպես նաև աշխատանքի կատարման (ծառայության մատուցման) գործընթացի անվտանգությունը.

ծառայության ժամկետ՝ ապրանքի շահագործման տևողությունը շահագործման կամ նորոգումից հետո շահագործումը վերսկսելու օրից մինչև իր նշանակությամբ օգտագործման անհնարինությունը: Այն կարող է հաշվարկվել ժամանակի, ինչպես նաև չափման այլ միավորներով (կիլոմետրով, տարիներով և այլն).

պիտանիության ժամկետ՝ ժամանակահատված, որի ավարտից հետո ապրանքն իր նշանակությամբ օգտագործման համար պիտանի չէ.

երաշխիքային ժամկետ՝ ժամանակահատված, որի ընթացքում ապրանքի (աշխատանքի) թերության հայտնաբերման դեպքում արտադրողը (կատարողը, վաճառողը) պարտավոր է բավարարել սույն օրենքով սահմանված սպառողի պահանջները:

Ներկայացնենք հաճախ հանդիպող մեկ այլ օրինակ. գրեթե բոլոր խանութներում խոշոր տառերով գրված ու տեսանելի վայրում փակցված «Գնված ապրանքը երբ չի ընդունվում և չի փոխանակվում» գրությունն անօրինական է և ոտնահարում է սպառողների իրավունքները:

ՀՀ «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» օրենքը սահմանում է, որ սպառողն իրավունք ունի 14-օրյա ժամկետում ոչ պարենային ապրանքը փոխանակել նմանատիպ այլ ապրանքի հետ խնդիրների առաջացման կամ թերությունների բացահայտման դեպքում, իսկ անորակ ապրանքը պարտավոր են հետ ընդունել:

Հայաստանում սպառողների իրավունքները խախտվում են գրեթե բոլոր բնագավառներում: Ստեղծված իրավիճակում իրենց մեղքի բաժինն ունեն նաև սպառողները, ովքեր անտեղյակության կամ անտարբերության պատճառով չեն պաշտպանում իրենց իրավունքները:

Գործնական աշխատանք 1

Ներկայացրեք իրավիճակներ, երբ ոտնահարվել են սպառողի իրավունքները: Ձեր տեսակետը հիմնավորեք՝ օգտագործելով նաև «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքից վերը բերված քաղվածքը:

Պետության գործառնություններից է նաև տնտեսության կայունացումը: Կառավարությունը փորձում է կարգավորել գործազրկության մակարդակը, գների ընդհանուր մակարդակը: Համապատասխան օղակների միջոցով կարգավորում է փողի առաջարկը, ազդում է տոկոսադրույքների վրա:

Գործառնությունների մեջ է մտնում սոցիալական ապահովության հոգաճությունը: Մշակվում են տարբեր ծրագրեր, որ ապահովեն յուրաքանչյուր քաղաքացու նվազագույն կենսամակարդակը, այսինքն՝ անապահով մարդկանց տրամադրվեն լրացուցիչ եկամուտ, առողջապահական և այլ ծառայություններից օգտվելու հնարավորություններ, օժանդակեն կենսաթոշակառուներին և հաշմանդամներին:

Գործնական աշխատանք 2

Փորձեք թվարկել, թե ինչ պետական ծառայություններից ենք օգտվում:

Արդյո՞ք բոլորը պետք է վճարեն այդ ծառայությունների համար:

Որո՞նք են պետության եկամտի աղբյուրները

Որտեղից է պետությունը հայթայթում համապատասխան միջոցները և ինչպե՞ս:

Դրանք գոյանում են հարկերից, տուրքերից, միջազգային կազմակերպություններից և այլ պետություններից ստացած վարկերից, միջազգային օգնությունից և այլ աղբյուրներից:

Պետության տնտեսական քաղաքականության իրականացման միջոցներից մեկն էլ **պեղրական բյուջեն** է:

Բյուջեն անձի, ընտանիքի, ձեռնարկության կամ երկրի ծախսերի և եկամուտների ամբողջությունն է:

Բյուջեն բաղկացած է եկամուտներից և ծախսերից: Հաշվելով ընդհանուր եկամուտների և ծախսերի տարբերությունը՝ կարելի է իմանալ գուտ եկամտի չափը:

Բյուջեն եկամուտների և ծախսերի ամբողջությունն է, որը հնարավորություն է տալիս ավելի հստակ պարկերացնելու իրական ֆինանսական հնարավորությունները:

Բյուջեի պլանավորումն իրենից ներկայացնում է ծախսերի և եկամուտների առանձնացման և հաշվարկման գործընթացի ամբողջություն.

ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ – ԾԱԽՍԵՐ = ՄՆԱՅՈՐԴ

Գործնական աշխատանք 3

Պլանավորելով բյուջեն՝ դուք կկարողանաք բացահայտել ձեր ֆինանսական հնարավորությունների չափը, ինչպես նաև հստակեցնել ձեր ծրագրերի իրագործման ժամկետներն ու ձևերը:

Ստորև տրված իրավիճակի համար փորձե՛ք պլանավորել ձեր բյուջեն:

Դուք նախատեսում եք գնել ավտոմեքենա, ճանապարհորդել, անդամագրվել որևէ մարզական ակումբի: Կարճ ատած՝ ունեք բազմաթիվ ծրագրեր, բայց չգիտեք՝ կարող եք դրանք իրականացնել, թե ոչ: Հասկանալի է, որ գլխավոր նախապայմանն այստեղ համապատասխան ֆինանսական միջոցների առկայությունն է:

Քաղվածք իրավական ակտից

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԸ ՀԱՐԿԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հոդված 3. Հարկը պետական և հասարակական կարիքների բավարարման նպատակով համապարտադիր և անհատույց վճար է, որը գանձվում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից (այդ թվում՝ ոչ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձանցից, օտարերկրյա իրավաբանական անձի հիմնարկներից, օտարերկրյա իրավաբանական անձանց մասնաձյուղերից, ներկայացուցչություններից), հիմնարկներից, տեղական ինքնակառավարման մարմիններից՝ հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով, չափերով և սահմանված ժամկետներում:

Հոդված 4. Սույն օրենքով սահմանված հարկերը վճարվում են Հայաստանի Հանրապետության պետական և (կամ) համայնքների բյուջեներ:

Հոդված 5. Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է միասնական հարկային համակարգ: Հայաստանի Հանրապետությունում ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք (այդ թվում՝ ոչ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձինք, օտարերկրյա իրավաբանական անձանց հիմնարկները, օտարերկրյա իրավաբանական անձանց մասնաձյուղերը, ներկայացուցչությունները), հիմնարկները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները (այսուհետ՝ հարկ վճարողներ) պարտավոր են վճարել հարկեր, եթե հարկային օրենսդրությամբ այլ բան նախատեսված չէ:

Հոդված 2. Պետական տուրքի հասկացությունը

Հայաստանի Հանրապետությունում պետական տուրքը պետական մարմինների լիազորությունների իրականացմամբ պայմանավորված՝ սույն օրենքով սահմանված ծառայությունների կամ գործողությունների համար ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող ձեռնարկություններից Հայաստանի Հանրապետության պետական և (կամ) համայնքների բյուջեներ մուծվող օրենքով սահմանված պարտադիր գանձույթ է:

Հոդված 4. Պետական տուրք վճարողների իրավունքները

Պետական տուրք վճարողներն իրավունք ունեն՝

- պահանջելու պետական տուրք գանձող մարմնից՝ կատարել տուրքի հաշվարկ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև վերահաշվարկ.
- վերադասության, ինչպես նաև դատական կարգով գանգատարկելու պետական տուրք գանձող մարմնի կամ պաշտոնատար անձանց գործողությունները.
- դիմելու համապատասխան պետական մարմիններ՝ պետական տուրքի վճարման արտոնություններ ստանալու համար.
- ստանալու պետական տուրքի վճարման մասին տեղեկանք.
- սույն օրենքով սահմանված դեպքերում պահանջել և ստանալ վերադարձման ենթակա պետական տուրքի գումարը:

Հոդված 5. Պետական տուրք վճարողների պարտականությունները

Պետական տուրք վճարողները պարտավոր են՝

- ժամանակին և լրիվ վճարել սույն օրենքով սահմանված պետական տուրքերը.
- պետական տուրքի վճարումով ծառայություններ կամ գործողություններ իրականացնող մարմիններ.
- պաշտոնատար անձանց ներկայացնել պետական տուրքի վճարումը հիմնավորող փաստաթղթերը կամ դրանց պատճենները.
- ներկայացնել պետական տուրքի վճարման գծով իրեն վերապահված արտոնությունները հաստատող փաստաթղթերը.
- սույն օրենքով սահմանված դեպքերում պետական բյուջե վճարել պետական տուրքը ժամանակին չվճարելու համար հաշվարկված տույժի գումարները:

Հոդված 7. Պետական տուրքի գանձման օբյեկտները

Հայաստանի Հանրապետությունում պետական տուրքը գանձվում է՝

- ա) դատարան տրվող հայցադիմումների, դիմումների, գանգատների, դատարանների վճիռների դեմ տրվող վճռաբեկ գանգատների, ինչպես նաև դատարանների կողմից փաստաթղթերի պատճեններ (կրկնօրինակներ) տալու համար.
- բ) Հայաստանի Հանրապետության պետական արբիտրաժ տրվող հայցադիմումների, ինչպես նաև պետական արբիտրաժի վճիռները (որոշումները) վերանայելու վերաբերյալ տրվող դիմումների համար.

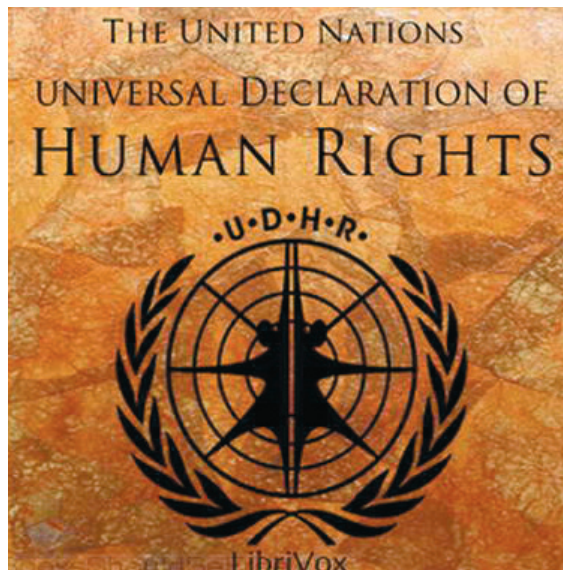
-
- գ) նոտարական գրասենյակների կողմից նոտարական գործողություններ կատարելու, նոտարական կարգով վավերացված փաստաթղթերի կրկնօրինակներ տալու, նշված մարմինների կողմից գործարքների նախագծեր և դիմումներ կազմելու, փաստաթղթերի պատճեններ հանելու և դրանցից քաղվածքներ տալու համար.
- դ) քաղաքացիական կացության ակտեր գրանցելու, դրանց մասին քաղաքացիներին կրկնակի վկայականներ, քաղաքացիական կացության ակտերում կատարված գրառումների փոփոխությունների, լրացումների, ուղղումների և վերականգնման վկայականներ տալու համար.
- ե) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ստանալու և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը փոխելու համար.
- զ) հյուպատոսական ծառայություններ կամ գործողություններ իրականացնելու համար.
- է) պետական գրանցման համար.
- ը) մշակութային արժեքները արտահանելու կամ ժամանակավոր արտահանելու իրավունքի վկայագիր տալու համար.
- թ) գյուտերի, օգտակար սարքերի, արդյունաբերական նմուշների, ապրանքային և սպասարկման նշանների, ապրանքների ծագման տեղանունների, ֆիրմային անվանումների (արդյունաբերական սեփականության օբյեկտների), ինտեգրալ միկրոսխեմաների տոպոլոգիաների իրավական պաշտպանության հետ կապված իրավաբանական նշանակություն ունեցող գործողությունների համար.
- ժ) ֆիզիկական անձանց տրվող իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստաթղթերի, որոշակի ծառայությունների կամ գործողությունների համար.
- ժա) լիցենզավորման ենթակա գործունեություն իրականացնելու նպատակով լիցենզիաներ տալու համար.
- ժբ) սույն օրենքի 20 հոդվածով սահմանված այլ ծառայությունների կամ գործողությունների համար:

Գործնական աշխատանք 4

Օգտվելով վերը բերված քաղվածքից՝ փորձե՛ք պարզաբանել *պետական հարկ, տուրք, տուրք վճարողների իրավունքներ և պարտականություններ* հասկացությունները:

Դաս 21

«ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ»
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ: ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԸ

Մարդկային ընտանիքի բոլոր անդամներին ներհատուկ արժանապատվության և հավասար ու անօտարելի իրավունքների ճանաչումն աշխարհում ազատության, արդարության և խաղաղության հիմքն է:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր
հռչակագիր, Նախաբան

Իրավական և բարոյական կանոններ

Իրավական կանոնները (նորմերը) հաճախ համեմատում են բարոյական կանոնների հետ, քանի որ դրանք երկուսն էլ որոշակի կարգավորող գործառույթ ունեն:

Բարոյական կանոնները հենվում են հասարակական կարծիքի, ավանդույթի, ուժի վրա: Հաճախ դրանք ամրապնդվել են կրոնի հեղինակությամբ: Օրինակ՝ *մի՛ սորհր, մի՛ շնացիր* պատվիրանները:

Թեև իրավական կանոնները նույնպես բարոյական բովանդակություն են կրում, սակայն դրանք ամրապնդվում են պետական հարկադրանքի ուժով և օրենքի հեղինակությամբ: Այսպես՝ *մի՛ սորհր* պատվիրանն այս դեպքում կարող է վերափոխվել *կեղծ վկայություն տալու* վերաբերյալ իրավական պահանջի:

Մարդու իրավունքներ հասկացությունը

Մարդու իրավունքները՝

- նման են զրահի. դրանք պաշտպանում են մեզ,
- նման են կանոնների, քանի որ վարքագիծ են սահմանում,
- նման են դատավորների, քանի որ կարող ենք դիմել նրանց,
- նման են բնությանը, քանի որ կարող են ոտնահարվել,
- նման են հոգու, քանի որ հնարավոր չէ ոչնչացնել:

Մարդու իրավունքները հավասարապես վերաբերում են բոլորիս՝ լինենք հարուստ թե աղքատ, ծեր թե երիտասարդ, բարձրահասակ թե կարճահասակ: Մարդու իրավունքները մեզ օժտում են արժանապատվությամբ և պարտավորեցնում, որ հարգալից վերաբերվենք այլոց: Ինչպես առաքիլության, ճշմարտության և արդարության սահմանումների, այնպես էլ մարդու իրավունքների սահմանման վերաբերյալ շատ տարաձայնություններ կան, սակայն դրանց առնչվելով՝ ավելի խորն ենք գիտակցում դրանց իմաստը:

Իրավունքը մեր կողմից ներկայացված արդարացի պահանջն է: Օրինակ՝ քաղաքացիները ընտրելու իրավունք ունեն, եթե պետության սահմանադրության մեջ դա ամրագրված է. երեխան կենդանաբանական այգի գնալու իրավունք ունի, եթե նրա ծնողները խոստացել են: Մարդիկ իրավասու են ակնկալելու այդ ամենը, եթե նրանց այդ իրավունքների իրականացման երաշխիքներ կամ խոստումներ են տրվել:

Մակայն մարդու իրավունքները, պահանջ լինելով հանդերձ, վերջինից տարբերվում են այն առումով, որ կախված չեն որևէ խոստումից կամ որևէ մեկի տված երաշխիքից: Մի անձի կյանքի իրավունքը կախված չէ մեկ ուրիշի՝ նրան չսպանելու խոստումից. գուցե նրա կյանքն է կախված դրանից, բայց ոչ՝ կյանքի իրավունքը:

Ընդունել մարդու իրավունքները նշանակում է ընդունել, որ բոլորն իրավասու են ներկայացնելու այդ պահանջը. *ինչ էլ որ ասեն կամ անեն, ունեն այդ իրավունքը, քանի որ յուրաքանչյուրի պես ես էլ մարդ արարած եմ*: Մարդու իրավունքները հավասարապես բոլորինն են:

Բոլոր մարդիկ հավասարապես և մշտապես օժտված են մարդու իրավունքներով:

Մարդու իրավունքները՝

- **համընդհանուր** են. աշխարհում ամենուր դրանք նույնն են բոլոր մարդկանց համար: Մարդիկ իրավունքներով օժտված են այն պատճառով, որ ոչ միայն որևէ երկրի քաղաքացի են, այլև մարդկային ընտանիքի անդամներ են.
- **անկապտելի** են. մենք ձեռք ենք բերել դրանք մեր ծննդյան օրվանից և չենք կարող կորցնել.
- **անբաժանելի** են. ոչ ոք չի կարող զրկել մարդուն որևէ իրավունքից՝ վերջինիս «պակաս կարևոր» կամ «ոչ էական» լինելու պատճառով.
- **փոխկապակցված** են. մարդու բոլոր իրավունքները միասին կազմում են մեկ միասնական համակարգ:

Ընդունելով իր իրավունքները՝ յուրաքանչյուր ոք ընդունում է նաև պարտավորություններ՝ հարգելու և պաշտպանելու այլոց իրավունքները:

Քննարկում

► Մարդու իրավունքները համընդհանուր են և հավասարապես բոլորին են վերաբերում: Չսա-
յած դրան՝ աշխարհում կան բազմաթիվ մար-
դիկ, որոնց իրավունքները ուրնահարված են:

Քննարկե՛ք և մեկնաբանե՛ք այս հակասու-
թյունը:

Պատմական ակնարկ

Այն տեսակետը, որ մարդիկ օժտված են անկապտելի իրավունքներով, արտացոլված է բազմաթիվ մշակույթներում և ավանդույթներում: Բազմաթիվ փաստեր ցույց են տալիս, որ մարդու իրավունքներում արտացոլված արժեքները չեն պատկանում ո՛չ զուտ «արևմտյան» արժեքների, ո՛չ էլ 20-րդ դարի գյուտերի շարքին:

- Համնուրապիի օրենքների ժողովածուն (Ք. ա. 18-րդ դար) Բաբելոնի թագավորի կողմից կազմված առաջին գրավոր օրենսգիրքն է: Դրանում երդում է տրվում՝ «հաստատել արդարություն թագավորությունում, վերացնել չարիքն ու բռնությունը, թույլ չտալ, որ ուժեղները ձնշեն թույլերին..., կրթել երկիրն ու ապահովել ժողովրդի բարեկեցությունը»:
- Հայտնի են Հին Եգիպտոսի փարավոնի (Ք.ա. շուրջ 2000 թ.) հրահանգներն իր ենթականերին. «.... Երբ հայցվոր է գալիս վերին կամ Ներքին Եգիպտոսից, ապահովե՛ք, որ ամեն ինչ կատարվի օրենքին համապատասխան, պահպանվի ավանդույթը, և հարգվի յուրաքանչյուր մարդու իրավունքը»:
- Պարսից արքա Կյուրոսի հրովարտակը (Ք. ա. 570 թ.) ուղղված էր թագավորությունում ապրող ժողովրդին և ձանաչում էր ազատության, անվտանգության, ազատ տեղաշարժման ու այլ իրավունքներ:

Կյուրոսի հրովարտակը

Բնական իրավունքների տեսության ծնունդը

17-18-րդ դարերի ընթացքում եվրոպացի մի շարք իմաստասերներ առաջադրել են *բնական իրավունքների* մասին հայեցակարգը: Դրանք բնորոշ են ոչ թե որևէ երկրի քաղաքացու, որևէ կրոնի կամ ազգության ներկայացուցչի, այլ անհատին՝ որպես մարդկային էակի:

Քաղաքացիական իրավունքների «եռյակ բանաձևը»

«Պետական կառավարման մասին տրակտատում» **Ջոն Լոկը** ձևակերպում է անձի երեք հիմնական բնածին իրավունքները, որոնք երաշխավորվում են պետության կողմից. դրանք **կյանքի, ազատության և սեփականության** իրավունքներն են:

«Բնական վիճակում,— գրում է Լոկը,— յուրաքանչյուր մարդ այն գիտակցությունն ունի, որ չպետք է, բացի հանցագործի նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելուց..., ձեռնարկի այնպիսի գործողություններ, որոնք կանդրադառնան մեկ ուրիշի կյանքի, ազատության, առողջության... և սեփականության վրա: Համապատասխանաբար և պետության՝ բանականության վրա հենվող հարկադրական իշխանությունը երբևէ չպետք է իրավունք ունենա ոչնչացնելու, ձնելու կամ գիտակցաբար քայքայելու հպատակներին...: Չէ՞ որ մարդիկ հրաժարվել են բնական վիճակի ազատությունից և համապատասխան կապանքներով իրենց կապել հանուն իրենց կյանքի, ազատության և ունեցվածքի պահպանման»:

Այդ երեք իրավունքները, համաձայն Լոկի, կազմում են իրավական պետության սահմանադրական հիմքը: «Չնայած ամենատարբեր կեղծ մեկնաբանություններին,— գրում է Լոկը, - օրենքի նպատակը ոչ թե ազատության ոչնչացումն ու սահմանափակումն է, այլ դրա պահպանումն ու ընդարձակումը»:

Լոկի իրավական եռյակ բանաձևը (կյանք, ազատություն, սեփականություն) վաղ բուրժուական սահմանադրությունների մաս կազմեց և դարձավ այն «բջիջը», որից հետո աճեց «մարդու և քաղաքացու իրավունքների» ավելի տարբերակված բովանդակությունը:

Ըստ Է. Սոլովյովի
(տե՛ս «Անցյալը հրում է մեզ. փիլիսոփայության և
մշակույթի պատմության ակնարկներ»
գրքում, ռուսերեն)

Մարդու իրավունքների սերունդները

Սովորաբար առանձնացվում են մարդու իրավունքների մի քանի սերունդներ:

Առաջին սերնդի իրավունքներ (քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներ)

Մարդու իրավունքների առաջին սերունդը հաճախ կոչում են քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներ: Դրանք ձևակերպվել են 18-րդ դարում Ֆրանսիայում և Հյուսիսային Ամերիկայում: Իրավունքների առաջին սերունդը շեշտը դնում էր անձի ազատության և սեփականության իրավունքի վրա:

Տեղեկատու նյութ

1689 թ. — Իրավունքների մասին օրենք: Ընդունեց անգլիական խորհրդարանը: Օրենքը սահմանեց այնպիսի իրավունքներ, ինչպիսիք են խորհրդարանում խոսքի և վիճաբանության ազատությունը, հպատակների իրավունքը՝ պահանջագիր ներկայացնելու թագավորին:

1776 թ. — Անկախության հռչակագիր: Հռչակագրի հայրն էր ժամանակի առաջադեմ մտածող, փաստաբան Թոմաս Ջեֆերսոնը (հետագայում՝ ԱՄՆ-ի նախագահ):

1789 թ. — Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագիր: Ընդունվեց Ֆրանսիայում Մեծ հեղափոխության ժամանակ:

Մարդու իրավունքների առաջին սերունդը եկավ լուծելու մարդու անձնական և քաղաքական **ազատության** խնդիրը:

Երկրորդ սերնդի իրավունքներ (հասարակական, տնտեսական և մշակութային իրավունքներ)

Հասարակական (սոցիալական) իրավունքները հասարակության կյանքին լիարժեք մասնակցությունն ապահովող իրավունքներն են: Դրանք են *կրթության, ընտանիք կազմելու և ընտանիքի բարեկեցության ապահովման* իրավունքները, ինչպես նաև այն իրավունքներից շատերը, որոնք հաճախ համարվում են **քաղաքացիական իրավունքներ**. օրինակ՝ *հանգստի, առողջության պահպանման, անձնական կյանքի անձեռնմխելիության* և այլն:

Տնտեսական իրավունքների շարքում սովորաբար ներառվում են *աշխատանքի, պատշաճ կենսամակարդակի, բնակարանի, կենսաթոշակի իրավունքները*: Տնտեսական իրավունքներն արտացոլում են այն հանգամանքը, որ մարդկային արժանապատվության համար անհրաժեշտ է նյութական ապահովության որոշակի նվազագույն մակարդակ:

Մշակութային իրավունքները վերաբերում են ստեղծագործության ազատությանը, հասարակության մշակութային կյանքին ազատորեն մասնակցելուն, մտավոր սեփականության պաշտպանությանը և համանման այլ խնդիրներին:

Մարդու իրավունքների երկրորդ սերունդը եկավ լուծելու **հավասարության** խնդիրը:

XVIII դարի Ֆրանսիայի «Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագիրը»

Երրորդ սերնդի իրավունքներ (համերաշխության իրավունքներ)

Երրորդ սերնդի իրավունքներն ընդգրկում են կայուն զարգացման, խաղաղության, ամողջ շրջակա միջավայր ունենալու, մարդկության ընդհանուր ժառանգության համատեղ օգտագործման, հաղորդակցվելու, մարդասիրական օգնության և այլ իրավունքներ:

Մարդու իրավունքների երրորդ սերունդը առաջ մղեց եղբայրության գաղափարը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ են մարդու իրավունքները: Ի՞նչն են դրանք անհրաժեշտ:
2. Թվարկե՛ք և պարզաբանե՛ք մարդու իրավունքների մի քանի հիմնական հատկանիշներ:
3. Դասում եղածից բացի՝ ի՞նչ իրավական փաստաթղթեր կարող եք նշել: Հարցին պատասխանելու համար օգտվե՛ք պատմության դասագրքերից և լրացուցիչ այլ աղբյուրներից:

Գլուխ ԻԱ. Հինականների դատաստանի մասին

Մարդկային բնությունը Արարչի կողմից ազատ է ստեղծվել, իսկ տերերի պետքերին ծառայելու համար արարվել է հողից և ջրից: Եվ այս դատաստանն են պատշաճ համարում, որ, հեռանալով տերերից, անձը ազատ է բնակվելու՝ ուր և կամենա: Իսկ եթե տերերից մեկը այս բանը չների և բռնադատի հեռացածներին, որ վերադառնան, ապա ուրիշ վայրում և ոչ տերերի մոտ ծնված որդիները հոր մահից հետո ազատ են:

Գլուխ ԻԴ. Մանուկների՝ ջրում իրար վնասելու դատաստանի մասին

Ջրում լողանալիս մանուկները խեղդում են միմյանց: Երբ բացահայտվում է, որոշում են՝ խաղի ժամանակ միամտաբա՞ր է եղել, թե՞ քինախնդրությունից, թե՞ (խեղդվածը) կամովին է խորացել ջրի մեջ, և ուրիշները չեն կարողացել նրան դուրս հանել: Այդպիսիք պետք է դատվեն սպանությանը համապատասխան, և այդ ձևով տրվի իրավացի վճիռ:

Գլուխ ԺԻԸ. Իրավունքները ոտնահարողների դատաստանի մասին

Մի՛ ոտնահարիւր կնոջ, որբի և այրու իրավունքները: Դատավորների վրա օրենք է դրվում չվարվել կաշառքով և այլ պատրանքներով, ինչպես իրենք են ուրիշներից պահանջում, և եթե այս բանն արվի, պատվից զրկվի:

Գլուխ ԺՀԹ. Հափշտակիչ արհեստավորների դատաստանի մասին

Արհեստավորները, որ հափշտակել են ուրիշների ինչքը, պետք է փոխհատուցեն մեկին չորս կամ պետք է ապաշխարեն վարդապետի հրամանով:

Բացահայտվածը և դատաստանի դուռն ընկածը պետք է հատուցի, ով կարողություն ունի, իսկ ովքեր կարողություն չունեն կամ չեն բացահայտվել, ապաշխարեն:

Գլուխ ԺՂԳ. Նույն մոր կաթով սնվածների դատաստանի մասին

Հարց. «Եթե մի մոր կաթով սնվել են օտար երեխաները, իրավունք ունե՞ն նրանք ամուսնանալու, երբ դառնան չափահաս:

Պատասխան. «Իրավունք չունեն, քանզի ծնողն ու ստնտունն ունեն են համարվում»:

Սմբատ Սպարապետը (1208- 1276) հայ ականավոր զորավար, պետական գործիչ, դիվանագետ, իրավագետ և պատմագիր է: Ապրել և գործել է Կիլիկյան Հայաստանում:

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ՍՄԲԱՏ ՍՊԱՐԱՊԵՏԻ (ԳՈՒՆԴՍԱԲԼ) **ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳՐԷԻՑ**

Հոդված 7. Այն մարդու մասին, որի մշակը մահանում է շատ հալածվելուց և ծանր իրեր վերցնելուց

Եթե որևէ մեկը մշակ է վարձում և անխղճորեն շատ հալածում է կամ ստիպում վերցնել ծանր իրեր, ինչի հետևանքով մշակը մահանում կամ վնասվածք է ստանում, ապա դատավորը պետք է հաշվի առնի վարձի չափը, կատարված աշխատանքը, դրա անհրաժեշտությունը և այդ ամենի հիման վրա կայացնի դատավճիռը, իսկ եկեղեցին դնում է ապաշխարանք:

Հոդված 37. Մահամերձ մարդու և նրա կարգադրության մասին

Եթե որևէ մեկը մահանում է, ապա մահվան մոտենալու ժամանակ պետք է սկզբից հոգա եկեղեցու մասին՝ իր հոգու փրկության համար առանձնացնելով այն եկեղեցու բաժինը, որտեղ կնքվել է, և որտեղ իր ծուխն է, քանզի նա պարտավոր է առաջին հերթին վճարել իր հոգևորականին: Եվ եթե դրանից հետո բան ավելանա, կարող է տալ՝ ում կամենա: Եվ հոգևորականները պարտավոր են իրենց հասանելիքից տալ վանքին, իսկ վանքի բաժինն այնքան է, որքան գրել ենք:

Հոդված 122. Հորը կամ մորը ծեծող զավակի մասին

Մովսեսը Աստծու բերանով հրամայում է, որ նա, ով ծեծում է իր հորն ու մորը, պետք է մահանա, կամ նա, ով անարգում կամ բամբասում է (ծնողներին), նույնպես պետք է մահանա՝ բացառությամբ (այն դեպքերի), երբ նա երեխա է և չի գիտակցում իր արարքը, և իր ծնողներն ու վկաները հարկ չեն համարում նրան պատասխանատվության ենթարկելու....

ՄԱՐԴՈՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐՆ ՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Սույն Դաշնագրի մասնակից պետությունները,

Հաշվի առնելով, որ, Միավորված ազգերի կազմակերպության Կանոնադրությամբ հռչակված սկզբունքներին համապատասխան, մարդկային ընտանիքի բոլոր անդամներին ներհատուկ արժանապատվության և նրանց հավասար ու անկապտելի իրավունքների ծանաչումն աշխարհում ազատության, արդարության և համընդհանուր խաղաղության հիմքն է, ընդունելով, որ այդ իրավունքները բխում են մարդկային անհատին ներհատուկ արժանապատվությունից, ընդունելով, որ, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրին համապատասխան, քաղաքացիական և քաղաքական ազատությունից օգտվող և վախից ու կարիքից ձերբազատված մարդկային ազատ անհատի իդեալը կարող է իրականանալ, միայն եթե ստեղծվեն այնպիսի պայմաններ, երբ յուրաքանչյուրը կարող է օգտվել իր քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքներից, ինչպես նաև տնտեսական, հասարակական և մշակութային իրավունքներից, հաշվի առնելով Միավորված ազգերի կազմակերպության Կանոնադրությամբ պետությունների ստանձնած պարտավորությունը՝ խրախուսելու մարդու իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ համընդհանուր հարգանքն ու դրանց պահպանումը, գիտակցելով, որ անհատը, պարտավորություններ ունենալով այլ անձանց և այն հանրության հանդեպ, որին ինքը պատկանում է, պետք է հետամուտ լինի սույն Դաշնագրում ծանաչվող իրավունքների խրախուսմանն ու պահպանմանը, համաձայնում են ներքոհիշյալ հոդվածների շուրջ....

«Միջազգային դաշնագիր քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» (16 դեկտեմբերի, 1966 թ.)

Մարդու քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներն են՝

- կյանքի իրավունքը,
- ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը,
- իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունքը,
- մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը,
- բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը,

-
- ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքը,
 - մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը,
 - իր կարծիքն ազատ արտահայտելու, խոսքի ազատության իրավունքը, ներառյալ տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատությունը,
 - այլ անձանց հետ միավորումներ կազմելու, այդ թվում՝ արհեստակցական միություններ կազմելու և դրանց անդամագրվելու իրավունքը, այլ քաղաքացիների հետ կուսակցություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունքը,
 - խաղաղ, առանց զենքի հավաքներ անցկացնելու իրավունքը,
 - ընտրելու և հանրաքվեներին մասնակցելու, ինչպես նաև անմիջականորեն և կամքի ազատ արտահայտությամբ ընտրված իրենց ներկայացուցիչների միջոցով պետական կառավարմանը և տեղական ինքնակառավարմանը մասնակցելու իրավունքը և այլն:

Մարդու քաղաքացիական իրավունքներ

Մարդու կարևորագույն իրավունքներից մեկը, եթե ոչ ամենակարևորը, կյանքի իրավունքն է: Այդ իրավունքն ամրագրված է մարդու իրավունքներին վերաբերող մի շարք հիմնարար փաստաթղթերում և մեր երկրի Սահմանադրությունում:

Կյանքի իրավունքի երաշխավորը ցանկացած դեպքում պետությունն է: Պետությունը պարտավոր է բոլոր միջոցներով ապահովել և պաշտպանել մարդու կյանքի իրավունքը: Պետությունը ծրագրում և իրականացնում է հանցագործության կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումներ: Սակայն պետության պաշտպանիչ գործառնությունը նշանակությունը չի կարելի ծայրահեղացնել:

Այս դրույթը պարզաբանելու համար նկարագրենք մի քանի իրավիճակ:

Իրավիճակ 1. Ալկոհոլը չարաշահած վարորդը՝ խախտելով երթևեկության կանոնները, վրաերթի է ենթարկում քաղաքացուն, որի հետևանքով վերջինս մահանում է:

Իրավիճակ 2. Մանկամթերքի չարտոնված վաճառքի հետևանքով տասնյակ մարդիկ են թունավորվել, գրանցվել են նաև մահացության դեպքեր:

Քննարկում ► *Վերլուծելով տրված իրավիճակները՝ ներկայացրե՛ք մարդու (անհատի, քաղաքացու) պատասխանատվությունը ուրիշին կյանքից զրկելու կամ առողջությանը ծանր վնաս հասցնելու դեպքում:*

Միաժամանակ մեկնաբանե՛ք պետության դերը համանման դեպքերը կանխելու ուղղությամբ:

Կյանքի իրավունքի գլխավոր երաշխիքը այս դեպքում օրենքն է, այն է՝ Սահմանադրությունը, միջազգային այն փաստաթղթերը, որոնց միացել է մեր երկիրը (օրինակ՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիան և այլն):

Կյանքի իրավունքին վերաբերող կարևոր հարցերից մեկը պետության՝ մահապատիժ իրականացնելու գործառույթն է: Աշխարհի շատ երկրներում պատժի այդ առավելագույն տեսակը շարունակում է գործել:

Մեր երկրում նույնպես 1995 թ. ընդունված Սահմանադրությունը թույլատրում էր մահապատիժը՝ որպես բացառիկ պատժամիջոց: Շարունակելով մարդու իրավունքների բնագավառում բարեփոխումները՝ ՀՀ Սահմանադրության 2005 թ. խմբագրությամբ մահապատիժն արգելվեց:

Քննարկում ► *Եթե լինեիք որոշման պատասխանատուն (այսինքն՝ 2005 թ. նոյեմբերի 27-ին մասնակցեիք Սահմանադրության նոր խմբագրության հանրաքվեին), ի՞նչ կլինեի ձեր որոշումը՝ կը-*

*վեարկեի՞ք այդ դրույթին կողմ, թե՞ ոչ: Հիմնա-
վորե՞ք ձեր տեսակետը: Ո՞ր դեպքում կպահ-
պանեիք մահապատիժը:*

Եվ վերջապես՝ կյանքի իրավունքին վերաբերող բարդ և լուրջ վերլուծության ենթակա խնդիր է *ինքնասպանությունը*: Այս խնդիրն, անշուշտ, ունի նաև բարոյական, հոգեբանական, հասարակական և այլ կողմեր, սակայն տվյալ դեպքում մեր քննարկման հարցը խնդրի իրավական կողմն է: Օրինակ՝ մարդու բացառապես իր կամքով կյանքից հեռանալը, և նրան՝ այս կամ այն կերպ ինքնասպանության հասցնելը: Այդպիսի պատճառներ կարող են լինել անձի արժանապատվության պարբերաբար նվաստացումը, հասարակական ծանր վիճակի մեջ դնելը, վտանգավոր աղանդներին անդամակցելը և այլն:

Մարդու արժանապատվության իրավունքը

Քննարկում ► Ի՞նչ է, ձեր կարծիքով, արժանապատվու-
թյունը, և ո՞ր դեպքում եք այն համարում ոտ-
նահարված:

Հարցը հասկանալու համար քննարկե՞ք տարբեր տե-
սանկյուններից, կյանքի տարբեր ոլորտներում: Օրինակ՝
հասարակական ծանր պայմանները մարդու մեջ կարող
են առաջացնել իր արժանապատվության ոտնահարված
լինելու զգացողություն: Նույն զգացողությունը կարող է
առաջանալ նաև, երբ մարդը, ստանալով բարձրագույն
կրթություն և ունենալով մասնագիտական բարձր որա-
կավորում, երկար ժամանակ չի կարողանում աշխա-
տանք գտնել և հարկադրված է լինում համաձայնելու
ցածր որակավորման աշխատանքի:

Շատ լուրջ հետևանքներ կարող է ունենալ մարդու
անունը, բարի համբավը արատավորող տեղեկություն-
ներ տարածելը աշխատավայրում, ուսումնական հաս-
տատությունում, բնակավայրում, զանգվածային լրատ-
վության միջոցներով և այլն:

Հարց: Ուսումնասիրե՞ք ՀՀ Սահմանադրությունը և պատասխանե՞ք, թե այդպիսի դեպքերում մարդն ի՞նչ միջոցներով կարող է պաշտպանել իր արժանապատվությունը:

Անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը

Անձնական անձեռնմխելիություն ասելով՝ պետք է հասկանալ մարդու ոչ միայն մարմնական, այլև հոգևոր ազատությունը:

Մարմնական ազատությունը մարդուն տրված է ծննդյան պահից և դասվում է նրա բնական իրավունքների շարքին: Մարդուն կարելի է ազատությունից զրկել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով: Այս դեպքում մարդուն ազատությունից զրկելը հիմնավորվում է այլոց իրավունքները պաշտպանելու նկատառումով: Օրինակ՝ վարակիչ հիվանդությունների տարածումը կանխելու նպատակով մարդուն կարող են զրկել ազատ տեղաշարժվելու իրավունքից: Համանման սահմանափակումներ կարող են գործադրվել թմրամոլների և հասարակության համար վտանգ ներկայացնող այլ անձանց նկատմամբ:

Գործնական աշխատանք 1

Ընթերցե՛ք ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածը և նշե՛ք, թե որ դեպքերում է թույլատրվում մարդուն ազատությունից զրկել:

Մարդու իրավունքների տեսանկյունից շատ կարևոր է ոչ միայն մարդուն ազատությունից զրկելու հիմքերը, այլև կարգը:

Օրինակ՝ բնակարանը չի կարելի խուզարկել՝ առանց դատարանի որոշման:

Մարդու քաղաքացիական իրավունքների շարքում շատ կարևոր տեղ ունի նաև մտքի, խղճի, կրոնի ազատության և կարծիքի ու դրա արտահայտման ազատության իրավունքները:

Գործնական աշխատանք 2

Ուսումնասիրելով Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի և ՀՀ Սահմանադրության մեջքերված հոդվածները՝ համեմատե՛ք դրանցում ներկայացված մարդու իրավունքները: Համեմատությունը կատարելիս միավորե՛ք մի դեպքում հռչակագրի 18-րդ և Սահմանադրության 26-րդ, մյուս դեպքում՝ հռչակագրի 19-րդ և Սահմանադրության 27-րդ հոդվածների բովանդակությունը:

ՀՀ Սահմանադրություն	Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր
Հոդված 26. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների և պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների միջոցով արտահայտելու ազատությունը: Այս իրավունքի արտահայտումը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է հասարակական անվտանգության, առողջության, բարոյականության կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար:	Հոդված 18. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի ու կրոնի ազատության իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատություն և միանձնյա կամ այլոց հետ համատեղ հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով իր կրոնը կամ համոզմունքը քարոզելու, արարողությունների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատություն:
Հոդված 27. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Արգելվում է մարդուն հարկադրել հրաժարվելու իր կարծիքից կամ փոխելու այն: Յուրաքանչյուր ոք ունի խոսքի ազատության իրավունք, ներառյալ՝ տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատությունը, տեղեկատվության ցանկացած միջոցով՝ անկախ պետական սահմաններից: Լրատվամիջոցների և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը երաշխավորվում է: Պետությունը երաշխավորում է տեղեկատվական, կրթական, մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդումների բազմազանություն առաջարկող անկախ հանրային ռադիոյի և հեռուստատեսության առկայությունը և գործունեությունը:	Հոդված 19. Յուրաքանչյուր ոք ունի կարծիքի և այն արտահայտվելու ազատություն. այս իրավունքը ներառում է կարծիքներն առանց միջամտության ունենալու, անկախ պետական սահմաններից տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, լրատվության ցանկացած միջոցով ստանալու ու տարածելու ազատությունը:

Քաղաքական իրավունքներ

Քաղաքական իրավունքը սահմանում է կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները քաղաքացի – հասարակություն – պետություն հարաբերություններում:

Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին:

Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով:

Այս սահմանադրական դրույթի ուսումնասիրությամբ կարող ենք բացահայտել, թե ինչքանով է քաղաքացին ներգրավված պետական իշխանության ձևավորման գործում և ինչքանով է կարողանում իրականացնել վերահսկողություն պետական իշխանության նկատմամբ:

Նախ պետք է դիտարկել անձնական ազատությունն ու քաղաքական ազատությունը, որոնք սերտ կապված են միմյանց հետ. անձնական ազատությունից է բխում քաղաքական ազատությունը:

Անձնական ազատություններով է պայմանավորված, թե հասարակության կողմից ինչ պետություն է ստեղծված, և ինչ վարչակարգ (ռեժիմ) է գործում, և հակառակը՝ պետական վարչակարգից է բխում, թե ինչքանով են երաշխավորված քաղաքացու անձնական և քաղաքական ազատությունները:

Անհնար է ունենալ ժողովրդավարական ու ազատ երկիր ոչ ազատ և ստրկամիտ քաղաքացիներով, և անհնար է ունենալ բռնապետական վարչակարգ ու ազատ քաղաքացիներ:

Հարց: Պատկերացնենք, թե քաղաքացին չունի մտքերն ազատ արտահայտելու իրավունք կամ անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ինչպե՞ս կարող է այդպիսի քաղաքացին ստեղծել ազատ, ժողովրդավարական պետություն, կամ եթե երկիրը բռնապետական է, ինչպե՞ս կարող են նրանում լինել ազատ քաղաքացիներ:

Օրինակ՝ Հյուսիսային Կորեայում, որտեղ իրենց ղեկավարի մահվան կապակցությամբ ժողովուրդը հավաքվում էր հասարակական տարբեր վայրերում, որպեսզի արտասովի, հանրային այդ արարողության վերջում «վատ արտասովողները» կամ, ինչպես իրենք են ասում, «համապատասխան հուզականության բացակայություն ցուցաբերած» քաղաքացիներն վեց ամսով արքայազն են հարկադիր աշխատանքի: Այդպիսի երկրում դժվար է լինել ազատ քաղաքացի:

Քաղաքական իրավունքն ուսումնասիրելու համար պետք է բացահայտել, թե պետությունը քաղաքացուն ինչ «գործիքներ» է տալիս, որ նա կարողանա արդյունավետ իրականացնել իր իրավունքները թե՛ իշխանության ձևավորման, թե՛ նրա գործունեության վերահսկողության նկատմամբ: Գործիքներն օրենքներն են, որոնք սահմանում են վարքագծի կանոններ, իսկ դրանք օգտագործելու համար պետք են պետության կողմից երաշխիքներ:

ՀՀ բոլոր քաղաքացիների համար օրենքը տալիս է հետևյալ քաղաքական իրավունքները:

Քաղաքացիության իրավունքը

Քաղաքացիությամբ է, որ մարդն ունենում է տվյալ պետության հետ իրավունքներ և պարտականություններ: Օրինակ՝ ՀՀ ցանկացած քաղաքացու անձնագրի վերջում գրված է. «Անձնագիրը կրողի հովանավորն է Հայաստանի Հանրապետությունը»:

Քաղաքացուն են վերապահված քաղաքական մի շարք իրավունքներ, օրինակ՝ կուսակցության ղեկավար մարմնում լինելը:

Քաղաքացիությամբ մարդն ամուր կապ է ունենում տվյալ պետության հետ, և ոչ ոքի չի կարելի զրկել քաղաքացիությունից: Զրկելը լինում է բացառիկ դեպքերում, եթե, օրինակ՝ կեղծ փաստաթղթերով է ձեռք բերվել քաղաքացիությունը:

Միավորումներ կազմելու և դրանց անդամագրվելու իրավունքը

Հաճախ առաջանում են խնդիրներ, որոնք քաղա-

քացին ինքնուրույն չի կարող լուծել, և միավորումներ ստեղծելու անհրաժեշտություն է առաջանում՝ գաղափարական կամ այլ շահերից ելնելով:

Միավորումներն ընդհանուր շահեր ունեցող քաղաքացիների կողմից կամավոր ստեղծված հասարակական կառույցներ են, որոնց նպատակը հոգևոր կամ ոչ նյութական այլ պահանջմունքների բավարարումն է: Դրանք քաղաքական և հասարակական գործունեության կարևորագույն տարրերից են, առանց որի անհնար են քաղաքական մի շարք իրավունքներ:

Օրինակ՝ ընտրություններին համամասնական կարգով մասնակցում են միայն կուսակցությունները, որոնց գործունեության նպատակը հասարակության և պետության քաղաքական կյանքին մասնակցելն է:

Շատ են դեպքերը, երբ տարբեր խնդիրների շուրջ ստեղծվում են քաղաքացիական տարբեր նախաձեռնություններ (բնապահպանական, իրավունքների պաշտպանության և այլն), շատ քաղաքացիներ հավաքվում են մեկ ընդհանուր գաղափարի շուրջ (օրինակ՝ փրկել կանաչ գոտին ապօրինի ծառահատումներից) և ներդնելով իրենց ուժերը՝ կարողանում են լուծել տվյալ խնդիրը:

Հասարակական կյանքին մասնակցելու համար միավորման լավագույն տեսակներից են հասարակական կազմակերպությունները:

Տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասը կազմակերպությանը կարող է անդամագրվել իր դիմումի հիման վրա՝ օրինական ներկայացուցչի գրավոր համաձայնությամբ:

Հարց: Ինչ հասարակական կազմակերպություններ գիտեք և քանիսին եք անդամակցում:

Հրապարակային հավաքների անցկացման իրավունքը

Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքների մասնակցելու իրավունք: Մարդը կամ քաղաքացին իր գաղափարները արտահայտելու կամ բողոքը լսելի դարձնելու համար կարող է կազմակերպել խաղաղ, առանց զենքի հավաքներ: Հավաքները կարևորագույն տեղ են զբաղեցնում քաղաքական և հասարակական գործունեության ոլորտում: Ներկայումս կան էլեկտրոնային կապի միջոցով հավաքներ կազմակերպելու տարբեր հնարավորություններ:

Հանրային կառավարմանը մասնակցելու իրավունքը

Ժողովրդավարության հիմքը ընտրություններն են, որոնք քաղաքական իրավունքի միջուկն են: Քանի որ ժողովուրդը չի կարող ամբողջ ծավալով իրականացնել իր իշխանությունն, ուստի իր լիազորությունների մի մասը պատվիրակում է պետական մարմիններին՝ մասնակցելով պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին և հանրաքվեի միջոցով երկրի համար կարևորագույն հարցերի լուծմանը:

Ցանկացած քաղաքացի իրավունք ունի ընտրելու (գործուն իրավունք) կամ ընտրվելու (կրուն իրավունք) միջոցով մասնակցելու պետական իշխանության ձևավորմանը:

Հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունքը

Յուրաքանչյուր քաղաքացու հնարավորություն է տրված մասնակցելու ընտրությունների, մրցույթների և դառնալու հանրային ծառայող: Հանրային ծառայությունը պետությանը Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացումն է. ընդ-

գրկում է պետական ծառայությունը, համայնքային ծառայությունը, պետական և համայնքային պաշտոնները:

Պետական ծառայության տեսակներ են, օրինակ՝ քաղաքացիական, դատական, դիվանագիտական ծառայությունները, ինչպես նաև հատուկ ծառայությունները՝ պաշտպանության, ազգային անվտանգության, ոստիկանության, հարկային, մաքսային ծառայություններ և այլն:

Դիմելու և պատշաճ պատրաստիան ստանալու իրավունքը

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի դիմելու ցանկացած պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ պաշտոնատար անձի՝ իրեն հուզող խնդրանքով կամ առաջարկությամբ:

Այս իրավունքով քաղաքացիները կարողանում են լուծել իրենց խնդիրները կամ տարբեր առաջարկություններով բարելավել պետական մարմինների աշխատանքի որակը և արդյունավետությունը:

Պետք է հիշել, որ ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ *պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով, իսկ քաղաքացիներն իրավունք ունեն անելու այն ամենը, ինչ արգելված չէ օրենքով:*

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ընթերցե՛ք Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի նախաբանը: Ո՞ր դրույթները կառանձնացնե՞իք առաջին հերթին:

2. Առաջնահերթության կարգով (ձեր տեսակետից) թվարկե՛ք մարդու քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքները:

3. Փորձե՛ք ինքնուրույն մեկնաբանել արժանապատվության իրավունքը: Ո՞ր իրավունքը կնշե՞իք առաջին հերթին՝ կյանքի, թե՞ արժանապատվության:

4. Ինչպե՞ս եք գնահատում մեր երկրում իշխանության ձևավորման և նրա գործունեության նկատմամբ վերահսկողության ուղղությամբ քաղաքացուն տրված «գործիքները»: Ինչքանո՞վ են արդյունավետ օգտագործվում դրանք:

ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ, ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

Տնտեսական իրավունքներ

Կեցությունն է որոշում
գիտակցությունը:

Կարլ Մարքս

Ինչպիսի ազդեցություն պետք է ունենա պետությունը տնտեսական հարաբերությունների վրա: Որն է նախընտրելին՝ ազատ շուկայական տնտեսական հարաբերությունները, թե՞ պետության կողմից կենտրոնացված կերպով կառավարվող տնտեսական հարաբերությունները: Այս բարդ և հակասական հարցը խնդրահարույց է եղել տարբեր ժամանակներում և շատ երկրներում:

Խնդիրը փորձենք պարզաբանել որևէ երկրի օրինակով: Ժամանակակից Բելառուսում մի շարք առումներով գործում է սոցիալիստական տնտեսական համակարգ, այսինքն՝ հիմնական բոլոր միջոցները՝ գործարաններ, շենքեր և այլն, պատկանում են պետությանը, և մարդիկ զրկված են արտադրության հիմնական միջոցները որպես մասավոր սեփականություն ունենալու հնարավորությունից: Երկրի նախագահն այդ հանգամանքը բացատրում է նրանով, որ սեփականաշնորհելուց հետո այդ միջոցները կվաճառվեն և կփոշիացվեն:

Քննարկում ► Ձեր կարծիքով ո՞րն է ճիշտը՝ հիմնական միջոցների (գործարաններ, խոշոր հիմնարկներ) պետական, թե՞ մասնավոր լինելը: Նշե՛ք երկու դեպքերի համար էլ դրական և բացասական կողմեր:

Ազատ տնտեսական հարաբերությունների և ազատ շուկայի գոյությունն ամեննին չի նշանակում, որ պետությունն ամբողջությամբ մի կողմ է քաշվում և հրաժարվում տնտեսության բնագավառում իր գործառույթներից: Պետությունն ունի ազդեցության տնտեսական լծակ-

ներ, որոնք պետք է օգտագործի խելամիտ տնտեսական մրցակցություն խթանելու համար: Միաժամանակ, երկրի տնտեսությունը չպետք է դառնա պետական իշխանության թելադրանքի առարկա:

Պետության կարևորագույն գործառույթներից է մենաշնորհների դեմ պայքարը, քանի որ ազատ մրցակցությունն է ապահովում երկրի զարգացումը: Մենաշնորհ կարող է գոյություն ունենալ այն դեպքում, եթե դա պատկանում է պետությանը:

Պետությունը պետք է ապահովի բոլորի համար հավասար պայմաններ՝ օրենքով սահմանված ցանկացած տնտեսական գործունեություն իրականացնելու համար: Հասարակական տնտեսական հարաբերությունների հիմքը սեփականության ձևն է: Սեփականությունը տնտեսական և քաղաքական համակարգի էությունն է և անձի իրական ազատությունների երաշխավորման հիմնական բնութագրիչը:

Սեփականությունը լինում է հանրային և մասնավոր: Հանրային է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների սեփականությունը (օրինակ՝ մանկապարտեզի, պոլիկլինիկայի շենքերը): Իսկ մասնավոր սեփականություն կարող են ունենալ քաղաքացիները (ինչպես նաև օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք) և կազմակերպությունները:

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և կտակելու իր սեփականությունը: Սեփականության իրավունքի իրականացումը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին, խախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Ոչ ոքի չի կարելի զրկել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Սեփականության օտարումը հասարակության և պետության կարիքների համար կարող է կատարվել միայն բացառիկ՝ գերակա հանրային շահերի դեպքերում, օրենքով սահմանված կարգով, նախնական համարժեք փոխհատուցմամբ:

Հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Մոսկովր սեփականությունը պաշտպանվում է օրենքով:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 31

Տիրապետել, օգտագործել, տնօրինել սեփականությունը

Սեփականության իրավունքի բովանդակությունը ենթադրում է սեփականատիրոջ երեք իրավագործություն:

- ***Տիրապետել գույքը***

Տիրապետման իրավունքով գույքը գտնվում է սեփականատիրոջ տնտեսությունում, նրա փաստացի տնտեսական իշխանության ներքո, այսինքն՝ փաստացի ունի տվյալ գույքը: Օրինակ՝ դուք ունեք մեքենա, որը կանգնած է ձեր ավտոտնակում: Սա նշանակում է, որ դուք փաստացի ունեք տվյալ գույքը: Տիրապետումը լինում է օրինական և անօրինական, ինչպես նաև բարեխիղճ և անբարեխիղճ: Օրինակ՝ օրինական է այն տիրապետումը, որն իր հիմքում ունի օրինական փաստաթուղթ՝ պայմանագիր, վարչական ակտ, իսկ անօրինական՝ դրանց բացակայությունը:

- ***Օգտագործել գույքը***

Օգտագործման իրավունքով սեփականատերը կարող է օգուտ ստանալ իր գույքից: Օգուտը կարող է լինել գույքի օգտագործումը, սպառումը, պտուղները: Սեփականատերն է որոշում՝ ինչպես օգտագործի իր գույքը:

- ***Տնօրինել գույքը***

Տիրապետման իրավունքով սեփականատերը որոշում է գույքի ճակատագիրը: Օրինակ՝ եթե դուք ունեք գույք, այն կարող եք վաճառել, նվիրել կամ դեն նետել:

Հարց: Սեփականության իրավունքով ձեզ պատկանող բնակարանը վարձակալության հանձնելու դեպքում ձեր իրավունքն է պատկանում ձեզ և որը՝ վարձակալին:

Սեփականության իրավունքը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին, խախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Օրինակ, եթե որևէ մեկը ձեռք է բերում բերրի հողատարածք և որոշում է՝ քանի որ հողատարածքն իրենն է և ինքն է որոշում դրա ճակատագիրը, ապա այն կարող է դարձնել ճահիճ:

Կան նաև բացառություններ, օրինակ՝ հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք: Որոշ երկրներում այդ հարցն այլ կերպ են լուծել: Օրինակ՝ Հունաստանում հողի սեփականատեր կարող են լինել այն երկրների քաղաքացիները, որտեղ թույլատրվում է Հունաստանի քաղաքացիներին լինել հողի սեփականատեր:

Քննարկում ► Ի՞նչ եք կարծում, դա խտրականություն է, թե՞ ոչ: Փորձեք հիմնավորել ձեր կարծիքը:

Հանրային գերակա շահ

Սեփականությունից զրկելու դեպք է, օրինակ, սեփականության օտարումը հասարակության և պետության կարիքների համար, որը պարտադիր պետք է ապահովված լինի երկու պայմանով.

ա) *բացառիկ՝ հանրային գերակա շահ*, որը կառավարությունն է որոշում (օրինակ՝ կառուցվում է մայրուղի, որը պետության և հասարակության համար շատ կարևոր է և ձեր հողակտորը այդ տարածքի մեջ է հայտնվում),

բ) *նախնական՝ համարժեք փոխհատուցում*, որը նախ քննարկում են սեփականատիրոջ հետ, համաձայնության դեպքում օտարումը լինում է կամավոր, իսկ համաձայնության չգալու դեպքում սեփականատերը կարող է դիմել դատարան:

Ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք

Հասարակության անդամներն իրենց կենսագործունեությունն ապահովելու համար հանդես են գալիս որպես գնորդ և վաճառող՝ տարբեր ծառայություններից և աշխատանքներից օգտվողի, սպառողի կարգավիճակում:

Սեփականատերը կարողանում է արդյունավետ օգտվել իր սեփականության իրավունքից, եթե ստեղծված են հնարավորություններ՝ սեփականությունից շահույթ ստանալու (այն վաճառելուց, օգտագործելուց կամ սպառելուց):

Պետությունը ստեղծում է պայմաններ, որպեսզի մարդիկ կարողանան անարգել ստեղծել առևտրային կազմակերպություններ, վարել առևտուր, ստանալ շահույթ և զբաղվել օրենքով չարգելված այլ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ: Պետության կարևոր գործառույթն է՝ ոլորտը պաշտպանել պետական պաշտոնյաների կամայականությունից, հանցագործություններից, մենաշնորհներից: Ձեռնարկատիրությամբ զբաղվելն օգտակար է ոչ միայն անհատների, այլև պետության համար: Պետությունը ստեղծում է բարենպաստ պայմաններ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու համար: Ձեռնարկատիրական գործունեությամբ ապահովվում են աշխատատեղեր, և հարստանում է պետական բյուջեն:

Աշխատանքի ազատության իրավունք

Աշխատանքը մարդու կյանքի գոյատևման միակ աղբյուրն է և աշխատանքով են ստեղծվում հանրային բոլոր բարիքները, գիտության, արվեստի, մշակույթի արժեքները: Բացի արժեքներ ստեղծելուց, աշխատանքը նաև գործունեություն է, որտեղ մարդը, ներդնելով սեփական կարողություններն ու ունակությունները, կարողանում է վաստակել:

Հայաստանի Հանրապետությունը երաշխավորում է ոչ թե աշխատանքի իրավունքը, այլ աշխատանքի ազատությունը: Ո՞րն է տարբերությունը:

Աշխատանքի իրավունք նշանակում է, որ պետությունը յուրաքանչյուր անձի, քաղաքացու պարտավոր է ապահովել իր մասնագիտությանը, որակավորմանը համապատասխան աշխատանքով: Քանի որ այսօր Հայաստանում գործող ձեռնարկությունների մեծ մասը մասնավոր սեփականականություն են, մասնավոր ընկերություններն են որոշում իրենց աշխատողների քանակը և անհրաժեշտ մասնագիտական որակը:

Իսկ *աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք* նշանակում է, որ յուրաքանչյուր ոք ազատ է ընտրելու իր մասնագիտությունը և զբաղմունքի տեսակը:

Աշխատանքի ազատությունը բացառում է հարկադիր աշխատանքը: Յուրաքանչյուր աշխատող ունի արդա-

րացի և օրենքով սահմանված նվազագույնից ոչ ցածր աշխատավարձի իրավունք:

Աշխատավարձն աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված աշխատանքները կատարելու դիմաց աշխատողին վճարվող հատուցումն է: Յուրաքանչյուր աշխատող ունի անվտանգության ու հիգիենայի պահանջները բավարարող աշխատանքային պայմանների իրավունք:

Աշխատանքի ժամանակ յուրաքանչյուր աշխատողի համար պետք է երաշխավորվեն պատշաճ, անվտանգ և առողջության համար անվնաս պայմաններ, որոնց կատարման նկատմամբ պետությունը պարտավոր է իրականացնել հսկողություն և վերահսկողություն:

Գործնական աշխատանք 1

Համացանցից օգտվելով՝ գտեք ՀՀ-ում սահմանված նվազագույն աշխատավարձի չափը: Փորձեք պլանավորել ձեր ամսական բյուջեն:

Հանգստի իրավունք

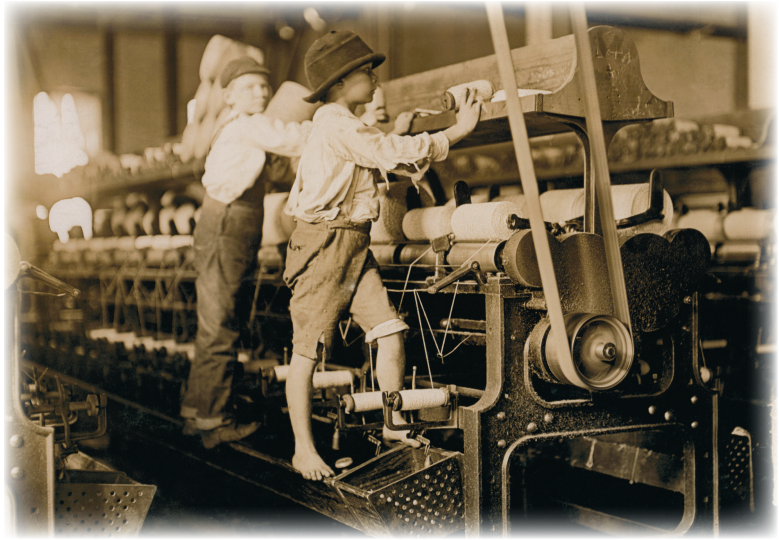
Առավելագույն աշխատաժամանակը, հանգստյան օրերը և ամենամյա վճարովի արձակուրդի նվազագույն տևողությունը սահմանվում են օրենքով:

Հանգիստը որևէ գործունեությամբ զբաղվող, աշխատող յուրաքանչյուր մարդու բնական պահանջմունքն է և առանց հանգստի անհնար է գործունեություն և աշխատանք: Օրենքը սահմանում է նաև, որ հանգստի իրավունքից հրաժարվելը առոչինչ է, այսինքն^a ոչ ոք չի կարող հրաժարվել իր հանգստի իրավունքից:

Մինչև տասնութ տարեկան աշխատողներին, որոնց աշխատաժամանակի տևողությունը գերազանցում է 4 ժամը, աշխատաժամանակի ընթացքում պետք է տրվի հանգստի համար լրացուցիչ ընդմիջում՝ նվազագույնը 30 րոպե: Բացի այդ, մինչև 16 տարեկան երեխաներին մշտական աշխատանքի ընդունելն արգելվում է՝ Նրանց ժամանակավոր աշխատանքի ընդունման կարգը և պայմանները սահմանվում են օրենքով:

Իրենց ընտանիքներին օգնելու, հոգսերը թեթևացնել-

Դեռահաս երեխաների աշխատանքը տեքստիլ արդյունաբերությունում, 1909 թ., Ջորջիա

լու կամ այլ հանգամանքների պատճառով շատ անչափահասներ, վաղ տարիքից ուսմանը զուգահեռ կամ ուսումը թողնելով, սկսում են աշխատել:

Օրենքն անչափահաս երեխաների համար նախատեսում է հետևյալ աշխատանքային իրավունքները.

- 14-16 տարեկան երեխաները մշտական աշխատանքի չեն ընդունվում, այլ ժամանակավոր աշխատանքի, և կարևոր պայման է ծնողի համաձայնությունը:
- 16-18 տարեկան երեխան ունի իր տարիքային հնարավորություններին, առողջական վիճակին և ունակություններին համապատասխան աշխատանքային մշտական գործունեություն ծավալելու իրավունք:
- Երեխաներն ունեն արտոնյալ պայմաններ, և չի թույլատրվում ներգրավել, օրինակ՝ աշխատանքային օրվա երկար տևողության աշխատանք իր տարիքին ոչ համապատասխան, առողջությանը վնասող, քայքայող, գիշերային, ծանր ֆիզիկական աշխատանքների, ակոհոլային խմիչքների և ծխախոտի վաճառքի:

Վերոնշյալ խնդիրներով մեր երկրում զբաղվող պետական գերատեսչությունը ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունն է:

ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կայք՝ www.mss.am

Գործնական աշխատանք 2

Կա՞ն արդյոք ձեր շրջապատում մարդիկ, որոնք, սոցիալական ծանր պայմաններից ելնելով, աշխատում են հանգստի իրավունքի խախտումներով: Ի՞նչ կառաջարկեք այդ մարդկանց:

Սոցիալական իրավունքներ

Շուկայական տնտեսության պայմաններում բնակչության տարբեր շերտերի եկամուտները խիստ տարբեր են, ինչը բերում է սոցիալական բևեռացման՝ մարդիկ կան, որոնք ապրում են ճոխ ու շռայլ կյանքով, և նրանց կողքին՝ մարդիկ, ովքեր օրվա հացի խնդիր ունեն:

Մի կողմ թողնելով բարոյական կողմը, թե որն է ավելի արժանապատիվ, խոսենք հարցի իրավական կողմի մասին:

Պետության խնդիրն այն չէ, որ բոլորին ապահովի ցանկալի ֆինանսական միջոցներով: Պետության խնդիրն է՝ ապահովել այնպիսի միջավայր, որտեղ մարդը կարողանա ապահովել իր և իր ընտանիքի համար բավարար կենսամակարդակ և կարողանա ապրել արժանապատիվ կյանքով, նաև՝ օգնություն ցույց տալ, ձեռք մեկնել այն անձանց, որոնք այնպիսի իրավիճակում են հայտնվել, որ չեն կարող ապահովել իրենց նվազագույն կենսապայմանները (հիվանդության, անաշխատունակության, հաշմանդամության և այլ դեպքերում):

Օրենքը սահմանում է՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր և իր ընտանիքի համար բավարար կենսամակարդակի, այդ թվում՝ բնակարանի, ինչպես նաև կենսապայմանների բարելավման իրավունք:

Պետությունն անհրաժեշտ միջոցներ է ձեռնարկում քաղաքացիների այս իրավունքի իրականացման համար:

Նախ պետք է հասկանալ, թե ինչ է նշանակում *կենսապայման, կենսամակարդակ*:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի համաձայն (հոդված 25)՝ կենսապայմանների մեջ են մտնում սնունդը, հագուստը, բնակարանը, սոցիալական և առողջապահական ծառայությունները: Պարզ է, որ

ցանկացած մարդու համար բավարար կենսամակարդակը տարբեր է, բայց պետությունը երաշխավորում է նվազագույն կենսամակարդակ:

Իսկ ինչպես է որոշվում, թե որն է համարվում նվազագույն կենսամակարդակ, որը պետք է ապահովի պետությունը:

Կենսաապահովման նվազագույն «զամբյուղը» մարդու առողջության պահպանման և կենսագործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ՝ միջազգայնորեն ընդունված ֆիզիոլոգիական, առողջապահական և սոցիալական նորմատիվներով հաշվարկված սննդամթերքի և հիմնավորված գործակիցներով հաշվարկված ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների կազմն ու կառուցվածքը սահմանող նվազագույն քանակն է:

Օրինակ՝ մարդուն ամսական ինչ է անհրաժեշտ, որպեսզի կարողանա ապրել. ինչ չափի և որակի սնունդ, ինչքան էլեկտրաէներգիա, հագուստ և այլն:

Իսկ *կենսաապահովման նվազագույն բյուջեն* այն գումարն է, որն անհրաժեշտ է և բավարար նվազագույն զամբյուղի մեջ մտնող բարիքներն ու ծառայությունները ձեռք բերելու համար: Այսինքն՝ պետությունը, հաշվելով, թե ինչքան է անհրաժեշտ մարդուն նվազագույն հագուստի, սննդի և տարբեր ծառայություններից օգտվելու համար, դրանով իսկ որոշում է երկրում աղքատության

շենր, նպաստի չափը, կենսաթոշակի չափը, նվազագույն աշխատավարձի չափը և այլն:

Մեր երկրում նվազագույն աշխատավարձի չափը կազմում է 45000 դրամ:

Քննարկում ► *Ի՞նչ եք կարծում, նվազագույն աշխատավարձի չափը բավարար է վերը նշված կարիքների բավարարման համար: Եթե ոչ, ապա որքա՞ն գումար դուք կառաջարկեիք դրա փոխարեն:*

Ոչ միայն ՀՀ օրենքներով, այլև տարբեր միջազգային ակտերով առանձին սահմանված է *բնակարանի իրավունքը*:

Բնակարան է համարվում ցանկացած կացարան, որը նախատեսված է մարդու ինչպես մշտական, այնպես էլ ժամանակավոր բնակության համար, օրինակ՝ առանձնատունը, բազմաբնակարան շենքի բնակարանը, այգետնակը, հյուրանոցային համարը, հանրակացարանի սենյակը:

Օրենքով յուրաքանչյուրին իրավունք է տրված ունենալու բնակարան: Իսկ ինչքանով է ապահովված, ի՞նչ երաշխիքներ են ստեղծված պետության կողմից այս իրավունքն իրացնելու համար:

Գաղտնիք չէ, որ բնակարանների գները բավականին բարձր են և բոլորի համար մատչելի չեն: Կան տարբեր տեսակի հիփոթեքային վարկավորման ծրագրեր, որոնք որոշ չափով կարողանում են լուծել այս խնդիրը: Պետության կողմից օգնության օրինակ է աղետի գոտում բնակարանների տրամադրումը այն քաղաքացիներին, որոնք երկրաշարժի հետևանքով կորցրել էին բնակարանները: Բնակարան է տրամադրվում նաև մանկատան չափահաս սաներին, գինժառայողների ընտանիքներին և այլն: Վերջին տարիներին շահեկան պայմաններով բնակարաններ են տրամադրվում երիտասարդ ընտանիքներին, մասնավորապես^a երիտասարդ գիտնականներին:

Յուրաքանչյուր ոք ունի ծերության, հաշմանդամության, հիվանդության, կերակրողին կորցնելու, գործազրկության և օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 37

Սոցիալական ապահովությունը պետության կողմից մատուցվող գոյության բավարար միջոցների քանակն է այն մարդկանց, որոնք լրիվ կամ մասնակի զրկված են աշխատելու և եկամուտ ստանալու հնարավորությունից:

Սոցիալական օգնության ծավալը կախված է պետության բյուջեից: Հայաստանում սոցիալական ապահովության հիմնական ձևերն են՝ կենսաթոշակները, նպաստները, սոցիալական ծառայությունները: Սոցիալական նպաստները հիմնականում լինում են դրամական ձևով, սակայն կարող է լինել նաև բնամթերային ձևով:

Հայաստանի Հանրապետությունում կան սոցիալական ապահովության հետևյալ տեսակները.

- Ծերության դեպքում տրամադրվում է սահմանված տարիքի հասած անձանց՝ ցմահ:
- Հաշմանդամության. տրամադրվում է այն անձանց, որոնք ունեն հաշմանդամության կարգ (տրամադրվում է ցմահ):
- Հիվանդության. տրամադրվում է այն քաղաքացիներին, որոնք հիվանդության պատճառով զրկված են աշխատելու հնարավորությունից (տրվում է մինչև հիվանդության բուժումը):
- Կերակրողին կորցնելու դեպքում. տրամադրվում է այն անչափահասներին, որոնց ընտանիքի հիմնական եկամուտ բերողը մահանում է (տրվում է մինչև երեխաների չափահաս դառնալը):
- Գործազրկության դեպքում. տրամադրվում է գործազուրկներին որոշակի ժամանակով:

Այս ցանկը սպառիչ չէ և պետությունը կարող է սահմանել այլ դեպքերի համար նույնպես, օրինակ՝ ծննդաբերության, հղիության կամ հուղարկավորության:

Յուրաքանչյուր որ ունի անվճար հիմնական բժշկական ծառայություններ ստանալու իրավունք: Դրանց ցանկը և մատուցման կարգը սահմանվում են օրենքով:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 38

Առողջությունն նշանակում է ոչ միայն մարդու սոսկ գոյությունն առանց հիվանդությունների կամ ֆիզիկական արատների, այլև կենսական էներգիայով լեցուն, հասարակական և սոցիալական կյանքին ակտիվորեն, մարդու իրավունքներից անկաշկանդ ձևով օգտվելու և արժանապատիվ կյանքով ապրելու ընդունակություն: Պետությունն ինչպիսի միջոցառումներ էլ որ ձեռնարկի, չի կարող լիովին երաշխավորել հասարակության բոլոր անդամների առողջությունը, քանի որ առանձին հիվանդություններ դեռևս համարվում են անբուժելի կամ տեղի են ունենում աղետների, դժբախտ պատահարների հետևանքով կամ պայմանավորված են ժառանգական առանձնահատկություններով, բնածին արատներով:

Այս իրավունքը բաղկացած է երկու մասից.

- առողջական խնդիրներ ունեցող անձանց բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք,
- առողջության համար անհրաժեշտ նախապայմանների ապահովման իրավունք, օրինակ՝ շրջակա միջավայրի մաքրություն, անվտանգ խմելու ջուր և այլն:

Եվրոպական շատ երկրներում, օրինակ, մարդու առողջ ապրելու իրավունքի երաշխավորման և ապահովման նպատակով մարդու կյանքի միջին տևողությունը հաշվարկելիս նկատի է առնվում նրա առողջ կյանքի միջին տևողությունը:

Բժշկական օգնությունը վճարովի է, բայց պետությունը երաշխավորում է հիմնական բժշկական ծառայություններն անվճար ստանալու իրավունքը: Օրինակ՝ առաջնային բժշկական օգնությունը անվճար է:

Քննարկում ► Շտապօգնությունը անվճար ծառայություն է, և եթե մենք կանչի դեպքում վճարում ենք, արդյոք չե՞նք խախտում օրենքը:

Անվճար բժշկական օգնության իրավունք ունեն նաև ձերբակալված, կալանավորված, ազատագրվման վայրում պատիժ կրող անձինք, զինծառայողները և զորակոչիկները, արտակարգ իրավիճակներից տուժած անձինք:

*ՀՀ առողջապահության նախարարության կայք՝
<http://www.moh.am/>*

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ապրելու իր առողջությանը և բարեկեցությանը նպաստող շրջակա միջավայրում, պարտավոր է անձամբ և այլոց հետ համատեղ պահպանել և բարելավել շրջակա միջավայրը:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 33.2

Շրջակա միջավայրն այն է, որտեղ ապրում կամ աշխատում է մարդը, ինչը շրջապատում է նրան և ազդում նրա վրա: Այսինքն, եթե մարդը ապրում է աղտոտված միջավայրում (օրինակ՝ հանք է շահագործվում, որը մարդու առողջության համար վտանգավոր է), ապա իմաստագրվում են նրա մնացած բոլոր իրավունքները: Մարդը պետք է ունենա արժանապատիվ, առողջ կյանքին և բարեկեցությանը նպաստող շրջակա միջավայր:

Պետությունը բացի նրանից, որ իր վրա է վերցնում շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը և անվտանգությունը, նաև օրենքով պարտականություն է սահմանում՝ բոլորի համար պահպանել և բարելավել շրջակա միջավայրը:

Օրենքը նաև պարտականություն է դնում պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց վրա տեղեկատվություն տրամադրել հասարակությանը էկոլոգիական վիճակի մասին, ինչպես նաև պատասխանատվություն է սահմանում բնապահպանական տեղեկատվությունը թաքցնելու կամ տրամադրումը մերժելու համար:

*ՀՀ բնապահպանության նախարարության կայք.
<http://www.mnp.am/>*

**Մարդու և քաղաքացու մշակութային
իրավունքներ: Մշակութային իրավունքները
որպես մարդու հոգևոր զարգացման երաշխիք:**

Մարդու և քաղաքացու մշակութային իրավունքներն են կրթության, ստեղծագործության ազատության, գիտության նվաճումներից օգտվելու և հասարակության մշակութային կյանքին մասնակցելու և այլ իրավունքներ:

Կրթությունը հասարակության տնտեսական, հոգևոր և սոցիալական առաջընթացի հիմնական միջոցն է: Միաժամանակ, կրթությունը յուրաքանչյուր մարդու զարգացման, նրա դաստիարակության և բարեկեցության կարևոր պայման է:

Քաղաքակիրթ երկրները հսկայական միջոցներ են ծախսում կրթության և դաստիարակության ուղղությամբ՝ գիտակցելով, որ այդ միջոցները ապագայում կվերադարձվեն հասարակությանը՝ գիտական հայտնագործությունների, մշակութային արժեքների, որակյալ աշխատուժի և այլ տեսքով:

Յուրաքանչյուր ոք ունի կրթության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված, 39

Կրթությունն անձի, հասարակության և պետության շահերից ելնող ուսուցման և դաստիարակության գործընթաց է, որը նպատակաուղղված է գիտելիքները պահպանելու ու սերունդներին փոխանցելու համար:

Կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության հենքն ազգային դպրոցն է, որի գլխավոր նպատակը մասնագիտական պատշաճ պատրաստվածություն ունեցող և համակողմանիորեն զարգացած, հայրենասիրության, պետականության և մարդասիրության ոգով դաստիարակված անձի ձևավորումն է:

Միջնակարգ կրթությունը պետական ուսումնական հաստատություններում անվճար է:

Մասնագիտական կրթությունը ուղղված է համապատասխան որակավորման մասնագետների պատրաստ-

մանը, կարողությունների և հմտությունների ձևավորմանը, գիտելիքների ծավալի ընդլայնմանն ու որակավորման բարձրացմանը: Այն իրականացվում է արհեստագործական ուսումնարաններում, քոլեջներում և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում:

Հայաստանում գործում են բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների հետևյալ տարատեսակները՝ համալսարան, ինստիտուտ, ակադեմիա, կոնսերվատորիա:

Կրթության իրավունքն բարձրագույն կրթության դեպքում պետք է հասկանալ հետևյալ կերպ՝ ոչ թե յուրաքանչյուր ցանկացող կարող է ընդունվել բարձրագույն ուսումնական հաստատություն և սովորել, քանի որ նա ունի կրթության իրավունք: Այդ իրավունքի իրագործումն ապահովվում է օրենքով սահմանված մրցութային հիմունքներով:

Քննարկում

► Ի՞նչ եք կարծում, արդյոք ավելի ձիշտ չի՞ լինի ընդունելության քննությունները վերացնելը՝ դրանով իսկ հնարավորություն տալով յուրաքանչյուրին սովորելու իր ցանկացած մասնագիտությանը: Առաջարկե՛ք տարբերակներ, թե այդ դեպքում, ինչ կարգի մրցույթը պետք է փոխարինի քննությունների ներկայումս գործող համակարգին:

ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կայք.
<http://www.edu.am/>

Յուրաքանչյուր ոք ունի գրական, գեղարվեստական, գիտական և տեխնիկական ստեղծագործության ազատության, գիտության նվաճումներից օգտվելու և հասարակության մշակութային կյանքին մասնակցելու իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 39

Ստեղծագործել նշանակում է՝ մարդկային գործունեություն, որն ուղղված է որակապես նորի, նախկինում երբեք չեղածի ստեղծմանը, արարմանը, կերտմանը,

կառուցելուն, գոյացնելուն: Ստեղծագործել հնարավոր է մարդկային գործունեության բազմաթիվ ոլորտներում՝ արվեստի և գրականության, հոգևոր արժեքների ստեղծման, գիտական, տեխնիկական և այլ բնագավառներում:

Ստեղծագործական ազատությունը ենթադրում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, պաշտոնատար անձինք չեն կարող միջամտել մարդկանց կամ նրանց միավորումների ստեղծագործական գործունեությանը, չեն կարող նրանց ստիպել ընտրելու ստեղծագործության ուղղությունը, թեման, չեն կարող թելադրել, թե մարդիկ ինչի մասին և ինչ գրեն, ինչ նկարեն, ինչը՝ ոչ և այլն:

Ստեղծագործելու իրավունքների և ազատությունների մասին խոսելիս, պետք է նաև խոսել մտավոր սեփականության իրավունքի մասին:

Մտավոր սեփականությունը պաշտպանվում է օրենքով: Մտավոր սեփականության օբյեկտներ են.

- գիտության, գրականության և արվեստի ստեղծագործությունները
- կատարումները, հնչյունագրերը (ֆոնոգրամաներ),
- հեռարձակվող կազմակերպությունների հաղորդումները,
- գյուտերը, օգտակար մոդելները, արդյունաբերական նմուշները և այլն:

Պետությունը երաշխավորում է նաև գիտության նվաճումներից օգտվելու և հասարակության մշակութային կյանքին մասնակցելու յուրաքանչյուրի իրավունքը:

Այս իրավունքն իր մեջ ներառում է հետևյալ երեք բաղադրիչները.

- յուրաքանչյուր ոք ունի հնարավորություն հաղորդակցվելու մշակույթին, լինելու մշակույթի տարածման կենտրոններում, ստանալու մշակութային (երաժշտական, թատերական, նկարչական և այլն) կրթություն.
- յուրաքանչյուր ոք ունի հնարավորություն հաղորդակցվելու մշակութային արժեքներին, օրինակ՝ այցելել գրադարան, թանգարան, օգտվել արխիվային պահոցներից և այլն.
- յուրաքանչյուր ոք ունի հնարավորություն մշակութային արժեքների հետ հաղորդակցվելու, օրինակ՝ բարոյական իդեալները, լեզուները, բարբառները, ժողովրդական բանահյուսությունը և այլն:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ձեր կարծիքով պետությունը պետք է արդյոք միջամտի երկրի տնտեսական հարաբերությունների կարգավորմանը: Եթե այո, ապա ինչին պետք է ուղղված լինի այդ միջամտությունը:

2. Նշեք սեփականության իրավունքի երեք իրավագործությունները: Պարզաբանե՞ք դրանք մեկ-երկու օրինակով:

3. Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ սեփականության իրավունքի իրականացումը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին, խախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը: Փորձե՞ք հիմնավորել:

4. Ո՞ր դեպքում է հնարավոր սեփականության օտարումը հասարակության և պետության կարիքների համար: Հիմնավորե՞ք պատասխանը օրինակներով:

5. Ինչո՞ւ է ձեռնարկատիրությամբ զբաղվելն օգտակար անհատների համար և պետության համար:

6. Որքանո՞վ է այսօր մեր երկրում աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը մարդկանց հնարավորություն տալիս ունենալ մասնագիտություն և զբաղմունք:

7. Եթե ընտանիքներին օգնելու նպատակով անչափահասները վաղ տարիքից ուսմանը զուգահեռ աշխատում են, արդյոք գործատուները պահպանո՞ւմ են անչափահաս երեխաների համար նախատեսված աշխատանքային իրավունքները:

8. Փորձե՞ք մեր երկրում առկա կենսապայմանները համեմատել այլ երկրներում եղածի հետ: Ի՞նչ քայլեր կառաջարկեիք մեզանում այդ առումով իրավիճակը բարելավելու ուղղությամբ:

ԵՐԵՒԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ: ՀԱՀՄԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Սույն Կոնվենցիայի մասնակից պետությունները,

... **ձանաչելով**, որ Միավորված ազգերի կազմակերպությունը Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում և մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային դաշնագրերում հռչակել ու համաձայնել է, որ յուրաքանչյուր մարդ օժտված է դրանցում ամրագրված բոլոր իրավունքներով ու ազատություններով՝ առանց որևէ տարբերակման այնպիսի հիմքով, ինչպիսիք են ռասան, մաշկի գույնը, սեռը, լեզուն, կրոնը, քաղաքական և այլ համոզմունքը, ազգային կամ հասարակական ծագումը, գույքային դրությունը, ծնունդը կամ այլ կարգավիճակը,

հիշելով, որ Միավորված ազգերի կազմակերպությունը Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում հռչակել է, որ երեխաներն ունեն հատուկ հոգածության և օժանդակության իրավունք,

համոզված լինելով, որ ընտանիքին՝ որպես հասարակության հիմնարար խմբային միավորի և նրա բոլոր անդամների ու հատկապես երեխաների աճի ու բարեկեցության բնական միջավայրի, պետք է ցուցաբերվի անհրաժեշտ պաշտպանություն և աջակցություն, որպեսզի կարողանա լիարժեք կերպով ստանձնել իր պարտականությունները հասարակության շրջանակներում,

ձանաչելով, որ երեխան իր անհատականության լիակատար և բազմակողմանի զարգացման համար պետք է մեծանա ընտանեկան միջավայրում, երջանկության, սիրո և ըմբռնման մթնոլորտում,

համարելով, որ երեխան լիարժեք կերպով պետք է նախապատրաստվի հասարակության մեջ անհատական կյանքով ապրելուն և դաստիարակվի Միավորված ազգերի կազմակերպության Կանոնադրության մեջ հռչակված իդեալների և հատկապես խաղաղության, արժանապատվության, հանդուրժողականության, ազատության, հավասարության ու համերաշխության ոգով,

... **հաշվի առնելով**, որ ըստ Երեխայի իրավունքների հռչակագրի՝ «երեխան, նկատի ունենալով նրա մարմնական և մտավոր անհասությունը, կարիք ունի հատուկ պաշտպանության և հատուկ հոգատարության՝ ներառյալ պատշաճ իրավական պաշտպանությունը ծնվելուց առաջ և հետո»,

... **ընդունելով**, որ աշխարհի բոլոր երկրներում կան բացառիկ ծանր պայմաններում ապրող երեխաներ, և այդ երեխաները կարիք ունեն հատուկ ուշադրության,

պատշաճ կերպով հաշվի առնելով երեխայի պաշտպանության և ներդաշնակ զարգացման համար յուրաքանչյուր ժողովրդի ավանդույթների և մշակութային արժեքների կարևորությունը,

ընդունելով յուրաքանչյուր երկրում, մասնավորապես՝ զարգացող երկրներում երեխաների կյանքի բարելավման համար միջազգային համագործակցության կարևորությունը՝

համաձայնեցին ներքոհիշյալի մասին....

Կոնվենցիա երեխայի իրավունքների մասին
Ընդունված է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1989 թ. նոյեմբերի 20-ին

*Երեխա է համարվում 18 տարին չլրացած
յուրաքանչյուր ոք:*

**«Երեխայի իրավունքների մասին»
ՀՀ օրենք, հոդված 1**

Յուրաքանչյուր նորաստեղծ ընտանիքի գերագույն նպատակը զավակ ունենալն ու նրան երջանիկ մեծացնելն է: Ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների դաստիարակության, առողջության, լիարժեք ու ներդաշնակ զարգացման և կրթության համար:

Ինչո՞ւ են այսքան կարևորվում և առանձին ներկայացվում երեխայի իրավունքները:

Կարելի է առանձնացնել առնվազն երկու կարևոր հատկանիշ.

- երեխան, չունենալով բավականաչափ գիտելիքներ և հասունություն, չի կարող «հավասար» իրավունքների հարթությունում լինել չափահաս անձանց հետ, և նրա համար պետությունը պետք է երաշխավորի

որոշակի «արտոնություններ»: Երեխային առնչվող բոլոր գործողություններում կողմնորոշիչ գործոն պետք է լինի երեխայի շահը:

- մարդը անչափահաս տարիքում է ձևավորվում ու զարգանում որպես անհատ, և ինչպես որ դաստիարակվի, ինչպիսի գիտելիքներ ու կարողություններ ստանա, այնպես էլ կզարգանա նրա հետագա կյանքը:

Պարզ է, որ կան իրավունքներ, որոնք բոլորի համար նույնն են, և կարիք չկա առանձնացնելու՝ երեխա է, թե ոչ, բայց դրանով հանդերձ պետք է խոսել երեխաների համար առանձին, պետության կողմից սահմանված երաշխիքների մասին:

Բոլոր երեխաներն ունեն հավասար իրավունքներ՝ անկախ իրենց և ծնողների ազգությունից, սեռից, լեզվից, ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, կրթությունից և այլ հատկանիշներից:

Երեխայի խնամքն ու դաստիարակությունն իրականացվում են հիմնականում ընտանիքում, ինչի համար պատասխանատվություն են կրում ծնողները: Նրանք պետք է ստեղծեն անհրաժեշտ պայմաններ երեխայի լիարժեք զարգացման, դաստիարակության, կրթության, առողջության պահպանման, ընտանիքում և հասարակության մեջ ինքնուրույն կյանքի նախապատրաստման համար:

Ընտանիքում երեխայի լիարժեք խնամքն ու դաստիարակությունն ապահովելու նպատակով պետությունը և նրա համապատասխան մարմիններն օգնություն են ցույց տալիս ծնողներին կամ այլ օրինական ներկայացուցիչներին՝ երեխայի բարեկեցությունն ապահովելու համար, խրախուսում են ընտանիքին աջակցող հոգեբանական, մանկավարժական, խորհրդատվական ծառայությունների գործունեությունը:

Հաջորդաբար անդրադառնանք երեխայի մի շարք իրավունքների:

Յուրաքանչյուր երեխա ունի կյանքի իրավունք:

Պետությունն ու նրա համապատասխան մարմինները ստեղծում են անհրաժեշտ պայմաններ երեխայի ապ-

րելու և զարգանալու համար (մարդու կյանքի իրավունքը քննարկվել է նախորդ դասերին):

Յուրաքանչյուր երեխա ծննդյան պահից ունի անվան և քաղաքացիության իրավունք:

Քաղաքացիության մասին արդեն խոսվել է, այժմ խոսենք անվան մասին: Բոլորին կարող է թվալ, որ անունն ընդամենը սովորական բառ է և առանձնապես որևէ արժեք չի ներկայացնում, բայց դա այդպես չէ: Մարդը ներկայանում է հասարակության մեջ իր անունով, և բոլորը պարտավոր են ճանաչել այդ անունը: Երեխայի անունը պետք է լինի հաճելի, որպեսզի նա հպարտությամբ կրի այն:

Երեխայի անունն ու ազգանունը որոշում են նրա ծնողները, իսկ որպես հայրանուն տրվում է հոր անունը: Ընդունված է, որ հիմնականում հոր ազգանունն է տրվում երեխային, բայց օրենքը նման բան չի սահմանում. ուղղակի դա մեզանում ձևավորված ավանդույթ է:

16 տարին լրացած երեխան կարող է փոխել իր անունը՝ դիմելով խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին:

Քննարկում ▶ Ի՞նչ գավեշտայի անուններ գիտեք, որոնք երեխաներին դուր չեն գալիս, բայց առիպված են կրել:

Յուրաքանչյուր երեխա ունի առողջության պահպանման և ամրապնդման իրավունք:

Յուրաքանչյուր ծնող ցանկանում է մեծացնել ու դաստիարակել առողջ երեխա: Երեխան պետք է ապահովված լինի իր տարիքին համապատասխան սննդով, հանգստի և կենսական այլ անհրաժեշտ պայմաններով:

Պետական համապատասխան մարմիններն ապահովում են առողջապահական ծառայություններից երեխայի անվճար կամ արտոնյալ պայմաններով օգտվելու հնարավորությունը՝ ամենամյա առողջապահական նպատակային ծրագրերի շրջանակներում:

Յուրաքանչյուր երեխա ունի մարմնական, մտավոր և հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմանների իրավունք:

Երեխայի զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմանների ապահովման հարցում հիմնական պատասխանատվությունը կրում են ծնողները:

Ծնողների կամ օրինական այլ ներկայացուցիչների կողմից երեխայի համար անհրաժեշտ կենսապայմանների ապահովման անկարողության կամ անհնարինության դեպքում պետությունը ցուցաբերում է համապատասխան օգնություն:

Յուրաքանչյուր երեխա ունի ամեն տեսակի (մարմնական, հոգեկան և այլ) բնությունից պաշտպանության իրավունք:

Ցանկացած անձի, այդ թվում՝ ծնողներին, արգելվում է երեխային ենթարկել բռնության կամ նրա արժանապատվությունը նվաստացնող պատժի կամ նմանօրինակ այլ վերաբերմունքի, օրինակ՝ երեխային որպես պատիժ դաժանորեն ծեծելը կամ ցուրտ եղանակին դրսում թողնելը: Շատ են դեպքերը, երբ երեխան չի ցանկանում ենթարկվել իր ծնողներին և կարծում է, որ ծնողները «անարդարացի» են իր նկատմամբ: Հասկանալի է, որ հիմնականում դա այդպես չի լինում, սակայն հնարավոր է նաև հակառակը:

Երեխայի իրավունքների և օրինական շահերի ոտնահարման դեպքում խախտողը (ծնողը, որդեգրողը, խնամակալը, հոգաբարձուն կամ ցանկացած այլ անձ) պատասխանատվություն է կրում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Յուրաքանչյուր երեխա ունի մորթի, խղճի և դավանանքի ազատության իրավունք:

Յուրաքանչյուր երեխա իրավունք ունի ազատորեն արտահայտելու իր կարծիքը, որոնելու, սրանսալու և հաղորդելու գաղափարներ ու տեղեկություններ հաղորդակցության ցանկացած միջոցով: Երեխայի՝ տեղեկություն սրանսալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել օրենքով:

Այս իրավունքի շրջանակներում կարևոր է երեխայի ազատ խոսքի և մտածելու իրավունքը զարգացնելը:

Դրա հետ մեկտեղ պետությունը սահմանում է նաև որոշակի սահմաններ: Օրինակ՝ ժամանակակից համակարգչային տեխնիկայի պայմաններում երեխան հնարավորություն ունի ստանալու ցանկացած տեղեկություն, մասնակցելու տարբեր քննարկումների և այլն: Մակայն երեխայի առողջության, բարոյական նկարագրի պաշտպանության նկատառումներով ծնողները կարող են արգելել որոշակի կայքեր այցելելը:

5-ամյա Նարեն լրագրողներին անկաշկանդ հայտնում է իր կարծիքը սիրելի հեքիաթների ժողովածուի մասին

***Յուրաքանչյուր երեխա ունի կրթություն ստանալու
և ուսումնական հասարակություն ընտրելու իրավունք:***

Պետական համապատասխան մարմինները ստեղծում են անհրաժեշտ պայմաններ երեխայի անհատականության դրսևորման, տաղանդի, մտավոր և մարմնական ունակությունների զարգացման համար՝ հիմնելով հանրակրթական, մասնագիտական դպրոցներ, մարզական, տեխնիկական և մշակութային ստեղծագործական մանկական կենտրոններ և այլն:

Պետությունը, ինչպես հայտնի է, երաշխավորում է անվճար միջնակարգ կրթություն:

Սակայն երբեմն հագուստ, գրենական պիտույքներ չունենալու և համանման այլ պատճառներով շատ երեխաներ զրկվում են կրթություն ստանալու իրավունքից:

Քննարկում ▶ *Եթե բոլոր դպրոցները լինեին վճարովի, ի՞նչ եք կարծում, երեխաները կկարողանային՞ օգտվել կրթության իրենց իրավունքից:*

Արգելվում է առանց ծնողի կամ այլ օրինական ներկայացուցչի համաձայնության մինչև 16 տարեկան երեխայի մասնակցությունը կրոնական կազմակերպություններին:

Կան դեպքեր, երբ ծնողները երեխային ներգրավում են կրոնական տարբեր կազմակերպությունների գործունեությանը: Չե՞ք կարծում, որ դա երեխայի իրավունքի խախտում է, և անհրաժեշտ է պետության միջամտությունն այդ դեպքերում:

Յուրաքանչյուր երեխա ունի իր ժողովրդի պատմությանը, ավանդույթներին, հոգևոր արժեքներին և համաշխարհային մշակույթին հաղորդակցվելու իրավունք:

Երեխայի ստեղծագործական հնարավորությունների զարգացման նպատակով պետությունը խրախուսում է ֆիլմերի, հեռուստահաղորդումների թողարկումը, մանկական թերթերի, ամսագրերի, գրքերի հրապարակումը, ապահովում դրանց մատչելիությունը:

Արգելվում է երեխայի առողջության, մտավոր և մարմնական զարգացման, դաստիարակության վրա բացասական ազդեցություն ունեցող, բռնություն և դաժանություն քարոզող, մարդկային արժանապատվությունը նսեմացնող, ընտանիքը վարկաբեկող, իրավախախտումներին նպաստող զանգվածային տեղեկատվության և գրականության տարածումը:

Քննարկում ► *Օրենքով արգելվում է դաստիարակության վրա բացասական ազդեցություն ունեցող, իրավախախտումներին նպաստող տեղեկատվության տարածումը: Ի՞նչ եք կարծում, համակարգչային համանման խաղերի վաճառքը և տարածումը օրենքի խախտո՞ւմ է, թե՞ ոչ:*

Յուրաքանչյուր երեխա ունի իր փարիքային հնարավորություններին, զարգացման առանձնահատկություններին և ունակություններին համապատասխան մասնագիտություն սրանալու, օրենքով չարգելված աշխատանքային գործունեություն ծավալելու իրավունք:

Երեխան հիմնական աշխատանքի կարող է ընդունվել 16 տարին լրանալուց հետո:

Մինչև 16 տարեկան երեխան կարող է ընդունվել ժամանակավոր աշխատանքի՝ ծնողներից մեկի գրավոր համաձայնությամբ, եթե դա չի խանգարում նրա ուսումնառության գործընթացին:

Երեխան ունի աշխատանքի արտոնյալ պայմանների իրավունք: Արգելվում է երեխային ներգրավել ալկոհոլային խմիչքների, թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի, ծխախոտի, էրոտիկա և սաքսափ բովանդակող գրականության և տեսաերիզների արտադրության, օգտագործման կամ իրացման մեջ, ինչպես նաև այնպիսի աշխատանքներում, որոնք կարող են վնասել նրա առողջությանը, մարմնական և մտավոր զարգացմանը, խոչընդոտել կրթություն ստանալուն:

Դեռահասները կամավոր ամառային աշխատանքների ժամանակ

Յուրաքանչյուր երեխա ունի հանգարի և ժամանցի, իր փարիքին համապատասխան խաղերին ու միջոցառումներին ազատորեն մասնակցելու իրավունք:

Ծնողները և պետությունը պետք է խրախուսեն, նպաստեն, որ երեխայի համար ստեղծվեն նրա հանգստի և ժամանցի կազմակերպման բոլոր պայմանները:

Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխան ունի պետության և նրա համապատասխան մարմինների կողմից պաշտպանության, խնամքի, դաստիարակության և օգնության իրավունք:

Ցավոք, շատ են դեպքերը, երբ երեխան մնում է առանց ծնողների և զրկվում ծնողական սիրուց, դաստիարակությունից ու խնամքից: Այդպիսի երեխաների համար պետությունն է ապահովում խնամք, օգնություն, դաստիարակություն՝ տեղավորելով նրանց խնամատար ընտանիքներում, իսկ դրանց բացակայության դեպքում՝ մանկատներում:

Խնամքի ձևն ընտրելիս հաշվի են առնվում մայրենի լեզուն, տարիքը, սեռը և այլն: Երեխայի մարմնական, մտավոր և հոգևոր ունակությունների լիարժեք զարգացման, նրան ինքնուրույն կյանքի նախապատրաստելու

նպատակով մանկատներում, գիշերօթիկ հաստատություններում ստեղծվում են ընտանեկանին մոտ պայմաններ:

Ծնողագուրկ երեխայի անձնական հաշվին փոխանցվում է կենսաթոշակ:

Հաշմանդամ երեխաների իրավունքները

Պետությունը և նրա համապատասխան մարմինները հաշմանդամ, մտավոր կամ մարմնական արատ ունեցող երեխային երաշխավորում են անվճար մասնագիտացված բժշկական, արատաբանական և հոգեբանական օգնություն, իր հնարավորություններին համապատասխանող կրթություն ստանալու, աշխատանքի տեղավորվելու հնարավորություն, հասարակական վերականգնում, լիարժեք կյանք՝ նպաստելով նրա ինքնավստահության ամրապնդմանը, դյուրացնելով նրա մասնակցությունը հասարակական կյանքին:

Նման երեխաները կարող են իրենց ցանկությամբ սովորել հանրակրթական դպրոցներում: Անհրաժեշտ է, որ այդպիսի երեխաները հնարավորինս լինեն հասարակության ուշադրության կենտրոնում, և ստեղծվեն այնպիսի պայմաններ, որ նրանք իրենց զգան հասարակության լիիրավ անդամ:

Արգելվում է երեխային ներգրավել ռազմական գործողություններին:

Արգելվում է երեխային ներգրավել ռազմական գործողություններին, զինված ընդհարումներին, ինչպես նաև երեխաների շրջանում պատերազմի և բռնության քարոզչությունը, մանկական ռազմականացված միավորումների ստեղծումը:

Արգելվում է մինչև 15 տարեկան երեխայի մասնակցությունը ռազմական գործողություններին: Օրինակ՝ շատ են նման դեպքերը արաբական մի շարք երկրներում, որտեղ բազմաթիվ երեխաներ մասնակցում են ռազմական գործողությունների:

Ջինված հակամարտությունների ժամանակ պետությունն ու նրա համապատասխան մարմիններն ապահովում են երեխայի հատուկ պաշտպանությունը:

Հաշմանդամների իրավունքները

Հաշմանդամը այն անձն է, որը, առողջության խաթարմամբ պայմանավորված, կենսագործունեության սահմանափակումների հետևանքով ունի հասարակական պաշտպանության անհրաժեշտություն:

Արդեն հասկանալի է, որ այսպիսի մարդիկ ունեն օգնության կարիք և անհրաժեշտ է, որ պետությունը ստեղծի պայմաններ, որպեսզի նրանք կարողանան իրացնել իրենց իրավունքները և դառնալ հասարակության լիիրավ անդամ:

Օրենքը սահմանում է, որ հաշմանդամության հետ կապված խտրականությունը արգելվում է:

Հաշմանդամների իրավունքները երաշխավորված են իրավական տարբեր ակտերով (Մտավոր անլիարժեքությամբ անձանց իրավունքների մասին հռչակագիր, Հաշմանդամների իրավունքների մասին հռչակագիր, ՀՀ Սահմանադրություն և այլն):

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության (հոդված 48, կետ 7)՝ տնտեսական, հասարակական և մշակութային ոլորտներում պետության հիմնական խնդիրներից են՝ *իրականացնել հաշմանդամության կանխարգելման և բուժման*

Ոչ ոք ապահովագրված չէ հաշմանդամությունից:

ծրագրեր, խթանել հաշմանդամների մասնակցությունը հասարակական կյանքին:

Հաշմանդամներն ունեն կենսագործունեության սահմանափակումներ՝ անձի ինքնասպասարկման ունակության, ինքնուրույն տեղաշարժվելու, կողմնորոշվելու, հաղորդակցվելու, սեփական վարքը հսկելու, ուսումնառելու և աշխատանքային գործունեությամբ զբաղվելու (երեխաների համար՝ նաև խաղալու) կարողությունների կամ հնարավորությունների լրիվ կամ մասնակի կորուստ (ներառյալ վերականգնման տեխնիկական միջոցների և օժանդակ այլ պարագաների օգտագործմամբ տեղաշարժվելը, տեսնելը, լսելը, խոսելը):

Նման մարդկանց համար համապատասխան պայմաններ ստեղծելը պետության խնդիրն է, սակայն քաղաքացիները նույնպես պետք է նպաստեն, որ հաշմանդամներն իրենց հասարակության լիիրավ անդամ զգան:

Բազմաթիվ են դեպքերը, երբ հաշմանդամները կարողանում են նույն աշխատանքը՝ մտավոր թե՛ մարմնական, շատ ավելի լավ կատարել, քան հաշմանդամություն չունեցողները: Կան շատ հայտնի հաշմանդամ երաժիշտներ, գրողներ, մարզիկներ և այլն:

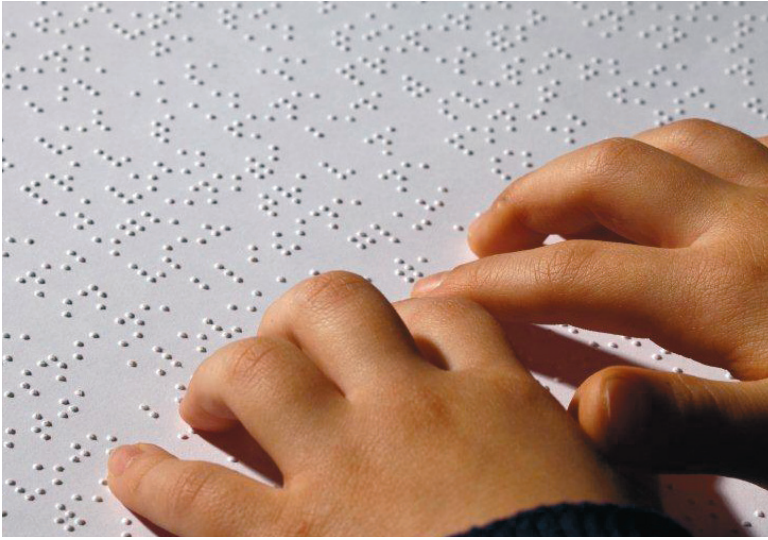
Հաշմանդամության պատճառ կարող են լինել ինչպես մանկուց հիվանդությունները, այնպես էլ աշխատանքային խեղումները կամ վնասվածքները, բնական, տեխնածին և այլ աղետները, երկրի պաշտպանության ժամանակ ստացած վնասվածքները կամ հիվանդությունները և այլն:

Հաշմանդամների կրթության իրավունքը

Պետությունը հաշմանդամների համար երաշխավորում է կրթության իրավունք, նաև պատրաստում է դրա համար անհրաժեշտ մասնագետ մանկավարժներ:

Պետությունն ապահովում է հաշմանդամ երեխաների նախադպրոցական դաստիարակությունը, հաշմանդամների՝ հանրակրթական և մասնագիտական կրթություն ստանալու համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը:

Օրինակ՝ տեսողության խանգարումներ ունեցող անձանց համար երաշխավորվում է Բրայլի համակարգով կատարվող ուսուցման ապահովումը:

Բրայլի այբուբենը

Հաշմանդամների աշխատանքի իրավունքը

Հաշմանդամների ստեղծագործական և արտադրական ընդունակությունների իրականացման նպատակով և վերականգնման անհատական ծրագրերին համապատասխան՝ նրանց համար աշխատանք են ապահովում սովորական պայմաններ ունեցող ձեռնարկություններում:

Անթույլատրելի են հաշմանդամության պատճառով մարդուն աշխատանքի ընդունման կամ պաշտոնի բարձրացման մերժումը, աշխատանքից հեռացումը կամ այլ աշխատանքի փոխադրումը:

Անհրաժեշտություն է նաև նրանց տեղաշարժի համար հարմարավետ պայմանների ստեղծումը: Օրենքը երաշխավորում է, որ բնակելի շինություններում ապրող հաշմանդամների համար պետք է սարքավորվեն հատուկ միջոցներ և հարմարանքներ, որոնք կապահովեն նրանց մատչելի և հարմար տեղաշարժը:

ՀՀ կառավարությունը նաև ծրագիր է մշակում հաշմանդամների համար հարմարավետ երթևեկություն ապահովելու համար:

Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետք է ապահովեն հաշմանդամների համար մշակութային հիմնարկների և մարզական կառույցների մատչելիությունը և դրանցից օգտվելու հա-

*Եվրոպական շար-
երկրներում հաշ-
մանդամների
համար ամենուր
ստեղծված են հար-
մարավեր պայ-
մաններ*

մար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը, մարզական հատուկ գույքի տրամադրումը:

Պետությունը երաշխավորում է հաշմանդամների հասարակական օգնությունը, ինչը կարող է իրականացվել դրամական վճարումների (կենսաթոշակ, նպաստ, այլ վճարումներ) ձևով, տեխնիկական և այլ միջոցների ապահովմամբ (ներառյալ ավտոմեքենաներ, թիկնասայլակներ, պրոթեզաօրթոպեդիկ սարքեր, հատուկ տառատեսակներով տպագիր արտադրանք, ճայնի ուժեղարարներ, ազդանշանային համակարգեր և այլն), ինչպես նաև հաշմանդամների կենցաղային սպասարկման և բժշկական ու հասարակական վերականգնման ծառայությունների տրամադրմամբ:

Հաշմանդամներն ունեն նաև հատուկ պրոթեզաօրթոպեդիկ կոշիկների և բոլոր տեսակի պրոթեզային իրերի (բացառությամբ թանկարժեք մետաղներից պատրաստվող ատամնապրոթեզների) անվճար պատվիրման, նորոգման և ստացման իրավունք:

Գործնական աշխատանք

Երբ այցելում եք հասարակական տարբեր վայրեր, ուշադրություն դարձրեք՝ արդյոք այդ վայրերում ստեղծված են համապատասխան պայմաններ հաշմանդամների համար:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ընթերցե՛ք Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի նախաբանը: Ընտրե՛ք ձեր կարծիքով առավել կարևոր երեք դրույթ և վերլուծե՛ք դրանք:
2. Առօրյա կյանքում երեխայի ո՞ր իրավունքներն են ձեզ ավելի անհրաժեշտ թվում:
3. Ձեր կարծիքով ոտնահարվում են արդյոք երեխայի իրավունքները: Եթե այո, ապա ավելի շատ որտե՞ղ է դա կատարվում՝ դպրոցում, տանը, թե՞ բակում:
4. Որքանո՞վ են արդյոք պաշտպանված հաշմանդամների իրավունքները մեր երկրում: Պատասխանը հիմնավորե՛ք օրինակներով:

**ՕՐԵՆՍԴԻՐԱԿԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ՝
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԱԶԱՏՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությու-
նը սահմանում է իշխանության մարմինների իրավունք-
ները և պատասխանատվությունը մարդու իրավունքնե-
րի պաշտպանության հարցերում:

Հետևաբար, երբ քաղաքական կամ օրենսդրական
փոփոխություններ են տեղի ունենում, շատ կարևոր է, որ
դրանք ոչ սահմանադրական կամ հակաօրինական հատ-
կանիշներ չկրեն: Յուրաքանչյուր քաղաքացու իրավունքն է՝
ծանոթանալ գործող օրենսդրությանը և առաջարկել հան-
րային քաղաքականության կամ օրենսդրական այնպիսի
նախագծեր, որոնք իշխանության մարմիններին թույլ չտան
գործելու իրենց իրավասության սահմաններից դուրս:

Խանրային հեղափոխական աշխատանք

Բաժանվեք խմբերի: Յուրաքանչյուր խումբ ընտրում է
նոր մշակվող կամ փոփոխման ենթական որևէ հանրային
քաղաքականության օրինակ: Այդպիսի փաստաթղթերի
կարելի է ծանոթանալ՝ օգտվելով հետևյալ եղանակներից.

- Օրենսդրական փաստաթղթերի նախագծեր կարելի է
ստանալ ձեր ընտրատարածքի պատգամավորից կամ
այցելելով ՀՀ Ազգային ժողովի կայքը՝ www.parliament.am
- Ռազմավարությունների, հայեցակարգերի, որո-
շումների նախագծեր կարելի է ձեռք բերել՝ նամակ
գրելով տվյալ ոլորտին առնչվող նախարարություն
կամ պետական պատասխանատու մարմին կամ
ներբեռնելով համապատասխան կայքից:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Այս մասում հակիրճ ամփոփում կատարեք: Շարադ-
րեք, թե ինչու ձեր կողմից ուսումնասիրվող հանրային
քաղաքականությունը չի հակասում ՀՀ Սահմանադրու-
թյանը և օրենքներին:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ 1. ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- Դաս 1-2. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
- Դաս 3. ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ ԵՎ ՍԵՌԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱ-
ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
- Դաս 4. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
- Դաս 5. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐԻՔ ԵՎ ԱՆՁԻ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ
- Դաս 6. ՄԱԿ-Ի ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱ-
ՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ
- ԱՄՓՈՓԻՉ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԳԼՈՒԽ 2. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԱՍՆԱԿԻՅՆԵՐԸ, ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ

- Դաս 7. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
- Դաս 8. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ ԵՎ ՀԻՄ-
ՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
- Դաս 9. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ԳՈՐԾՈՂՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻԾ ՐԱԳԻՐ
- ԱՄՓՈՓԻՉ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԳԼՈՒԽ 3. ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Դաս 10-11. «ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ: ԲԱՐԱԲԱՆՈՒ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
- Դաս 12. ԱԿՏԻՎ ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
- Դաս 13. ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ
- ԱՄՓՈՓԻՉ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԳԼՈՒԽ 4. ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- Դաս 14-15. ԲԱՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ: ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
- Դաս 16. ԶԱՆԳՎԱԾԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ
- ԱՄՓՈՓԻՉ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԳԼՈՒԽ 5. ԶԱՂԱԶԱՅԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐԻՉԸ

Դաս 17–18. ՀՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԱԶԱՏ ՁԵՌՆԱՐ-
ԿԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՆԱՍՅՈՒՆ

Դաս 19–20. ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ: ՊԵՏԱԿԱՆ ԲՅՈՒՋԵ
ԱՄՓՈՓԻՉ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԳԼՈՒԽ 6. ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ԶԱՂԱԶԱՅՈՒ ՀԻՄՆԱՐԱՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԱՉԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Դաս 21. «ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ» ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ: ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԸ

Դաս 22–23. ՄԱՐԴՈՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ-
ՆԵՐՆ ՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Դաս 24–25. ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ, ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ

Դաս 26. ԵՐԵԽԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ: ՀԱՀՄԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ
ԱՄՓՈՓԻՉ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ